

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**HİNTLİ BİR ŐÂFİİ FAKİHİ OLARAK ZEYNÜDDİN MELİBÂRİ -FETHU'L-MUÎN-
ÖZELİNDE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURİ OSMAN KARAN

TEZ DANIŐMANI
PROF. DR. AHMET AYDIN

BİLECİK, 2026

10802700

T.C.
BİLECİK ŐEHY EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**HİNTLİ BİR ŐÂFİİ FAKİHİ OLARAK ZEYNÜDDİN MELİBÂRİ -FETHU'L-MUİN-
ÖZELİNDE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURİ OSMAN KARAN

TEZ DANIŐMANI
PROF. DR. AHMET AYDIN

BİLECİK, 2026

10802700

BEYAN

“Hintli Bir Şâfiî Fakihi Olarak Zeynüddîn Melibârî -Fethu’l-Muîn- Özelinde” adlı yüksek lisans tezimin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		...../.....	

Nuri Osman Karan

..../..../ 2026

İmza

ÖN SÖZ

Hint alt kıtası, hicrî birinci asrın ilk yarısından itibaren ticaret ve fetihler yoluyla İslam ile tanışmış bir coğrafyadır. Müslümanların bu coğrafya üzerinde hâkimiyet kurmalarıyla birlikte büyük bir İslâmî birikimin temelleri atılmıştır. İnsanlık tarihi kadar kadim bir yere sahip olan bu coğrafyada Müslümanların yerleşmesiyle birlikte tefsir, fıkıh, hadis gibi İslâmî ilimlerde çalışmalar yapılmakla beraber, diğer taraftan mimari, sanat, edebiyat gibi alanlarda da bu etkileşim gerçekleşmiştir. Yukarıda sayılan etkileşimler sonucunda ortaya çıkan İslâm medeniyetinin izleri günümüze kadar devam edegelmiştir.

Bu çalışmada, on altıncı yüzyılda Hint alt kıtasında yaşamış Şâfiî fakihlerinden Zeynüddîn el-Melibârî'nin hayatı, eserleri ve özellikle Şâfiî fikhî çerçevesinde İslâm hukukuna yaptığı katkılar incelenmektedir. Şâfiî mezhebine mensup bir fakih olarak Zeynüddîn el-Melibârî, kaleme aldığı eserler ve ortaya koyduğu ilmî birikimle mezhebine önemli katkılar sunmuştur. Onun fıkıh alanındaki çalışmaları, hem mezhep içi ilmî geleneğin bölgedeki temsilini hem de Şâfiî fikhının Hint alt kıtasındaki ilmî dolaşımını göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Zeynüddîn el-Melibârî, özellikle telif ettiği fıkıh eserleri aracılığıyla Şâfiî mezhebinin bölgedeki ilmî geleneğinin şekillenmesinde ve sonraki dönemlere aktarılmasında etkili olan fakihlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Tez süreci boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet Aydın'a ve jüri üyelerine, çalışmada kullanılan kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan; Dr. Ahammed İshac kardeşime, Kerala'da akademik çalışmalarını sürdüren Abdul Nasih üstadıma, Dr. Haneef C. Muhammed hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

NURİ OSMAN KARAN

2026

ÖZET

Bu araştırmada Hint alt kıtasında hicrî onuncu yüzyılda yaşamış, yaşadığı bölge olan Malabar'ın dini, sosyal ve siyasal yapısını etkilemiş Zeynüddîn el-Melibârî (ö. 991/1583)'nin hayatı ve eserleri ve Şâfiî mezhebindeki yeri ve mezhebe katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şâfiî mezhebine mensup bir fakih olan Zeynüddîn el-Melibârî, yaklaşık on yıl boyunca Mekke'de başta İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566) olmak üzere dönemin önde gelen âlimlerinden ders alarak özellikle Şâfiî fikhî alanında derin bir ilmî birikim edinmiştir. Arap yarımadasında tahsil ettiği bu ilmî birikimin ardından Malabar'a dönen Zeynüddîn el-Melibârî, Ponnani'deki cami ve medreselerde yürüttüğü tedris faaliyetleri aracılığıyla çok sayıda talebe yetiştirmiş ve böylece Şâfiî fikhî geleneğinin bölgede aktarılması ve yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Zeynüddîn el-Melibârî, Portekiz'in bölgeye yönelik sömürgecilik ve işgal girişimlerine karşı gerek sosyal faaliyetlerle gerek yazdığı eserlerle mücadele etmiştir. Sömürgecilik ve işgal girişimlerine karşı dönemin yöneticileriyle iletişim halinde olmuş ve ülke liderlerine mektuplar yazmıştır.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin eserleri yaşadığı dönemden günümüze kadar çeşitli medreselerde ve eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutulmaktadır. Hayatı hakkında ulaşılan tüm İngilizce, Malayalamca ve Arapça kaynaklarda genelde aynı bilgiler yer almakta, fakih hakkında geniş kapsamlı bilgi bulunmamakla beraber eserleri bugün Hindistan başta olmak üzere Endonezya, Pakistan, Srilanka gibi ülkelerde bilinmekte ve eğitim kurumlarında takip edilmektedir.

Çalışmada her ülkede halka mâl olmuş, tanınmış şahsiyetler gibi bir konumda olan ve hayatını içinde yaşadığı toplumun menfaatlerine, refahına ve huzuruna adanmış; dinî, sosyal ve siyasi yönleriyle bu çizgide yaşam sürmüş, Şâfiî mezhebine müntesip bir fakihin Hint alt kıtasındaki temsiliyeti ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hint, Mahdum, Zeynüddîn el-Melibârî , Ponnani.

ABSTRACT

ZAYN AL-DĪN AL-MALĪBĀRĪ AS AN INDIAN SHĀFI‘Ī JURIST: A STUDY IN THE CONTEXT OF *FATH AL-MU‘ĪN*

In this study, an attempt is made to examine the life, works, and madhhab-based scholarly identity of Zayn al-Dīn al-Malībārī (d. 991 AH), a jurist who lived in the ninth century on the Indian subcontinent and who significantly influenced the religious, social, and political structure of Malabar, the region in which he resided. Affiliated with the Shāfi‘ī school of law, this jurist pursued his studies in Mecca for nearly ten years under Ibn Ḥajar al-Haytamī (d. 974 AH) and a number of other eminent scholars.

Upon returning to Malabar equipped with the scholarly training he had acquired in Arabia, al-Malībārī educated numerous students in various mosques and madrasas in Ponnani. In addition, he actively resisted Portuguese colonial and occupation attempts in the region, both through social initiatives and through the works he authored. He maintained communication with the political authorities of his time in opposition to colonial incursions and addressed letters to contemporary rulers and leaders.

The works of Zayn al-Dīn al-Malībārī have been used as textbooks in madrasas and educational institutions from his own time down to the present. The English, Malayalam, and Arabic sources available on his life largely convey similar information, and although comprehensive biographical data on the jurist remain limited, his writings continue to be known and studied in India in particular, as well as in countries such as Indonesia, Pakistan, and Sri Lanka, where they are followed in educational settings.

This study demonstrates how a Shāfi‘ī jurist regarded in each country as a prominent public figure devoted his life to the welfare, prosperity, and stability of the society in which he lived, and how, through his religious, social, and political engagements, he came to represent the Shāfi‘ī scholarly tradition on the Indian subcontinent.

Keywords: Indian, Makhdam, Zayn al-Dīn al-Malībārī, Ponnani.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı	3
2. HİNT ALT KITASINDA İSLÂM'IN YAYILMASI VE ŞÂFİÎ MEZHEBİ	5
2.1. Hint Alt Kıtasında İslâm'ın Yayılması	5
2.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hafif b. İsfikşâd ed-Dabbî (ö. 371/981).....	8
2.2.2. Ebû Abdillâh Safiyyüddîn Muhammed b. Abdirrahîm (Abdirrahmân) b. Muhammed el-Hindî el-Urmevî (ö. 715/1315)	8
2.2.3. Mevlana el-Bedreddin el-Ma'berî (ö. ?)	9
2.2.4. Alâaddin Ali b. Ahmed el-Mehâimî (ö. 835/1431)	9
2.2.5. Zeynüddîn Ramazan eş-Şâliyâti el-Melibârî (ö. 850/1446)	9
2.2.6. Fahreddin Ebû Bekr el-Kalkutî (ö. 895/1489)	9
2.2.7. Şehâbeddin Ahmed b. Ebû Bekr (ö. 950/1543)	10
2.2.8. Ahmed Celâleddîn el-Buhârî el-Celâlî (ö. 977/1569)	10
2.2.9. Abdullah el-Aydurûsî el-Yemenî (ö. 990/1582)	10
2.2.10. Mahdûmîler Ailesi	11
2.2.10.1. Zeynüddîn el-Mahdûm el-Kebîri el-Ma'berî (ö. 928/1521)	12
2.2.10.2. Abdülazîz el-Ma'berî (ö. 994/1585)	14

3. ZEYNUDDİN el-MELİBÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL DURUMU, HAYATI VE ESERLERİ	17
3.1. Siyasi Durum	17
3.2. Sosyal Durum	20
3.3. İlmî Durum	20
3.4. Hayatı	22
3.4.1. Hocaları	25
3.4.1.1. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî (ö.974)	25
3.4.1.2. Ebü'z-Ziyâ Abdurrahmân b. Abdilkerîm b. İbrâhîm el-Gaysî ez-Zebîdî (ö. 975/1568)	25
3.4.1.3. İzzettin Abdülazîz b. Ali ez-Zemzemî (ö. 976/1569)	25
3.4.1.4. Abdulaziz el- Ma'berî (ö. 994/1585)	26
3.4.1.5. Muhammed b. Ebi'l-Hasen Muhammed el-Bekrî (ö. 994/1585)	26
3.4.3. Öğrencileri	26
3.4.3.1. Osman Lebbâ el-Kâhirî (ö. ?)	26
3.4.3.2. Abdülazîz el-Kâlikûtî el-Zeynüddîn el-Melibârî (ö. 1025/1615)	26
3.4.3.3. Abdurrahman b. Osman b. el-Ma'berî el-Fennânî (ö. 1029/1619)	27
3.4.3.4. Cemâleddin b. Osman b. el-Ma'berî el-Fennânî (ö. 1209/1794)	27
3.4.3.5. Kadî Süleyman el-Kâhirî (ö. ?)	27
3.4.5. Eserleri	28
3.4.5.1. Kurreti'l-ayn bi mühimmâtî'd-dîn	28
3.4.5.2. İrşâdu'l-İbâd ilâ Sebîli'r-Reşâd	28
3.4.5.3. İhkâmu Ahkâmi'n-Nikâh	28
3.4.5.4. el-Ecvibetü'l-acîbe ani'l-esileti'l-ğarîbe	29
3.4.5.5. Menhecü'l-vâdih bi şerhi İhkâmu Ahkâmu'n-nikâh	29
3.4.5.6. el-Cevâhir fî ukûbeti ehli'l-kebâir	29
3.4.5.7. el-İsti'dâdu li'l-mevt ve su'âlü'l-kabr	29
3.4.5.8. Muhtasarı şerhi's-sudûr fî Ahvâli'l-mevtâ ve'l-kubûr	30

3.4.5.9. Tuhfetü'l-mücâhidîn fî Ba'zı ahbâri'l-burtuğâliyyin.....	30
3.4.5.10. Fethu'l-Mu'în bi Şerhi Kurrati'l-Ayn	31
4. FETHU'L-MUÎN ADLI ESERİ BAĞLAMINDA ZEYNÜDDÎN	
el-MELİBÂRÎ'NİN FIKHÎ KİŞİLİĞİ	32
4.1. Şâfiî Mezhebinin Fetva Metodu ve Tercih Sıralaması.....	45
4.1.1. İmam Râfiî ve İmam Nevevî Tasnif Dönemi	46
4.1.2. Remlî ve Heytemî Tasnif Dönemi	48
4.2. Fethu'l-Muîn İsimli Eserin Şâfiî Fıkhı Bağlamında Analizi.....	50
4.2.1. Temizlik	52
4.2.2. Namaz	55
4.2.3. Zekât	57
4.2.4. Oruç	59
4.2.5. Hac ve Umre	60
4.2.6. Satış (Bey') Akdi.....	61
4.2.7. İcâre (Kiraya Verme).....	64
4.2.8. Miras.....	66
4.2.9. Nikah	67
4.2.10. Talak (Boşama)	69
4.2.11. Nafaka.....	70
4.2.12. Cinâyet (Kıyas)	71
4.2.13. İrtidat.....	72
4.2.14. Cezalar	73
4.2.15. Cihad.....	74
4.2.16. Kada (Yargı).....	75
4.3. Zeynüddîn el-Melibârî'nin Fıkhî Kişiliğinin Eser Üzerinden	
Değerlendirilmesi.....	76
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	80
5.1. Sonuç.....	80

5.2. Tartışma	82
5.3. Öneriler	84
KAYNAKÇA.....	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil .1.1. Mağdûmî ailesinin soy ağacı	12

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

age : adı geçen eser

agm : adı geçen makale

agt : adı geçen tez

b. : bin, İbn

bkz. : bakınız

bs. : baskı

c. : cilt

çev. : çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

h. : hicrî

m. : miladi

ö. : ölümü

sy : sayfa

ts : tarihsiz

v. : vefatı

vb. : ve benzeri

yy. : yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmanın konusu Hint alt kıtasında Yemen'den İslâm'la tanışan ilk bölge olan Güney Hint Alt Kıta'sındaki Ma'bar bölgesine oradan Kayalpattanam'a bir süre sonra da Kerala'da bulunan Koçi'ye göç ederek yerleşen Mahdûmîler ailesine mensup Zeynüddîn el-Melibârî'nin hayatını, eserlerini ve fikhî kişiliğini kapsamaktadır. Hicrî onuncu yüzyılda yaşamış olan Zeynüddîn el-Melibârî gerek yaşantısıyla gerekse yazmış olduğu eserleriyle Hindistan'da ve diğer ülkelerde adından söz ettirmeyi başarmış bir fakihdir.

Bu çalışma hicrî onuncu yüzyılda Hindistan'ın güneyinde Malabar bölgesinde yaşamış olan Zeynüddîn el-Melibârî'nin hayatını, eserlerini ve *Fethu'l-Muîn* isimli eseri bağlamında fakihlik yönünü tanıtmayı, ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca bu çalışma Hint alt kıtasında varolan Şâfiî fıkıh birikimine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Hint alt kıtasına İslâm'ın girişi ilk olarak güney bölgede yer alan sahil kentlerinde Araplarla olan ticari ve kültürel faaliyetler sonucu gerçekleşmiştir. Bu bağlamda İslâm'ın kıtaya ulaşması Arap tüccarların burayı ziyaret etmeleri, kıtanın ticari faaliyetler konusunda bir üs konumunda olması ve ticaret yollarının bu kıtada birleşmesine dayanmaktadır. Bu ticaret yollarının zamanla daha da önem kazanması ve işlerlik açısından cazibeli hale gelmesi Müslüman tüccarların bölgeye yerleşmesine ya da bölgeye yönelik fetihlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu fetihlerle birlikte bölgeyle muhatap olan Müslümanlar mezhebî görüşlerini burada yaşayanlara aktarmış, bunun sonucunda Hanefî mezhebi kuzey bölgelerde Şâfiî mezhebi ise güney bölgelerde benimsenmiştir.

Bu çalışmada Zeynüddîn el-Melibârî'nin hayatı, eserleri ve fikhî görüşleri İngilizce ve Arapça dildeki kaynaklardan faydalanarak açıklayıcı bir üslupla ele alınacaktır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin kendi eserleri içinde özellikle kaynak olarak gösterdiği hocası Şâfiî fakih İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) ile olan ilişkisi değerlendirilecek ve Şâfiî mezhebindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

Zeynüddîn el-Melibârî, Şâfiî mezhebi içerisinde özellikle müteahhirûn döneminde belirginleşen kaynak hiyerarşisi ve tercih metodolojisini sistemli bir biçimde benimseyen âlimler arasında yer almaktadır. Nitekim mezhep içi görüşlerin değerlendirilmesinde Nevevî (ö. 676/1277) ve Râfiî (ö. 623/1226) hattını merkeze alan, bununla birlikte önceki literatürü de titizlikle tarayan bu yaklaşım, onun ilmî üretiminin temel karakteristiğini teşkil etmektedir. Bu metodolojik çerçeve, müellifin yalnızca nakil yapan bir fakih olmadığını; aksine mezhep içi

görüşleri tahlil eden, deliller arasında tercihte bulunan ve yer yer bölgesel ihtiyaçları gözeterek uygulamaya dönük çözümler üreten dinamik bir fikhî kişiliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle tedris ve fetva faaliyetlerini birlikte yürüten Zeynüddîn el-Melibârî, teorik birikimi pratik hayatla irtibatlandıran, pedagojik kaygıyı gözetken ve mezhep içi istikrarı önceleyen bir yaklaşım sergilemiştir.

Bu metodolojik ve fikrî zemin üzerinde kaleme aldığı *Fethu'l-Muîn*, yalnızca bir şerh metni olmanın ötesinde, müellifin fikhî kişiliğini, tercih mekanizmasını ve mezhep içi konumlanışını yansıtan bütüncül bir eser hüviyeti taşımaktadır. Eserde açıkça görüldüğü üzere Zeynüddîn el-Melibârî, bir yandan mezhebin mu'teber görüşlerini tahkim ederken, diğer yandan ihtilafli meselelerde delil ve gerekçeleri dikkate alarak tercihte bulunmakta; böylece hem rivayet hem dirâyet boyutunu mezceden bir fakih profili ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, söz konusu metodolojik çerçeve esas alınarak *Fethu'l-Muîn*'de yer alan fikhî hükümlerin analitik bir incelemesi yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle eserde ele alınan meseleler, mezhep içi kaynak hiyerarşisi doğrultusunda değerlendirilecek; ardından Zeynüddîn el-Melibârî'nin ilgili konulardaki tercihleri tespit edilerek, mezhebin muteber kabul edilen âlimlerinin aynı meseleler hakkındaki görüşleri mukayeseli bir perspektifle ele alınarak, müellifin mezhep içindeki konumu ve katkısı daha net bir şekilde belirginleştirilecektir. Bu suretle, *Fethu'l-Muîn*'in yalnızca pedagojik bir metin değil, aynı zamanda mezhep içi istidlal ve tercih geleneğinin bölgesel bir tezahürü olduğu ortaya konulacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Çalışma, Hint alt kıtasında var olan Şâfiî mezhebi özelinde Zeynüddîn el-Melibârî ve fikhî kişiliğini kapsamaktadır. Çalışmada Zeynüddîn el-Melibârî'nin hayatı, hocaları, eserleri ve fıkıh ilmine katkılarıyla birlikte Şâfiî fikhindeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin *Fethu'l-Muîn* isimli eseri üzerinden fikhî kişiliğini merkeze alan bu çalışma, Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebinin tarihsel gelişimi, kurumsallaşması ve bölgesel yorum biçimlerinin anlaşılması bakımından önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Zira Şâfiî mezhebi üzerine yapılan klasik çalışmalar büyük ölçüde Arap coğrafyası merkezli olup, Hindistan'ın güneyinde ve özellikle Malabar bölgesinde teşekkül eden ilmî geleneğin özgün karakteri çoğu zaman geri planda kalmıştır. Bu bağlamda Zeynüddîn el-Melibârî'nin ilmî şahsiyeti ve özellikle fikhî yönü, mezhebin yalnızca nakledilen bir yapı olmadığını; aksine farklı coğrafyalarda yeniden yorumlanan, yerel şartlarla etkileşime giren dinamik bir gelenek olduğunu göstermesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Çalışmada, müellifin hayatı, ilmî silsilesi, hocaları ve talebeleri ele alınarak, onun içinde yetiştiği ilmî çevre bütüncül bir perspektifle ortaya konulacaktır. Bu yönüyle araştırma, sadece biyografik bir inceleme ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Malabar bölgesindeki medrese geleneğinin yapısını ve işleyişini de dolaylı olarak aydınlatmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra Zeynüddîn el-Melibârî'nin kaleme aldığı eserler –özellikle *Fethu'l-Muîn*– üzerinden, onun fıkıh ilmine yaptığı katkılar sistematik bir biçimde analiz edilecektir. Bu analiz, hem mezhep içi kaynak kullanımını hem de müellifin tercih mekanizmasını ortaya koyarak, Şâfiî fıkıh içerisindeki konumunun daha sağlıklı bir şekilde tespit edilmesine imkân sağlayacaktır.

Araştırmanın bir diğer önemli yönü, Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî kişiliğini yalnızca teorik bir çerçevede değil, aynı zamanda fetva ve tedris faaliyetleri bağlamında ele almasıdır. Bu sayede onun ilmî yaklaşımının pratik hayata nasıl yansıdığı, yerel ihtiyaçlara ne ölçüde cevap verdiği ve mezhebin amelî boyutunun bölgesel düzlemde nasıl şekillendiği ortaya konulacaktır. Böylelikle çalışma, Şâfiî mezhebinin Hint alt kıtasındaki temsiliyet durumunu anlamaya katkı sunarken, aynı zamanda İslâm hukukunun coğrafyaya bağlı olarak kazandığı çeşitliliği de gözler önüne serecektir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Araştırmada yöntem olarak öncelikle Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılışına değinilmiş, Şâfiî mezhebinin bölgedeki durumu ele alınmış ve bu bağlamda tarihsel ve bölgesel kaynaklardan yararlanılmıştır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin biyografik bilgisi, mezhepsel kişiliği ve katkıları ele alınmıştır. Biyografik bilgisi ele alınırken, tarihsel ve akademik kaynaklar karşılaştırılarak dikkate alınmıştır. Mezhepsel kişiliği ve katkıları bölümünde ise ilk olarak kendi eserleri hakkında bilgi verilmiş ve en önemli fıkıh kitabı olan *Fethu'l-Muîn* adlı eser üzerinde detaylıca durulmuş ve eserde işlenen bölümler ortaya konmuştur. Zeynüddîn el-Melibârî'nin eserindeki fikhî tercihleri, Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn*'i başta olmak üzere özellikle İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetü'l-Muhtâc* isimli eseri ve mezhebin mu'teber görülen eserleriyle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmanın sonucunda Zeynüddîn el-Melibârî'nin mezhepsel konumunu tespit edebilmek adına mezhebin hiyerarşik fetva tercihleri verilmiştir. Bu yöntem çerçevesinde ortaya çıkan tüm veriler değerlendirmeye tabî tutularak sonuç kısmında analiz edilmiştir.

Zeynüddîn el-Melibârî ile ilgili Türkiye'de yapılan tek çalışma, Mehmet Aziz Yaşar'ın '*Hint alt kıtası Şâfiî Birikimine Bir Örnek: Zeynüddîn el-Melibârî ve Fethu'l-Muîn*' adlı

makalesidir.¹ Ayrıca Zeynüddîn el-Melibârî'nin *Fethu'l-Mu'in* adlı eseri Mithat Acat tarafından, *İrşâdu'l-İbâd İla Sebili'r-Raşed* adlı eseri Murat Nergis tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.²

Ülkemizde Hint alt kıtasında var olan İslâm düşünce ve medeniyeti ile ilgili özellikle fıkıh alanında yapılan kıymetli çalışmalar var olsa da bu köklü birikimi yansıtmaya adına daha çok araştırmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın amacı bu köklü birikimi gün yüzüne çıkarma noktasında bir nebze katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda Zeynüddîn el-Melibârî'nin çalışma kapsamına alınmasının amacı Hint alt kıtasında İslâm'ın kökleşmesindeki etkisine dikkat çekmektir.

---

¹ Mehmet Aziz Yaşar, "Hint Alt Kıtası Şâfiî Fıkıh Birikimine Bir Örnek Olarak Zeynüddîn el-Melibârî ve *Fethu'l-Mu'in* Bi Şerhi Kurrati'l-'Ayn Adlı Eseri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (22 Aralık 2020), 7-38.

² Zeynüddîn el-Melibârî (2015). (Çev.) Mithat Acat, *Kürretü'l-Ayn Şerhi Fethu'l-Mu'in Tercümesi Şâfiî Fıkıhı* (Ankara: Darü'l-Mütercim, 2015). Ankara. ; Zeynüddîn el-Melibârî, *İrşâdu'l-İbâd İla Sebili'r-Raşed*, (Çev.) Murat Nergis (Ravza Yayınları, 2016).

2. HİNT ALT KITASINDA İSLÂM'IN YAYILMASI VE ŞÂFİÎ MEZHEBİ

2.1. Hint Alt Kıtasında İslâm'ın Yayılması

İslamiyet öncesinde Arap yarımadasıyla ticari ilişkileri bulunan Hint alt kıtasının İslamiyet sonrası buraya Müslümanların yerleşmesiyle bölgenin İslamlaşma süreci başlamıştır. Hint alt kıtasının okyanusa açılan kapısı olan Malabar bölgesi bir liman kenti durumundadır. Müslüman tüccarların kıtada ilk iletişime geçtikleri bölge de Malabar bölgesi olmuştur. Bu bağlamda Malabar bölgesi Hint kıtasında İslâm'ın yayıldığı ilk bölge olma konumundadır.³ O dönem baharat ticaret yolunun önemli bir parçası olan Malabar aynı zamanda baharat ticaretinde değeri paha biçilemez olan karabiber yetiştiriciliğinde ön sırada yer alıyordu. Malabar'ın gerek ticari gerekse coğrafi konumu sebebiyle ticaretle uğraşan kesimleri kendine çekiyordu.⁴ Müslüman tüccarların burada yaşamaya başlamaları ve bu bölgede bulunanlarla evlenmeleri sonucu ilişkiler daha da genişlemiştir. Tebliğ ve davet özelliği de taşıyan bu faaliyetler Hint alt kıtasında Müslüman bir topluluğun ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁵ Arap yarımadasına yakın olması hasebiyle öncelikle kıtanın güney kesimlerinde başlayan İslamlaşma süreci daha sonra fetihlerin gerçekleşmesiyle kuzey kesimlere doğru yayılmaya devam etmiştir. Hint alt kıtasına halifeler döneminde başlayan düzenli fetihler Emevîler ve Abbasîler döneminde de devam etmiştir.⁶ Gazneliler döneminde kıtaya yönelik yoğunlaşan fetih hareketleri sonucu özellikle kıtanın kuzeyinde İslâm'ın yayılması sağlanmıştır. Gazneli Mahmûd dönemi bölgede sağlanan kalıcı birlik ve merkezîyetçi devlet anlayışı ile İslâm'ın gerek sosyal alanda etkili olmasına gerek mimari, sanat vb. diğer alanlarda da etkin rol oynamasına imkân sağlamıştır.⁷ Delhi Türk Sultanlığı döneminde günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan medreseler, hanlar, surlar sulama kanalları vb. yapılar inşa edilmiştir.⁸ Hint alt kıtasında hâkimiyet kuran bir diğer devlet olan Bâbürlülüler döneminde var olan İslâmî birikimin

³ Sebastian R. Prange, *Monsoon Islam: Trade and Faith on the Medieval Malabar Coast* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018). s. 14.

⁴ Prange, *Monsoon Islam*. s. 14.

⁵ İkrâm Şeyh Muhammed, *Âb-ı Kevser* (Lahor, 1990). İdare-i Sekâfet-i İslâmiye, s. 19-20 ; R. S. Mahbûb (1976). *Târîh-i Dâru'l-Ulûm Deyband*, c.1, s.70.

⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye Büyük İslam Tarihi*, (Çev.) Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yay., 1994). c. 9, s. 159.

⁷ Erdoğan Merçil, *Gazneliler devleti tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989). s. 28. ; Ahmet Aydın, *İslam Medeniyetinin Büyük Havzası Hint Yavana* (İstanbul: Ketebe Yay., 2021). s. 94. ; Saeyd Rashed Hasan Chowdury, "Hint Alt Kıtasında Sûfi- Selefi Mücadelesi Bağlamında İslâm'da İç Barışın Korunması" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2023). s. 40-45.

⁸ Anthony Welch - Howard Crane, "The Tughluqs: Master Builders of the Delhi Sultanate", *Muqarnas* 1 (1983), 123-166. s. 123 ; A. Birişik (2004). Hint alt-kıtasında İslâm araştırmalarının dünü bugünü: Kurumlar, ilmi faaliyetler, şahıslar, eserler. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (17), s. 2.

etkisinin toplumsal alandan sanata, mimariye, edebiyata kadar her dalda kökleşmesi gerçekleşmiştir.

Hint alt kıtasının geçirdiği bu evreler sonucu günümüzde de etkisini sürdüren bir medeniyet ortaya çıkmıştır. Bu medeniyetin ortaya koyduğu camiler, mescitler, medreseler, eğitim sistemi, sosyal yapısı vb. faktörleri günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. İslâm'ın yaşanmasının toplumsal alanda karşılığı olan fıkıh çalışmaları da bu dönemin bir eseri olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2. Hint Alt Kıtasında Şâfiî Mezhebi

Şâfiî mezhebinin Hint alt kıtasında yayılmasının en önemli sebeplerinden biri, Yemen, Hicaz ve Mısır gibi Şâfiî mezhebine mensup Müslüman tüccarların, âlimlerin kıtanın güney sahil kıyılarına göç etmeleridir. Sahil kıyılarında yaşayanların da genelde ticaretle uğraşmaları sözü edilen ülkelerden gelen tüccarlarla kısa sürede köklü ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. Bir diğer sebep ise hac ve umre ibadeti amacıyla Arabistan'a giden kıta sakinleri burada tanıştıkları Şâfiî mezhebine mensup kimselerle tanışmışlardır. Bu iki sebep Şâfiî mezhebinin kıtada özellikle güney kesimde yayılmasına büyük katkı sağlamıştır.⁹

Yapılan araştırmalara göre bölgede Şâfiî fıkıhına dair yazılan ilk eser Hüseyin b. Ahmed el-Mahfenî'ye ait olan *Kitabu'n-Nikâh* isimli eserdir. Eser evlilik ve nikahla ilgili hükümleri ele almakla birlikte son üç sayfası boş olmak üzere yirmi iki sayfalık bir risaleden oluşmaktadır.¹⁰ el-Mahfenî hakkında biyografik bilgi çok sınırlı olmakla birlikte İbn Battuta eserinde Malabar bölgesiyle ilgili edindiği gözlemlerini aktardığı bölümde "Fakih Hüseyin" isimli bir şahıstan bahsetmekte ve bu ismin kitabın yazarı olduğu düşünülmektedir.¹¹

Hint alt kıtasında yetişen âlimlerin etkilendiği şahsiyetlerin başında Şeyh Abdullah b. As'ad b. Ali el-Yâfi'î el-Yemenî (ö. 696/1296) gelmektedir. Yafi'î, Eşârî mezhebinin bölgedeki temel taşlarından biri konumundadır. Yafi'î'nin kaleme aldığı eserler bölgede kabul görmüş, eserleri şerh edilmiş ve bu durum da mezhebin bölgede yayılmasına katkı sağlamakla beraber bölgede Şâfiî mezhebinin kökleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Diğer taraftan Eşârî âlimlerin yetişmesine katkı sağlayan bir diğer âlim ise miladi 15. yüzyılda yaşamış olan Mısırlı

⁹ Melibârî eş-Şâfiî Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî ve Tetavvuruhû fi'l-Hind* (Kuveyt: Dâru'l-Diya, 2017). s. 57-61.

¹⁰ Achadiati Ikram - Asep Mukhtar Mawardi (ed.), *Katalog Naskah Buton: Koleksi Abdul Mulku Zahari* (Jakarta: Yayasan Obor Indonesia, 2001). Masyarakat Pernaskahan Nusantara, s. 101. ; Mahmood Kooria, *Islamic Law in Circulation: Shafi'i Texts across the Indian Ocean and the Mediterranean* (Cambridge University Press, 2022). s. 96.

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battuta, *ibn Battuta Seyahatnamesi, (Çev.) A.Said Aykut* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004). c. 2, s. 800-801.

Abdurrahmân el-Âdamî'dir. Ayrıca el-Âdamî tezimizin çalışması olan Zeynüddîn el-Melibârî'nin dedesi Zeynüddîn Mahdûm el-Kebîr'e (ö. 928/1521) icazet veren âlimdir.¹² Zeynüddîn Mahdûm yaşadığı dönemde Malabar'ın en meşhur camisi olan Ponnani Cami'sini ve medresesini inşa etmiş ve burada sayısız öğrencinin yetişmesine imkân sağlamıştır. Klasik medrese usulü eğitim veren Ponnani medresesi 19. yüzyılda gerçekleşen eğitimdeki yenilikçi anlayışa kısa sürede uyum sağlayamasa da zamanla çağdaş kuruluşlarla birlikte hareket ederek varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.¹³

Ponnani Medresesi ile ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566)'nin Ponnani'yi ziyaret etmesi ve Ponnani'de kaldığı sürede bu medresede ders vermesidir. Klasik kaynaklarda İbn Hacer el-Heytemî'nin Ponnani'yi ziyareti detaylı bir şekilde yer almasa da gerek yerel kaynakların gerekse bölge halkının bu ziyaretin gerçekleştiğine dair rivayetleri Malabar bölgesinde bu ziyaretin olduğunu güçlendirmektedir. Ayrıca medresede şu an var olan taş kürsünün İbn Hacer'in ders vermesi için konulduğu kaydedilmektedir. Yine şu an medreseden mezun olup icazet alanların mezuniyet nişanesi olarak etrafında toplandıkları kandili İbn Hacer'in Ponnani'ye gelirken yanında getirdiği ve burada hediye olarak bıraktığı kayda geçmiştir. Ponnani'de kaldığı süre boyunca fetvalar kaleme aldığı ve bu yazmalar Zeynüddîn el-Melibârî âlimlerinden Şihâbüddîn Ahmed Koyyâ eş-Şâlîyâtî'nin (ö. 1954) Kalikut'ta bulunan özel koleksiyonunda muhafaza edilmektedir.¹⁴ Diğer taraftan Zeynüddîn el-Melibârî bu ziyarete dair direkt atıfta bulunmasa da meşhur tarih kitabı *Tuhfetü'l-Mücahidîn*'de biyografi kısmında değinmektedir.¹⁵ Günümüzde yapılan akademik çalışmalarda konu enine boyuna tartışılmıştır. Her ne kadar konunun kesinliği sabit olmasa da böyle bir ziyaretin halk tarafından konuşuluyor olması ve akademik alanda tartışılıyor olması önem taşımaktadır.¹⁶ Bu bağlamda düşünüldüğünde İbn Hacer'in Hint alt kıtasında Şâfiîliğin yayılması için verdiği gayret ve çalışmalar önem arz etmektedir. Örneğin Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebine mensup olan âlimler arasında bir ihtilaf ortaya çıktığında genellikle İbn Hacer'in görüşleri ölçü alınır ve tercih edilir. Bu çıkarıma Zeynüddîn el-Melibârî'nin bölgede asırlardır ders kitabı olarak okutulan *Fethu'l-Muîn* adlı eserini incelediğimizde de ulaşmaktayız. İbn Hacer'in ders

¹² Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî*. s. 148.

¹³ M. P. Abdullah (2002). Islamic Reform Movements in Kerala *Journal of South Asian History*, 25, s. 55-57.

¹⁴ Abdü'l-Mün'im Nemr, *et-Târîhu'l-İslâmî fi'l-Hind* (Beyrut: El-Müessesetü'l Camiâ, 1981). s. 61.

¹⁵ Zeynüddîn el-Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücahidîn fi ba'dı ahhârî'l Burtuğâliyyin, thk : Muhammed Saîd Tarîhî* (Kahire: Bulak Matbaası, 1985). s. 6. ; Ayrıca bkz. Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî*, s. 150.

¹⁶ Husain Rañattânî, *Makhdümü Ponnāniyumu* (Ponnani: Jumu'attu Paññi Paripālana Committee, 2010). s. 34. ; bkz. M. Kooriathodi, *Cosmopolis of Law: Islamic Legal Ideas and Texts across the Indian Ocean and Eastern Mediterranean Worlds* (Leiden University, 2016). s. 208-210.

halkasına katılmış ve ondan icazet almış Hindistanlı birçok öğrenci mevcuttur.¹⁷ Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebinin yayılmasını sağlayan başlıca âlimler şunlardır:

2.2.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hafif b. İsfikşâd ed-Dabbî (ö. 371/981)

266/879 yılında Şirâz'da doğduğuna dair kaynaklarda bilgi mevcuttur. Fıkıh, kelam, akaid gibi birçok alanda eserleri bulunan İbn Hafif'in Hindistan'ı ziyaret ettiği, orada bulunduğu sürede de eğitim faaliyetlerine katıldığı ifade edilmekle beraber asıl önemli yanı İbn Hafif'in Eş'ârî mezhebinin Hindistan'da yayılmasında öncülük eden Şâfiî âlimlerden olmasıdır.¹⁸ İbn Hafif'in yaşına ve defnedildiği yere yönelik farklı görüşler vardır. Bunlardan birincisi uzun yıllar Hindistan'da kaldığı ve 95 yaşında Delhi'de vefat ettiği ve orada defnedildiğine dair olandır.¹⁹ Diğer bir görüş ise İbn Hafif'in 104 yaşına kadar yaşadığı Hindistan'dan dönüş tarihi belli olmamakla birlikte Şirâz'a tekrar yerleştiği ve burada vefat ettiği'dir.²⁰

2.2.2. Ebû Abdillâh Safiyyüddîn Muhammed b. Abdirrahîm (Abdirrahmân) b. Muhammed el-Hindî el-Urmevî (ö. 715/1315)

644/1246 yılında Hindistan'ın Delhi'de doğmuştur. Ailesinin Azerbaycan'ın Armiya bölgesinden olduğu ve bölgedeki siyasi kargaşa ve kaostan kaçarak Hindistan'a yerleştiği bilinmektedir. Şeyh Safiyyuddin kaynaklarda genel olarak 'el-Hindî' ya da 'es-Sâfi el-Hindî' olarak anılmaktadır.²¹ Hindî ilk ilim tahsilini dedesinin yanında aldıktan sonra 667/1268 de hac ibadeti için Delhi'den Mekke'ye gitmiş burada üç ay kalıp ülkesine dönmüştür. 671/1272 yılında ise Kahire'ye gidip orada dört yıl boyunca ilim halkalarına katıldı. Daha sonra Antakya üzerinden Anadolu'ya geçerek burada farklı yerlerde on yedi sene kaldı. 715/1315 yılında Dimaşk'ta vefat etti.²²

Hindî, kaynaklarda Eş'ârî mezhebinin en önde gelen temsilcileri arasında anılmakla beraber mezhebin ilkelerini çok iyi bir şekilde savunmuştur.²³ *el-Resâletü's-Seyfiyye fî Uşûli'l-Fıkh* isimli bir fıkıh risalesi mevcut olup Zerkeşî bu kitaba eserinde yer vermekte ve kitaptan

¹⁷ Öğrencileri için bkz. Abdülhay b. Fahrudin el-Hasenî, *el-İ'lam Bimen Fî Tarihi'l-Hind Mine'l-A'lâm: Nüzhetü'lhavâtır Ve Behcetü'l-Mesâmi' Ve'n-Nevâzir* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999). c. 1, s. 352, 353, 380, 385-389, 404, 409, 411, 480, 516, 573, 665.

¹⁸ Melibârî eş-Şâfiî Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye* (Kahire: Darü'l-Feth, 2012). s. 29

¹⁹ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî*. s. 236.

²⁰ T. Yazıcı (1999). "İbn Hafif", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.19, s. 535-537.

²¹ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye* s. 33

²² Abdu'n-Nasîr Ahmed, *age*, s. 35-37, 56.

²³ İlyas Çelebi, "Hindî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998). s. 66-67.

alıntılar yapmaktadır.²⁴ Diğer taraftan kitabın orijinal baskısı Kalküta’da bulunan Bengal Asya Cemiyeti Kütüphanesi’nde yer almaktadır.²⁵

2.2.3. Mevlana el-Bedreddin el-Ma’berî (ö. ?)

Malabar’ın Mencerur şehrinde hicrî 8. yüzyılda yaşamış Şâfîî bir âlimdir. Hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte ünlü seyyah İbn Battuta kitabında ondan bahsetmektedir.²⁶

2.2.4. Alâaddin Ali b. Ahmed el-Mehâimî (ö. 835/1431)

Medine’den Hindistan’a göç eden Kureyşli bir aileye mensup olan Mehâimî 776/1374 yılında Mumbai’nin Mahayam kasabasında doğmuş henüz çocuk yaşta iken babasının yanında ilim tahsilini yapmıştır. Hayatı boyunca memleketi Mahayam’dan hiç ayrılmayan müellif burada bir taraftan medreselerde öğrenciler yetiştirirken diğer taraftan da tefsir, fıkıh gibi alanlarda eserler kaleme almıştır. Bölgede Şâfîî mezhebinin yayılmasına öncülük eden Mehâimî’nin “*În’am el-Melikü’l-Allâm bi Ahkami’l-Hükûm el-Ahkâm*” adlı bir fıkıh kitabı olduğu söylenmektedir.²⁷

2.2.5. Zeynüddîn Ramazan eş-Şâliyâti el-Melibârî (ö. 850/1446)

750/1349 senesinde Kalküta şehrinin Şâlim köyünde dünyaya gelmiş ve ilk ilmi eğitimini yaşadığı bölgede tamamladıktan sonra Arap yarımadasına giderek orada Abdullah el-Yâfîî’den (ö. 768/1366) ve farklı birçok âlimden dersler almıştır. Arap yarımadasında uzun süren ilmi eğitiminden sonra memleketi Kalküta’ya dönen Ramazan eş-Şâliyâti burada bulunan camilerde Şâfîî fikhını yaymak amacıyla ilmi eğitim halkaları kurmuş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.²⁸

2.2.6. Fahreddin Ebû Bekr el-Kalkutî (ö. 895/1489)

825/1421 yılında Kalkuta şehrinde dünyaya gelen Kalkutî, ilk eğitim tahsilini babasının yanında aldıktan sonra Mekke’ye hac ibadetini yapmak için gitmiş bu vesileyle dönemin âlimlerinden uzun süre dersler almıştır. Eğitim sürecini tamamladıktan sonra Kalkuta’ya dönen Kalkutî burada bulunan camide hocalık yapmış ve kendine özgü “*Fahriyye Silsilesi*” isimli bir

²⁴ Bedreddîn Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhîd fî Uşûli’l-Fıkh* (Kuveyt: Daru’s Safvet, 1992). c.1, s. 8.

²⁵ Abdu’n-Nasîr Ahmed, *Neş’etü’l-Mezhebi’l-Eş’arî*. s. 279.

²⁶ Abdu’n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi’ş-Şâfiyye*. s.57 ; Hasenî, *el-İ’lam* s. 147. ; İbn Battuta, *ibn Battuta Seyahatnamesi*, (Çev.) A.Said Aykut. c.2, s.798.

²⁷ Hasenî, *el-İ’lam* 3/79 ; Abdu’n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi’ş-Şâfiyye*. s. 61.

²⁸ Abdu’n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi’ş-Şâfiyye*. s. 59.

müfredat geliştirmiş ve bu müfredata göre bölgede Şâfiî mezhebinin yayılmasına katkı sağlamıştır. Bu müfredat zamanla bütün bölgede eğitim kurumlarında uygulanmıştır.²⁹

2.2.7. Şehâbeddin Ahmed b. Ebû Bekr (ö. 950/1543)

879/1474 yılında Kalikut'ta doğan Şehâbeddin Ahmed b. Ebû Bekr, bölgenin önde gelen ve itibarlı ailelerinden birine mensup bir âlimdir. Küçük yaşlardan itibaren Kur'an'ı ezberlemiş ve bölgenin tanınmış âlimlerden olan babası Ebû Bekr Fahreddin'den dersler almıştır.³⁰ Hac ve umre ibadeti için Mekke'ye giden Şehâbeddin Ahmed b. Ebû Bekr burada yaklaşık üç sene kalmış ve memleketine döndükten sonra bazı cami ve medreselerde görev yapmıştır.³¹ Yaşadığı dönemde bir taraftan Şâfiîliğin yayılmasına öncülük ederken diğer taraftan Portekizlilerin bölgede başlatmaya çalıştıkları sömürgecilik faaliyetlerine karşı halkı uyarmaya ve bilinçlendirmeye çalışmıştır.³²

2.2.8. Ahmed Celâleddîn el-Buhârî el-Celâlî (ö. 977/1569)

905/1499 yılında Buhâra'da dünyaya gelen Ahmed Celâleddîn el-Buhârî el-Celâlî babasından ilk tahsilini aldıktan sonra dönemin Buhâralı âlimlerinden çeşitli İslâmî dersler aldı ardından Bilâfattan³³ şehrine ailesiyle birlikte göç etti. Eşinin vefatından bir süre sonra, dönemin şehir kadısı Seyyid İbrahim el-Bilâfatnî'nin kızıyla evlenen Celâlî, kayınpederinin vefatının ardından kadılık görevine getirildi. Bu görev, sonraki dönemlerde babadan oğula intikal eden bir gelenek şeklinde sürdürülmüş ve günümüze kadar devam edegelmiştir.³⁴

2.2.9. Abdullah el-Aydurûsî el-Yemenî (ö. 990/1582)

Hindistan'ın önemli sufi âlimlerinden olan Aydurûsî 919/1513 senesinde Tarîm'de doğdu. Önce Yemen'e giderek buradaki âlimlerden çeşitli dersler aldı. Daha sonra Medine'de bir süre ikamet etti. Son olarak Mekke'de üç senelik zaman zarfında İbn Hacer el-Heytemî başta olmak üzere çeşitli âlimlerin ilim sohbetlerine katıldı. 958/1551 yılında Hindistan'da bulunan Ahmedâbâd şehrine göç ederek yaklaşık otuz iki yıl boyunca burada birçok öğrenci yetiştirdi. 990/1582 yılında burada vefat etti. Çeşitli eserleri bulunan Aydurûsî Hint alt kıtasında Hindistan'ın sayılı sûfi Şâfiî âlimlerindedir.³⁵

²⁹ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *age*, s. 63-64.

³⁰ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *age*, s. 65.

³¹ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *age*, s. 66.

³² Abdu'n-Nasîr Ahmed, *age*, s. 67.

³³ Bilâfattan, Kerala eyaleti sınırları içinde bulunan bir liman şehridir. Günümüzde Valapattanam adıyla bilinmektedir. Bkz. Mansel Longworth Dames, *The Book of Duarte Barbosa: An Account of the Countries Bordering on the Indian Ocean and Their Inhabitants* (Londra: Hakluyt Society, 1918). c:2, s. 83.

³⁴ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiîyye*. s. 94.

³⁵ Hasenî, *el-İ'lam* s. 352.

2.2.10. Mahdûmîler Ailesi

“Mahdûm” (مخدوم) kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup “hizmet edilen kimse” manasına gelmektedir. Tarihi kaynakları incelediğimizde genelde Yemen’den Hindistan’a göç eden ilim adamları için kullanılmıştır.³⁶ Ailenin kullandığı silsilesi incelendiğinde, ilk dönemlerde “Ma’berî” nisbesinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Zamanla ailenin Malabar bölgesine yerleşmesiyle birlikte bu nisbenin “Melibârî” biçimine dönüştüğü görülmektedir. Daha sonraki kuşaklarda ise nisbe, ailenin yerleşim merkezi olan Ponnani ile özdeşleşerek “Fennânî” şeklinde yerel bir kimlik kazanmıştır.³⁷

Mahdûmî ailesi, Hindistan’a göç ettikten sonra bölgede İslâm’ın yayılması ve kurumsallaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle İslâm’ın temel esaslarının yanı sıra Eş’arî akâidinin ve Şâfiî mezhebine ait ilmî ve fikhî geleneğin bölge halkı arasında yerleşmesinde etkili olmuştur.³⁸ Hint alt kıtasında belirli bir toplumsal itibara sahip olan aile, kendi bünyesinden çok sayıda âlim yetiştirmiş; camiler ve medreseler inşa ederek bölgenin ilmî ve dinî hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu yönüyle Mahdûmî ailesi, Hindistan’daki İslâmî ilim geleneğinin teşekkül ve gelişim sürecinde belirleyici rol oynayan ailelerden biri olarak değerlendirilebilir.³⁹

Aile mensupları özellikle Malabar bölgesinde ve daha geniş anlamda Hint alt kıtasının güney kesimlerinde çeşitli dinî görev ve sorumluluklar üstlenmiş, buldukları yerlerde toplumla yakın ilişki içerisinde faaliyet göstermişlerdir. Mütevazı hayat tarzları ve öne çıkan ahlâkî nitelikleri sayesinde toplum nezdinde güçlü bir saygınlık kazanmış; bu itibarlarını uzun yıllar boyunca muhafaza ederek bölgenin dinî ve sosyal hayatında etkili bir konumda varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁴⁰

Mahdûmîler ailesinin Hindistan’a gelişi hicrî 6. asra dayanmaktadır. Mahdûmî ailesinden Hindistan’a ilk gelen kişi bilinmemekle beraber İbn Battuta (ö. 770/1368) seyahatnamesinde Hindistan’ın Mencerûr bölgesinde ‘Bedreddîn Ma’berî’ isimli bir kadıyla karşılaştığından bahseder.⁴¹ İsmi geçen kişinin Mahdûmîler ailesine mensup olduğu kabul

³⁶ Sharon Siddique vd., *Readings on Islam in Southeast Asia* (Singapore: Institute of Southeast Asian studies, 1985). s. 51.

³⁷ Prange, *Monsoon Islam*. s. 112.

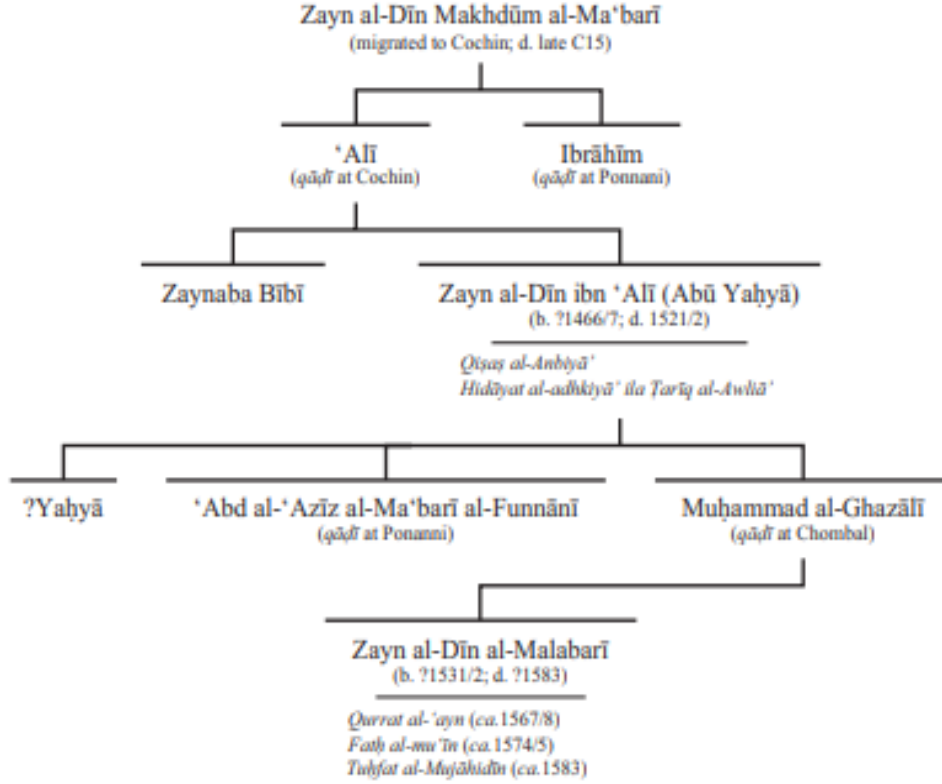
³⁸ Prange, *Monsoon Islam*. s. 111.

³⁹ Ammad Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani from 1498 A.d. to 1792 A.d. Yayınlanmamış Doktora Tezi* (Mannarkkad: University of Calicut, 2015). s. 99-100

⁴⁰ Prange, *Monsoon Islam*. s. 110-113 ; Alavî b. Mohamed b. Ahamed, “Maqdums of Ponnani: The Pioneers of Islamic Higher Education Systems in Medieval Kerala”, *Archaeological & Genological Society* 7/2 (2020). s. 78-80.

⁴¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi, (Çev.) A.Said Aykut. c.2, s. 798.*

edilmektedir.⁴² Mencerûr bölgesinden Kayalpattanam'a bir süre sonra da Kerala'da bulunan Koçi'ye göç etmiştir. Burada İslâm'a davet faaliyetleri yapan Ma'berî kısa zamanda halkın saygınlığını kazanmıştır.⁴³

Şekil 1.1. Maḥdûmî Ailesinin Soy Ağacı

Kaynak: (Monsoon Islam, 2018: 112)

2.2.10.1. Zeynüddîn el-Maḥdûm el-Kebîri el-Ma'berî (ö. 928/1521)

Tam ismi, Ebû Yahya b. Ali b. Ahmed eş-Şâfî el-Eş'ârî el-Melibârî olup 873/1468 yılında Koçi şehrinde dünyaya gelmiştir.⁴⁴ Babasıyla ilgili herhangi bir bilgi olmamakla birlikte nisbesinde geçtiği üzere isminin Ali olduğu bilinmektedir. Zeynüddîn el-Maḥdûm el-Kebîri ilk oğluna nisbetle 'Ebû Yahya' künyesiyle anılmaktadır.⁴⁵ Zeynüddîn el-Melibârî'nin dedesi olan Zeynüddîn el-Maḥdûm el-Kebîri eğitimini amcası Zeynüddîn b. İbrahim'den almıştır. Daha sonra Mekke'ye giden Zeynüddîn el-Maḥdûm burada birkaç yıl kaldıktan sonra Mısır'da bulunan Ezher Üniversitesi'ne gitmiş ve dönemin ilim adamlarıyla tanışmıştır. Burada Suyûtî

⁴² Sakkene M.K., *The Popular Revolt Against the Colonial Powers: An Exploration into the Role of Malabar Muslim Scholars as Reflected in Selected Arabic Literary Works Doktora Tezi* (Kerala: Calicut Üniversitesi, 2019). s. 145.

⁴³ Prange, *Monsoon Islam*. s. 111.

⁴⁴ Hasenî, *el-İ'lam* c.1 s. 341.

⁴⁵ Prange, *Monsoon Islam*. s. 111.

(ö. 911/1505) gibi birçok önemli âlimle tanışmış ve onlardan istifade etme imkânı elde etmiştir. Daha sonra Malabar bölgesine geri dönmüştür. İlk olarak bir cami ve medresenin yapılması gerektiğini düşünen Zeynüddîn el-Mahdûm etrafındaki Müslümanlarla cami ve medrese yapımına ilişkin bir toplantı yapmış ve çalışmalara başlanmıştır. Malabar bölgesinin en büyük camisi diyebileceğimiz Ponnani Cami'ni ve hemen yanına 'Palikkalakam' adı verilen bir medreseyi inşa etmiştir.⁴⁶

Zeynüddîn el-Mahdûm birçok eser kaleme almış ve kendinden sonraki nesillere bir miras bırakmıştır. Taradığımız kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre tasavvuf alanında yazdığı *Mürşidü't-Tullâb ilâ'l-Kerimi'l-Vahhâb fi't-Tasavvuf* ve *Sirâcü'l-Kulûb ve ilacü'z-Zünûb fi't-Tasavvuf* isimli iki eseri mevcuttur. Fıkıh alanında ise *Aynü'l-İlm ve Zeynü'l-hilm* adında bir eser mevcuttur.⁴⁷ Eserlerinde Cüveynî (ö. 428/1036), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Gazâlî (ö.505/1111) gibi birçok Şâfiî âlimin düşüncelerine yer vermiştir.⁴⁸ Ayrıca Zeynüddîn el-Mahdûm Portekizlilerin Malabar'ı işgaline karşı halkı uyandırmak ve sömürgecilik faaliyetlerini engellemek için mücadeleye yönelik kaleme aldığı *Tahrîdu Ehli'l-Îmân alâ Cihâdi abadati's-Sulbân (İman Ehlini Haçlılara Karşı Cihada Teşvik)* isimli manzum bir eser kaleme almıştır.⁴⁹ Bu manzum eseri bölgedeki bütün mekanlara, sokaklara astırarak insanları Portekizlilerin sömürgeciliğine karşı mücadeleye davet etmiştir.⁵⁰ Eser genel olarak bir giriş kısmı ve dört bölümden oluşmakta giriş kısmında dua, niyaz ve temenniyle başlamakta ve gelişme bölümü diyebileceğimiz giriş kısmından sonraki üç bölümde Portekizlilerin insanlara uyguladığı acımasız politikalarından, sömürgecilik faaliyetlerinden bahsederek bunlara karşı mücadele etmenin Müslümanların sorumluluğunda olduğunu ve bu mücadelenin kazanımlarını anlatır. Sonuç bölümünde ise Allah'a dua etme, içinde bulunulan duruma karşı yardım isteme ve ümmetin birliğine dair temennilere yer verir.⁵¹ Zeynüddîn el-Mahdûm el-Kebîr'in söz konusu eserinden bir kesitte Portekizlilerin Malabar'da yaptığı zulümle ilgili kısaca şöyle demektedir :

Malibar'da çeşitli baskılarla azgınlaştılar

Mescitleri yakarak, Müslümanları rehin alarak, yasaklar koyarak

⁴⁶ Prange, *Monsoon Islam*. s. 111.

⁴⁷ Hasenî, *el-İlam*. c.1, s. 341.

⁴⁸ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî*. s. 175.

⁴⁹ Abraham Renu Elizabeth, *History Writing and Global Encounters in Sixteenth-Century Kerala, Doktora tezi* (Porto: University of Kent, 2020). s. 188-189.

⁵⁰ Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani*. s. 106.

⁵¹ M.K., *The Popular Revolt Against the Colonial Powers: An Exploration into the Role of Malabar Muslim Scholars as Reflected in Selected Arabic Literary Works Doktora Tezi*. s.148.

Her türlü işkenceyle insanları sınıyarak
Müslümanları boğarak, mallarını yakarak
Değerlerini çiğneyerek, Allah'ın kitabını yırtarak
Yolcuları engelleyerek, geçim şartlarını kapatarak
Beldeleri harap ettiler, mü'minleri köleleştirdiler
*Kadınları süsleyip kötü yollara düşürdüler.*⁵²

Eser torunu Zeynüddîn el-Melibârî'nin kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Mücahidîn* isimli esere ilham kaynağı olmuştur.⁵³ 928/1521 tarihinde Ponnani'de vefat eden Zeynüddîn el-Mahdûm'un mezarı inşaa etmiş olduğu Ponnani Cami avlusunda bulunmaktadır.⁵⁴ Zeynüddîn el-Mahdûm'un üç oğlu iki kızı vardır. Kızları hakkında net bilgi olmamakla birlikte en büyük oğlu Yahya küçük yaşta vefat etmiş, ikinci oğlu Muhammed el-Gazâli ise bölgede tanınan bir âlim olup Zeynüddîn el-Melibârî'nin babasıdır. Zeynüddîn el-Mahdûm'un üçüncü oğlu ise Abdülaziz el-Mahdûm'dur.⁵⁵

2.2.10.2. Abdülazîz el-Ma'berî (ö. 994/1585)

911/1505 yılında Ponnani'de dünyaya gelmiştir. Çocukluğu ve eğitim süreci hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte babası Zeynüddîn el-Mahdûm'dan dersler aldığı kaydedilmiştir. Ponnani'de yıllarca kadılık yaptığı bilinmektedir. Burada bulunan medresede birçok öğrenci yetştirmiş ve bu öğrencilerden biri de yeğeni Zeynüddîn el-Melibârî'dir. *Fethu'l-Muîn* adlı eserinde hocalarından bahsederken amcası Abdülazîz el-Ma'berî'nin ismini de zikretmektedir. Abdülazîz el-Ma'berî 994/1585 tarihinde vefat etmiş, Ponnani'de babasının yanına defnedilmiştir.⁵⁶ Abdülazîz el-Ma'berî'nin kaleme aldığı birçok eser olmakla birlikte kaynak taramasında elde ettiğimiz birkaç eseri şunlardır :

1-*Îrşâdu'l-elbâ'i fî şerhi hidâyeti'l-ezkiyâ*

2-*Müsliku'l-enkiyâ fî şerhi hidâyeti'l-ezkiyâ*

---

⁵² agt, s. 150.

⁵³ İngilizce çeviri S. Muhammed Husayn Nainar, *Tuhfat al-Mujahidin* (Madras: University of Madras, 1942). s. 9-11.

⁵⁴ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî*. s. 176.

⁵⁵ Rañattâni, *Makhdûmuñ Ponnāniyūñ*. s. 112.

⁵⁶ age, s. 80.

3-el-Muteferriid :⁵⁷ Şâfiî fikhına dair yazdığı eserdir. Bu eser defalarca yayınlanmış ve halen eğitim kurumlarında Zeynüddîn el-Melibârî'nin *Fethu'l-Muîn* isimli eserinden önce okutulmaktadır.⁵⁸

2.6. Mahdûmîlerde Eğitim Sistemi

Mahdûmî ailesinin Malabar bölgesine yerleşmesi, bölgede İslâm'ın yayılma sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Ailenin yürüttüğü ilmî ve dinî faaliyetler neticesinde hem yerel halk arasında hem de ticaret vesilesiyle bölgeye gelen topluluklar arasında İslâm'a yönelik ilginin arttığı anlaşılmaktadır.⁵⁹ Bu gelişmelerle paralel olarak bölgede cami ve benzeri dinî mekânların sayısında belirli bir artışın meydana geldiği görülmektedir. Bu durum, Mahdûmî ailesinin faaliyetlerinin Malabar'daki dinî ve toplumsal hayat üzerinde etkili olduğuna işaret eden unsurlar arasında değerlendirilebilir. Özellikle Zeynüddîn Mahdûm el-Kebîr tarafından inşaa edilen Ponnani Cami ve Palikkalakam Medresesi Ponnani'yi bölgede eğitim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Cami yaklaşık 500 m² lik bir alana inşaa edilmiş dört katlı olarak tasarlanmıştır.⁶⁰ Ponnani Cami'nin, günümüzde Şâfiî Cami olarak bilinen ve Malayalamcada "Chembattapalli" (bakır renkli ibadet yeri) adıyla anılan yapının bulunduğu yerde yer aldığı kaynaklarda belirtilmektedir.⁶¹ Hindistan Arkeoloji Dairesi'nin kayıtlarına göre cami ilk olarak 926/1519 yılında inşa edilmiştir. Ancak 956/1549 yılında Portekizlilerin gerçekleştirdiği saldırı sırasında yapı tahrip edilmiş, aynı yıl içerisinde yeniden inşa edilmiştir.⁶²

Palikkalakam Medresesi Malabar'da yüzyıllar boyunca ayakta kalan bölgede dînî eğitim sisteminin temellerinin atıldığı bir eğitim kurumudur. Medrese bölge dışından gelen öğrencilerin barınabileceği şekilde inşa edilmiştir. Öyle ki gerek Malabar bölgesinden gerekse bölge dışından örneğin Sri Lanka, Malay Yarımadası, Lakkadiv adaları gibi yerlerden birçok öğrenci Palikkalakam medresesinde belirlenen müfredata göre dersler almıştır. Araştırmaya göre 74 müellife ait 101 eser müfredatı oluşturmaktadır.⁶³ Böyle bir müfredatın oluşu medresenin ne kadar sistemli bir kurum olduğunun göstergesidir.

Medresede başlıca fıkıh, tefsir, hadis gibi klasik müfredatın yanında matematik, astronomi, mantık, simya, tıp ve felsefe gibi dersler okutulmuştur. Genel olarak eğitim-öğretim

⁵⁷ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiîyye*. s. 78-79.

⁵⁸ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiîyye*. s. 80.

⁵⁹ Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani*. s. 99.

⁶⁰ Kunnath, agt., s. 102.

⁶¹ Mehrdad Shokoohy, *Muslim Architecture of South India* (London: RoutledgeCurzon, 2003). s. 373-394

⁶² A.S. O. India (1970). *Annual Report on Indian Epigraphy for 1965-1966* (Delhi: Archaeological Survey of India/Government of India Press, 1970). D:105.

⁶³ Ahamed, "Maqdums of Ponnani: The Pioneers of Islamic Higher Education Systems in Medieval Kerala". (7), s. 74.

süreci öğrencinin performansına bağlı olarak on-on beş yıl sürmüştür. Medrese eğitiminin başlangıç düzeyinde akâid, ahlak ve tasavuf konularını kapsayan ve öğrencilerin davranışsal gelişimlerine katkı sağlayacak temel dersler vardır. Bu bağlamda medresede ilk olarak ‘*Path Kitab*’ ya da ‘*Aşratü’l-Kütüb*’ (الأشْرَةُ الكُتُب) diye bilinen ve on kitaptan oluşan bir seri okutulurdu.

64

Arapça gramer kitabı olarak İbn. Mâlik et-Tâî (ö. 672/1273)’ye ait olan ‘*el-Elfiyye*’ isimli kitabı okutulmuştur. Hadis kitabı olarak Buhârî’nin (ö. 256/869) *Sahih-i Buhârî*’si, Müslim’in *Sahih-i Müslim*’i ve Hatîb et-Tebrîzî’ye (ö.741/1340) ait ‘*Mişkâtü’l-Mesâbih*’ kitapları okutulmuştur. Ayrıca bu derslere ek olarak dikiş-nakış, yüzme, spor, bahçivanlık gibi mesleki edinim sağlayan derslere de yer verilmiştir.⁶⁵ Eğitim sisteminde öğrenciler iki temel gruba ayrılmış; müfredatın içeriği ile dersleri yürüten müderrisler, bu grupların yapısı ve özellikleri doğrultusunda belirlenmiştir. Örneğin medreseye yeni başlamış öğrencilerin derslerini ileri seviyede olan öğrenciler takip etmiştir. İleri seviyede olan öğrencilerin dersleri ise bizzat aileye mensup hocalar tarafından takip edilmiştir.⁶⁶ Medresede yıllarca ders alan ve eğitim süreci boyunca başarılı olan öğrenciler ‘Musliyar Pattam’ (müderrislik icazeti) denilen mezuniyet diploması almıştır.⁶⁷ Mezuniyetin nişanesi olarak ‘Vilakkathirikkal’ adı verilen bir tören düzenlenirdi. Malayalamca bu kelime ‘lambanın yanında oturma’ anlamına gelmektedir. Vilakkathirikkal töreninde eğitim sürecini başarıyla tamamlayan öğrenci bu lambanın yanına oturur ve hocası ya da hocaları tarafından sınava tabii tutulur ve icâzet verilirdi.⁶⁸ Mezun olan öğrenciler Malabar bölgesinin farklı noktalarında kadı olarak görevlendirilmişlerdir.⁶⁹

---

⁶⁴ Ahamed, agm, s. 82

⁶⁵ Ahamed, agm, s. 85.

⁶⁶ Nainar, *Tuhfat al-Mujahidin*. s.10.

⁶⁷ Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani* s. 102.

⁶⁸ age, s. 102-103.

⁶⁹ M. Abdul Samad, *Islam in Kerala Groups and Movements in the 20th Century* (Michigan: Laurel Publications (Michigan Üniversitesi), 1998). Laurel Publications, s. 22.

3. ZEYNUDDİN el-MELİBÂRÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN GENEL DURUMU, HAYATI VE ESERLERİ

3.1. Siyasi Durum

Zeynüddîn el-Melibârî, h.10/ m.15. yüzyılda Âdilşâhîler döneminde Malabar bölgesinin Ponnani şehrinde yaşamıştır. Malabar, sahip olduğu stratejik coğrafi konum ve ticari faaliyetler bakımından taşıdığı önem sebebiyle tarih boyunca hem yerel güçlerin hem de dış aktörlerin hâkimiyet kurmaya çalıştığı bir bölge olmuştur. Bu dönemde Malabar bölgesi Arap ve Çinli tüccarların alışveriş yaptığı, diğer yandan ticari bütün faaliyetlerin bu bölgeden yönetildiği bir liman kent haline gelmiştir.⁷⁰ Sözüünü ettiğimiz yüzyılın başlarında Orta Hindistan bölgesinde hüküm süren Behmenîler Devleti yıkılmış ve birbirinden bağımsız hanedanlıklar kurulmuştu. Bu hanedanlıklardan biri olan Âdilşâhîler Hindistan'da özellikle güney kesiminde Bicapur bölgesinde 1489-1686 yılları arasında hüküm sürmüştür.⁷¹ Güney Hindistan'da Hindulara ait olan Vijanayagar İmparatorluğu vardır. Kıtada var olan bütün bu devlet ve hanedanlıklar çıkarları doğrultusunda zaman zaman birbirleriyle mücadele içine giriyorlardı. 1500'lü yıllarda Portekizlilerin Hint alt kıtasının kıyı kesimleriyle başlayan ticari ilişkileri daha sonraları bu kıyıları ticari sömürü aracı haline getirmeleriyle birlikte burada bulunan Müslüman tüccarlarla çatışmalara sebep olmuştur.⁷²

Malabar bölgesinde ise 15. yüzyılda Zamorinler/Samuriler hüküm sürüyordu. Zamorin, kelime olarak Malabar hükümdarlarına verilen bir lakaptır. Bu kelimeye ilk olarak İbn Battuta'nın eserinde rastlanılmaktadır. İbn Battuta seyahatnamesinde Cenâni⁷³ -bugün Tamil Nadu eyaletinin başkenti olan- adlı bölgede bir çarşı olduğundan ve bu çarşının da "Samurre" olarak bilinen bir aileye ait olduğundan bahseder. İbn Battuta'nın anlattığına göre bu aile Haccâc b. Yusuf'un (ö. 95/713) bölgeye düzenlediği fetih seferleri sırasında Malabar bölgesine yerleşmiştir.⁷⁴ Zamorin kelimesi sankritçede "deniz kralı" anlamına gelmektedir. Zamorin kralları tarafından yönetilen Malabar bölgesi 15. asrın başlarında her yönden gelişmiş bir ticaret

⁷⁰ K. V. Krishna Ayyar, *The Zamorins of Calicut (from the Earliest Times down to A.d. 1806)* (Calicut: Norman Printing Bureau, 1938). s. 80.

⁷¹ M. K. H. Astarâbâdî (ts). *Tarih-i Firişte (Tashih: Muhammed Rıza Nasiri)*. Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, s. 1-7. ; Sir William Wilson Hunter, *A Brief History of the Indian Indian Peoples* (Oxford: At The Clarendon Press, 1895). s. 129. ; C. Oruç (2024). Âdilşâhîler Sultanlığı'nın Kurucusu ve İlk Hükümdarı Yusuf Âdilşâh'ın Kökeni Üzerine Yeni Bir Bakış Açısı, *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology*, (34)1, s. 28.

⁷² Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn* s. 233-240

⁷³ Eski ismi "Madras" olarak bilinir. Buraya ilk yerleşen müslüman denizcilerin yaptıkları medreseye ithafen olduğu ifade edilmektedir. Azmi Özcan, "Madras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003). s. 310.

⁷⁴ İbn Battuta, *ibn Battuta Seyahatnamesi, (Çev.) A.Said Aykut*. c.2 s. 586-587. ; Muhittin Kapanşahin, "Emeviler Zamanında Hindistan'a İslam Akınları", *4. Uluslararası Asya Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu* (Understanding Culture Proceedings, Aurangabad: Global Art Publications, 2017), 220-238.

merkezi olması hasebiyle bölgeyi keşfeden Portekizlilerin iştahını kabartmış ve bu bölgede koloni kurmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.⁷⁵

Portekizlilerin bu coğrafya üzerinde hâkimiyet kurma yönündeki istekleri, zamanla bu amaca yönelik çeşitli siyasi ve askerî girişimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum iki taraf arasında savaflara neden olmuştur. Portekizlilerin bu bölgedeki hâkimiyetleri zamanla genişleyerek yerel halk üzerindeki etki ve baskıları artmıştır. Diğer taraftan bölgede bulunan yerel yöneticilerle birlik olan Portekizliler dini yönden düşman olarak gördükleri Müslümanlara karşı da savaş açmış ve sürekli onlarla mücadele etmişlerdir.⁷⁶ 1499-1583 yılları arasında Malabar'daki Portekiz işgalini ve Malabar'da gerçekleşen siyasi gelişmeleri bir tarihçi gözüyle kaydeden Zeynüddîn el-Melibârî, 1499 yılında Portekizlilerin Malabar'a geldiklerini ve burada birkaç kalarak gerek halkın sosyal yapısını araştırdıkları gerekse coğrafi keşif yaptıklarını aktarır.⁷⁷ Portekizlilerin Malabar'a ilk geliş amaçları her ne kadar Hristiyanlığı yaymak niyeti taşısa da bunun altında yatan temel sebep bu ticari yollara hâkim olmak ve Doğu'nun kıymetli ticari mallarını ele geçirmektir.⁷⁸ Bu ilk girişimde bir sonuç elde edemeyen Portekizliler yaklaşık iki yıl sonra bu defa bölgeye tüccar olarak geldiler ve ticaretle uğraşmaya başladılar. Fakat bir süre sonra burada bulunan Müslümanları dışlamaya onlarla kavga etmeye ve var olan itibarlarını düşürmeye çalışsalar da Zamorin (Malabar Hükümdarı) Portekizlileri taşkınlık yapmaları sebebiyle öldürülmesi emrini vermiştir. Bir kısmı öldürülen Portekizlilerin bir kısmı kaçmayı başararak Koçin limanına kaçtılar ve buradaki halkla anlaşma yaparak buraya bir kale inşa ettiler. Aynı zamanda bu bölgede bulunan bir camiye yıkıp yerine de kilise yaptılar.⁷⁹ Zamanla Portekizliler bölgedeki ticari faaliyetleri engellemeye çalıştılar. Bölgedeki ticari yollar üzerinde söz sahibi olmak için her türlü girişimlerde bulunarak ticaretin aksamasına sebep oldular. Bu gelişmelerle birlikte Müslümanlarla Portekizliler arasında küçük çaplı deniz savaşları yaşandı. Müslümanlar bu süreçte yaşanan çatışmalarda Zamorin'e destek sağladılar ve Zamorin bu çatışmalarda Portekizlilere karşı üstünlük sağlamıştır.⁸⁰

Zamorin krallarının Müslümanlarla olan bu hukukî bağlarının temelinde yukarıda bahsedilen Mahtûmî ailesinin toplum içindeki konumu ve nüfuzu etkili olmuştur. Bu bağ söz konusu ailenin yöneticilerle iyi ilişkiler kurduğunun göstergesidir. Çünkü Mahtûmî ailesi

---

⁷⁵ Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn fi ba'dı ahbârî'l Burtuğâliyyin, thk : Muhammed Saîd Tarîhî. s. 23-24.*

⁷⁶ İsmail Hakkı Ertaylan, *Âdilşâhîler: Hindistan'da Bir Türk-İslam Devleti* (İstanbul: Sermet Matbaası, 1953). s. 15-16.

⁷⁷ Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn. s. 245.*

⁷⁸ Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn. s. 262-266*

⁷⁹ Melibârî, *age, s. 246-247.*

⁸⁰ Melibârî, *age, s. 248.*

bölgede eğitim, kültür, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda belirli bir nüfusa sahiptir. Diğer taraftan Portekizlilerin bütün saldırılarına karşı bu aile hep Malabar yöneticilerini desteklemişlerdir.⁸¹

Portekizliler bu mağlubiyetlerden dolayı hiç yılmamış sürekli küçük ya da büyük filolarla Malabar'a seferler düzenlemişlerdir. Deniz kıyısında bulunan bazı kaleleri ele geçirmişler ve buralara yerleşerek nüfus elde etmeyi başarmışlardır.⁸² Portekizlilerin sömürgeci anlayışları ve hedefleri uzun süre Müslümanların ve bölgenin her alanda gidişatını etkilemiştir. Zeynüddîn el-Melibârî bu süreçleri hep yakından takip etmiş, bu siyasal olaylar karşısında her daim Müslümanları ve Malabar halkını bu gelişmeler karşısında aktif rol almaya davet etmiştir.⁸³

Zeynüddîn el-Melibârî'nin yaşadığı dönemde Âdilşah Devleti'nin başında I. Âdil Şah vardı. I. Âdil Şah döneminde bölgede iç karışıklıklar had safhadaydı. Şii bir lider olan I. Âdil Şah yönetime gelir gelmez ilk iş olarak Şiîliği resmi din ilan ederek halkın arasında Şiîliğin yayılmasına yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuş ve bu girişimleri devlet politikası haline getirmiştir.⁸⁴ Her ne kadar Şiîliği devlet yönetiminde öncelik haline getirmiş olsa da gerek sünni Müslümanlara gerekse yerel dinlere mensup Hinduların inançlarına karşı daima saygılı olan I. Âdil Şah aynı zamanda halk arasında adaletiyle, cömertliğiyle ve yardımseverliğiyle ön planda olmuştur. Halkın benimsediği bir yönetici olan I. Âdil Şah yönetiminde kaldığı sürece devletin sınırlarını genişletmiş çevre ülkelerle iyi ilişkiler kurmuştur.⁸⁵ Özellikle Portekizlilerin Hint alt kıtasında sürdürmeye çalıştığı sömürgecilik faaliyetlerine karşı devletçi bir politika izlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Portekizlilere karşı bölgede bulunan toplulukların çoğunu bir araya getirmeyi başarmıştır. 1570 yılında Portekizlilere karşı kurulan ittifak bunun bir göstergesidir.⁸⁶ Zeynüddîn el-Melibârî'nin kaleme aldığı ve ileride detaylı bilgi paylaşılacak olan "*Tuhfetü'l-mücâhidîn*" isimli kitabın, kurulan bu ittifakın bir alt yapısı olduğunu söylemek tarihi gerçeklikle de uyuşması bağlamında yerinde olacaktır.⁸⁷

---

⁸¹ Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani*. s. 145-163

⁸² Kunnath, age, s. 261.

⁸³ Kunnath, age, s. 205-221.

⁸⁴ Muhammad A. Nayeem, *The Heritage of the Adil Shahis of Bijapur* (Hyderabad, India Bijapur, Karnataka, India: Hyderabad Publ, 2008).s. 30. ; Richard Maxwell Eaton, *Sufis of Bijapur, 1300 - 1700: Social Roles of Sufis in Medieval India* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publ, 1996). s. 68-69.

⁸⁵ Muhammed Kâsım Hindüşâh Astarabadi (1990) *Firişta*. ((Çev.)) John Briggs, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India*, Low Price Publ, Delhi, c.3, s.78.

⁸⁶ Ertuğrul Önalp, *Osmanlının güney seferleri: XVI. yüzyılda Hint okyanusu'nda Türk-Portekiz mücadelesi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2010).s. 336.

⁸⁷ Nainar, *Tuhfat al-Mujahidin*. s. 20-32.

3.2. Sosyal Durum

Zeynüddîn el-Melibârî'nin yaşadığı dönemde Portekizlilerin bölgede belirginleşen saldırılarına kadar olan sürece kadar Malabar bölgesinde genel olarak Müslümanlar rahat ve bolluk içinde yaşıyorlardı. Zeynüddîn el-Melibârî *Tuhfetü'l-Mücahidîn* isimli eserinin üçüncü bölümünde, bölgede bulunan Hinduların yaşam tarzlarından ve gelenek-göreneklerinden bahsederken Hindular ve Müslümanlar arasında herhangi bir geçimsizliğin bulunmadığını ifade etmektedir. Yine aynı ifadelerle göre bölge halkı genel olarak tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşmakta ve bölgede bulunan Müslümanlar Arabistan ve Yemen bölgesinden gelen tüccarlarla yakın ilişki içinde olduklarından bölge ticaretini kontrol ediyorlardı.⁸⁸

Âdilşahlar Devleti'nin yöneticileri genel olarak Şîî mezhebine mensup olmaları nedeniyle devletin farklı kademelerinde genelde bu mezhebe mensup kişiler görev alıyordu. I. Âdil Şah döneminde çok daha belirginleşen Şîîliği halka benimsetme uygulaması resmi olarak bir devlet politikası haline gelmiştir.⁸⁹

Zeynüddîn el-Melibârî'nin yukarıda zikrettiğimiz eseri bu döneme ışık tutan önemli bir kaynaktır. Kitabında Portekizlilerin Hint alt kıtasına gelmeden önceki dönemin mevcut koşullarına ve bölgeyi işgal girişimlerinden sonraki sürece değinmekte tüm gelişmeleri farklı yönleriyle irdelemektedir.⁹⁰ Portekizlilerin bölgeye olan akınlarından sonra gerek ticari gerekse kültürel ve dini yönden birçok değişiklik yaşanmıştır. Portekizlilerin ele geçirdikleri bölgelerde Hristiyanlara öncelik vermeleri bu dine mensup kişilerin sayısında artışa neden olmuştur. Portekizlilerin Müslümanlara ve Hindulara yönelik uygulamış oldukları sosyopolitik uygulamalar bağlamında özellikle misyonerlik faaliyetleri bölgenin sosyal yapısını derinden etkilemiştir.⁹¹

3.3. İlmî Durum

Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılmaya başlamasıyla birlikte, Müslümanları temsil edecek ilmî kurumlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kurumların başında şüphesiz cami ve medreseler gelmektedir. Malabar olarak bilinen bugünkü adıyla Kerala bölgesinde Malik b. Dinar (ö.131/748) ile başlayan İslamlaşma süreci aynı zamanda bu bölgede diğer bölgelere nazaran ilmî faaliyetlerin ve eğitim kurumlarının erken dönemlere dayandığını göstermektedir.

⁸⁸ Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücahidîn*. s.154

⁸⁹ Tuna Kaan Taştan, *Adilşahlar Devleti Ve Portekiz Krallığı İle Olan İlişkileri (kuruluşundan I. Ali Adil Şah'ın Ölümüne Kadar)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020). s. 403-404

⁹⁰ Nainar, *Tuhfat al-Mujahidin*. s. 53-60.

⁹¹ Sanjay Subrahmanyam, *Europe's India: Words, People, Empires, 1500-1800* (Cambridge, Mass. London, GB: Harvard University Press, 2017). s. 276.

Malik b. Dinar Kerala’da Kadungullar sahilinde ilk cami olan Kodungallar (Cherman Juma Masjid) Cami’ni inşa etmiştir. Daha sonra Habib b. Malik tarafından Kerala sahili boyunca olmak üzere dokuz tane cami inşa edilmiştir.⁹² Bu camiler aynı zamanda Kerala’da dini eğitim tarihinin başlangıcı sayılmaktadır. Dersler genel olarak Kur’an-ı Kerim, fıkıh ve Arapça gibi alanlardan oluşmaktadır. Tarihsel süreçte ‘Othupalli’ adı verilen eğitim sistemi ibadethanelerde ders verme anlamına gelmektedir. Malayamca dilinde “othu” kelimesi okumak “palli” kelimesi ise ibadet yeri anlamında kullanılmaktadır.⁹³

Kerala’da bulunan camiler genelde iki katlı olup üst katlarda bahsettiğimiz eğitim sistemi uygulanmıştır.⁹⁴ Kur’an-ı Kerim öncelikli olmak üzere, fıkıh, akaid, hadis, kelam, mantık gibi dersler okutulmuştur. Daha sonraki yıllarda kurulmaya başlayan medreseler Hint alt kıtasında dini eğitimin kurumsallaşmasına imkân vermiştir. Malabar bölgesinde bulunan medreselerin sistemsiz kurulumuna öncülük eden Ponnani Cami’nde birçok kadı görevlendirilmiş ve kadılar bu camide birçok öğrenci yetiştirerek eğitim sisteminin sürdürülebilirliğine katkı sağlamışlardır. M. 13. yüzyıla kadar genel olarak eğitim-öğretim çalışmaları tekkeler, camiler ve evlerde yapılan ders halkaları olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. 13. yüzyıldan itibaren devlet eliyle sistemli hale gelen medreseler ve diğer eğitim kurumları daha köklü hale gelmiştir.⁹⁵

Hint alt kıtasında cami merkezli eğitim faaliyetleri zamanla kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve bu süreçte eğitim faaliyetleri medreseler aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda kurulan Medrese-i Fîrûzâ, kendisinden sonra tesis edilen medreselere model teşkil etmesi ve bölgede medrese geleneğinin başlangıcı olarak kabul edilmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Medresenin kuruluşu ve işleyişi Delhi Sultanlığı’nın kuruluşunun hemen öncesinde Sind ve Multan bölgelerinde hürüm süren Nasiruddin Kubâça (ö. 633/1235) isimli bir Türkmen beyi tarafından gerçekleştirilmiştir. Nasiruddin Kubâça bu bağlamda Hindistan’da İslâmî eğitimin sistemleşmesine öncülük etmiş bir şahsiyettir. Medreseye baş müderris olarak atadığı kişi de aynı zamanda büyük bir tarihçi olan âlim Minhâc es-Sirâc el-Cûzcânî’dir (ö.

---

⁹² Prange, *Monsoon Islam*. s. 97.

⁹³ Mohammed Ali K. T., *The Development of Education Among the Mappilas of Malabar, 1800 to 1965* (New Delhi: Nunes Publishers, 1990).s. 23.

⁹⁴ Unais Koduvayakkal (2021). Indian Madrasahs: Evolution and Growth with Special Reference to Kerala Model, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, (5)2, s. 213.

⁹⁵ Said Mohamed Jaffar, *Education in Muslim India* (Londra: İdare-i Edebiyat-ı Delhi, 2009). s. 18.

664/1266).⁹⁶ el-Cûzcânî tarih kitabı olan *Tabakât-ı Nâsırî*'de gerek adı geçen medreseden gerekse burada yapmış olduğu başmüdürrislik görevinden bahsetmektedir.⁹⁷

Genel olarak dini eğitimin yapıldığı bu mekanlarda masa, sıra, tahta gibi araç-gereçler bulunmazdı. Musliyar diye adlandırılan öğretmenler tarafında ders sözlü olarak işlenir ve ezberletilirdi. Öğrenciler musliyarın etrafında halka oluşturur, tamamen dinlemeye dayalı bir şekilde ders tatbik edilirdi. Öğrencilerin yemek ihtiyacı genel olarak eğitim verilen mekanın çevresinde bulunan insanlar tarafından karşılanırdı.⁹⁸

Malabar bölgesinde medreselerin kurumsal bir nitelik kazanması, Zeynüddîn el-Melibârî'nin dedesi olan Zeynüddîn Mahdûm el-Kebîr dönemine dayanmaktadır. Zeynüddîn Mahdum el-Kebir Ponnani'ye yerleştikten kısa bir süre sonra burada bir eğitim merkezi kurmuş ve çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.⁹⁹ Malabar bölgesine has bir eğitim sistemi olan yukarıda bahsettiğimiz 'Othupalli' sisteminde müfredat kısa sùrelerin ezberletilmesi, abdest ve namaz gibi temel eğitimlerin yanında tasavvufi bilgilerin aşılması şeklindedir.¹⁰⁰ Malabar'ın eğitim kurumu olan bu medrese sadece bölgedeki değil, ülke dışından ilim öğrenmeye gelen öğrencilere de ev sahipliği yapmaktaydı. Özellikle bu medrese 20. yüzyılın başlarındaki medrese eğitiminde ortaya çıkan reform hareketlerine kadar bölgede rağbet edilen kurum olma konumunu korumuştur. Aynı zamanda bölgede Şâfiî mezhebinin ve fikhının yayılmasında önemli paya sahiptir.¹⁰¹

3.4. Hayatı

Zeynüddîn el-Melibârî, bölgede meşhur olan Mahdûmîler olarak adlandırılan aileye mensuptur. Kaynaklara göre Mahdûmî ailesi İslâm'ı yaymak için hicrî 6. yüzyılda Yemen'in Ma'bar şehrinden Güney Hint alt kıtada sahil kıyısı olan Keelakari'ye daha sonra Madurai'ye daha sonra Kayalpattanam'a ve son olarak Ponnani şehrine göç etmişlerdir. Günümüzde bu ailenin mensupları Ponnani'de yaşamaktadır.¹⁰² Aileye "mahdûm" (hizmet edilen, saygı

⁹⁶ A.S. Bazmee Ansari, "Cûzcânî, Minhâc-ı Sirâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993). s. 98-99

⁹⁷ Minhâc es-Sirâc Cüzni, *Tabakât-ı Nâsırî, thk. H. G. Raverty* (Kalküta: The Asiatic Society, 1881). s. 570. ; Jaffar, *Education in Muslim India*. s.19.

⁹⁸ Zafarul Islam, *Development of Islamic Studies in Kerala During 18th Century to 20th Century* (Aligarh: Aligarh Muslim University, Doktora Tezi, 2010). s. 36.

⁹⁹ Bkz. çalışma içinde : 'Mahdûmîlerde Eğitim Sistemi' bölümü

¹⁰⁰ U. Mohammed, *Educational Empowerment of Kerala Muslims: A Socio-Historical Perspective* (New Delhi: Indian Council of Historical Research, 2007). s.32 ; Zubair K, *Development and Modernisation of Religious Education in Kerala: Role of Samastha Kerala Jam'eyyat Ul-Ulama* (New Delhi: Jawaharlal Nehru University, Doktora Tezi, 2006). s. 54.

¹⁰¹ Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani*. s. 46.

¹⁰² Suresh Kumaradas, "'Tuhafat ul Mujahideen: A Pioneering Historical Discourse of Malabar'" 11/1 (Mart 2024). s. 459-460 ; Prange, *Monsoon Islam*. s. 110-114.

duyulan) ismi yerleştikleri şehir olan Ponnani'de İslâmı yaymalarından ve bu doğrultuda yapmış oldukları hizmetlerden dolayı verilmiştir.¹⁰³ Mahdûmî ailesine mensup birçok âlim yetişmiş ve bölgede birçok eğitim kurumlarında, medreselerde ve camilerde görev yapmışlardır. Ponnani'de bu ailenin inşa etmiş olduğu birçok medrese ve mescid-caminin bulunması ve burada Müslüman nüfusun çok olmasından dolayı Ponnani'ye 'Hindistan'ın Mekkesi' ismi verilmiş ve günümüzde de bu isimle anılmaktadır.¹⁰⁴ Bölgede dini eğitim sistemini kuran Mahdûmî ailesine atıfla medreselerde 'Mahdûmî Sistemi' olarak bilinen ilmi bir gelenek oluşmuştur. Mahdûmî ailesi Şâfiî mezhebine mensup olup ailenin kurmuş olduğu eğitim kurumlarında yetişen öğrenciler alt kıtada Şâfiî mezhebinin yayılmasına öncülük etmişlerdir.¹⁰⁵

Tam adı, Zeynüddîn b. Muhammed b. Gazâlî b. Zeynüddîn b. Ali b. Ahmed el-Ma'berî el-Melibârî eş-Şâfiî'dir. Abdulazîz el-Mahdûm, Zeynüddîn el-Melibârî'nin amcasıdır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin babası küçük yaşta vefat etmesiyle amcasının yanında büyümüş ve ondan eğitim almıştır. Bu bağlamda ismi hep amcasıyla beraber anılmış ve zamanla bu nisbeyle yaygınlaşmıştır.¹⁰⁶ Kaleme aldığı eserlerinde kendisi Muhammed Gazâlî el-Melibârî nisbesini kullanmıştır. Yaşadığı yere nisbetle "Melibârî" olarak tanınmaktadır. Melibârî'nin dedesi Zeynüddîn b. Ali bölgede 'Büyük Mahdûm', '1. Mahdûm' olarak bilindiğinden kendisine de 'Küçük Mahdûm', '2. Mahdûm' denilmiştir.¹⁰⁷ Zeynüddîn el-Melibârî'nin doğduğu yer hakkında farklı görüşler olsa da en isabetli görüşe göre 938/1531 yılında Kannur vilâyetine bağlı Chombal köyünde doğmuştur.¹⁰⁸ İlk eğitimini bölgenin önemli bir âlimi olan babası Muhammed el-Gazzâlî'den almıştır. Genç yaşta babasının vefat etmesiyle Ponnani'de bulunan Juma Mescidinde görev yapan amcası Abdulazîz el-Melibârî'nin yanında ders almıştır. İlk öğrenimini Ponnani'de tamamladıktan sonra Mekke'de yaklaşık olarak on yıl kaldı. Fıkıh ve hadis dersleri başta olmak üzere birçok âlimden İslâmî ilimler eğitimi aldı. Ders aldığı âlimler arasında İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566) ile birlikte İzzeddin b. Abdulaziz ez-Zümerî,

¹⁰³ W. Logan (2000). *Malabar Manual*. Asian Education Services, s. 108.

¹⁰⁴ Julten Abdelhalim, *Indian Muslims and Citizenship: Spaces for Jihad in Everyday Life* (London: Routledge, 2012).; Asaf A. A. Fyze (1954). *Islamic Law and Theology in India: Proposals for a Fresh Approach*, *Middle East Journal*, (8)2, s. 231.

¹⁰⁵ Rafîk Abdilberr el-Vâfi Ezherî, "Şeyh Ahmed Zeynüddîn el-Mahdûm el-Melibârî ve Hademâtuhu", *es-Sikâfetü'l-Hinde Mecelletün* 64/3 (2013). s. 120-123 ; Kooridathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 195.

¹⁰⁶ Ebû Bekr Dimiyâti, *İânetü't-Talibîn* (Dâru'l Fikr, 1418)., c,3 s. 1 ; Abdul Muhsin b. Muhammed el-Kâsım, *el-Mesbûk Alâ Minhatü's-Sülûk Fî Şerhi Tuhfetü'l-Mülûk* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1428).. c.4, s. 390. ; Hasenî, *el-İ'lam* c. 4, s. 341.

¹⁰⁷ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye*. s. 67

¹⁰⁸ Kumaradas, *Tuhafat ul Mujahideen: A Pioneering Historical Discourse of Malabar*. s.17.

Vecihüddin Abdurrahman b. Ziâd, Ebü'l-Hasan es-Sıddîkî, İbrâhîm el-Gaysî ez-Zebîdî, Abdulazîz eş-Şîrâzî el-Mekkî el-Zemzemî (ö. 976/1568) vardır.¹⁰⁹

Zeynüddîn el-Melibârî Mekke'deki on yıllık ilim tahsilini tamamladıktan sonra Ponnani'ye dönmüş ve burada bulunan amcasının görev yaptığı medresede otuzaltı yıl boyunca öğretmenlik görevini yürütmüştür. Fıkıh, hadis, kelam, tefsir gibi birçok dalda dersler vermiştir. Bu medresede yetiştirdiği birçok öğrenci gerek devlet kurumlarında gerek diğer bölgelerdeki medreselerde görev almıştır.¹¹⁰ Şâfiî fakihlerinden biri olan Melibârî, bölgedeki Şâfiî mezhebinin yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmiş; kaleme aldığı eserler aracılığıyla ilmî etkisini günümüze kadar sürdürmüş ve bölge Müslümanları tarafından takip edilen bir otorite olmayı devam ettirmiştir. Özellikle aşağıda hakkında geniş bilgi vereceğimiz *Fethu'l-Mu'in* isimli fıkıh kitabı geçmişten günümüze bölgede Şâfiî mezhebinin öğrenilmesinde bir rehber konumundadır. İsmi zikrettiğimiz eser başta Hint alt kıtası olmak üzere Endonezya, Mısır gibi birçok Müslüman ülkelerdeki eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutulmaktadır.¹¹¹

Zeynüddîn el-Melibârî ilim adamı olmanın yanında aynı zamanda bir siyaset adamıdır. I. Ali Âdilşah¹¹² (1558-1579) döneminde yaşayan Zeynüddîn el-Melibârî kendisiyle iyi ilişkiler kurmuştur. Yazmış olduğu *Tuhfetü'l-Mücâhidîn* isimli kitabında I. Ali Âdilşah'dan övgüyle bahsetmiştir.¹¹³ Diğer taraftan Bâbürlüler Devleti yöneticisi Ekber Şah¹¹⁴ (1556-1602) ile de iyi ilişkiler kuran Melibârî, devlet yönetimi hakkında fikir ve düşüncelerini kendisiyle paylaşmıştır.¹¹⁵ Portekizlilerin Hindistan'a yönelik yaptığı işgal ve sömürgecilik faaliyetlerine kayıtsız kalmamış, halkı bu işgal ve sömürgecilik girişimlerine karşı direnmeye, mücadele etmeye teşvik etmiştir. Bu bağlamda yazmış olduğu *Tuhfetü'l-Mücâhidîn* isimli kitabı vatan sevgisi ve vatan savunmasından, cihadın önemine birçok konuda halkı yönlendirmiş ve söz konusu işgale karşı birlik ve beraberliği sağlama konusunda önemli bir eserdir.¹¹⁶

Zeynüddîn el-Melibârî 991/1583 yılında Ponnani'de vefat etmiştir.¹¹⁷

¹⁰⁹ Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 196. ; Yaşar, "Hint Alt Kitasi Şâfiî Fikih Birikimine Bir Örnek Olarak Zeynüddîn el-Melibârî ve Fethu'l-Mu'in Bi Şerhi Kurrati'l-Ayn Adli Eseri". s. 14.

¹¹⁰ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye*. s. 84.

¹¹¹ Prange, *Monsoon Islam*. s.118-119

¹¹² Özel, Ahmet, "Melibârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004). s. 48

¹¹³ Kumaradas, "Tuhafat ul Mujahideen: A Pioneering Historical Discourse of Malabar". s. 461.

¹¹⁴ Enver Konukçu, "Ekber Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994). s. 542-544

¹¹⁵ Rañtattâni, *Makhdûmum Ponnâniyum*. s. 122-123.

¹¹⁶ M. Shokoohy (1998). The Town of Cochin and Its Muslim Heritage on the Malabar Coast, South India *Journal of the Royal Asiatic Society*, (8)3, s. 391.

¹¹⁷ "Melibârî". s. 48 ; Abdülaziz Minkâdî (1990). "el-Vesîka", *Merkezü'l-Vesâiku't-Tarihîyyeti*, (9)17, s.163 .

3.4.1. Hocaları

3.4.1.1. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî (ö.974)

Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî kişiliğinin oluşmasında büyük öneme sahip hocaları arasındadır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin eserlerinde görüşüne en çok yer verdiği hocasıdır. İbn Hacer el-Heytemî hakkında biyografik bilgi ilerideki bölümlerde verilecektir.

3.4.1.2. Ebü'z-Ziyâ Abdurrahmân b. Abdilkerîm b. İbrâhîm el-Gaysî ez-Zebîdî (ö. 975/1568)

Ebü'z-Ziyâ Abdurrahmân b. Abdilkerîm b. İbrâhîm el-Gaysî ez-Zebîdî 900/1494 yılında Yemen'in Zebîd şehrinde doğmuş ve burada yaşamıştır. Dedesine nispetle "İbn Ziyâd" diye tanındı.¹¹⁸ Küçük yaşlarda babasından eğitim almış ve Kur'an-ı ezberlemiştir. Zebîd şehrinin ilmî yönden çok gelişmiş olması, çeşitli kütüphanelerin var olması İbn Ziyâd'ın ilmi birikimine büyük fayda sağlamıştır. 942/1535 yılında hac ibadeti için Mekke'ye gelmiş ve burada Zemzemî'nin ilim halkasından istifade etmiştir.¹¹⁹ Şâfiî mezhebinin görüşleri doğrultusunda birçok öğrenci okutmuş ve ilim adamı yetiştirmiştir. Birçok kitap telif eden İbn Ziyâd'ın bu eserlerinin bir kısmı, İbn Hacer el-Heytemî gibi dönemin önde gelen âlimleriyle yürüttüğü ilmî tartışmalara konu olan meseleleri ele almaktadır.¹²⁰ 975/1535 yılında vefat etmiştir.¹²¹ Zeynüddîn el-Melibârî kendisinden fikh başta olmak üzere hadis ve tefsir dersleri almıştır.¹²² Zeynüddîn el-Melibârî, eserlerinde İbn Ziyâd'ın görüşlerine yer vermiş ve onun fikhî tercihlerini referans olarak kullanmıştır.¹²³

3.4.1.3. İzzettin Abdülazîz b. Ali ez-Zemzemî (ö. 976/1569)

Zemzemî aslen Şirazlı olup 900/1494 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Ailesi Âli Reis Zemzemî olarak bilinmekle birlikte büyük dedesinin Mekke'de saka (su dağıtıcısı) olması hasebiyle "er-Ra'îs eş-Şeyh" lakabıyla anılmıştır. Tasavvufî yönü de bulunan Zemzemî Eş'arî mezhebine mensup olmakla beraber bazı itikadî görüşleri mezhebin genel görüşleriyle uyuşmamaktadır. "Harameyn Müftüsü", "Hicaz Müftüsü" olarak bilinen Zemzemî'nin

¹¹⁸ H.İbrahim Acar, "İbn Ziyâd el-Ğaysî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999). s. 467

¹¹⁹ Abdulkadir Aydurûsî, *En-Nûru's-sâfir* (Beyrut: Dâru'l Sadır, 2006). s. 274, 278.

¹²⁰ Acar, "İbn Ziyâd el-Ğaysî". s. 468.

¹²¹ Muhammed es-Selî el-Yemenî, *es-Sinâü'l-Bâhiri bi Tekmîli'n-Nûri es-Sâfiri thk. İbrâhîm bin Ahmed el-Mesahfî* (Yemen: Mektebetü'l İrşâd, 2004). s. 504-505.

¹²² Kooriadathodî, *Cosmopolis of Law*. s. 201.

¹²³ Zeynüddîn el-Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002). s. 35.

tasavvufî yönünden etkilenen Zeynüddin el-Melibârî fıkıh kitaplarında kendisinden söz etmektedir.¹²⁴ Şairlik yönü de bulunan Zemzemî 976/1569 yılında Mekke’de vefat etmiştir.¹²⁵

3.4.1.4. Abdulaziz el- Ma’berî (ö. 994/1585)

Zeynüddîn el-Melibârî’nin amcası olup, aynı zamanda Malabar’daki ilk eğitimini aldığı hocasıdır. Hakkında ayrıntılı bilgiye önceki bölümde yer verilmiştir.

3.4.1.5. Muhammed b. Ebi’l-Hasen Muhammed el-Bekrî (ö. 994/1585)

Hicrî 930/1523 yılında Kahire’de doğdu. ”el-Kutbü’l-Bekrî”, “el-Bekriyyü’l-kebîr”, “Ebü’l-Mekârim” gibi lakaplara sahiptir. Küçük yaşlarda İbn Mâlik’e ait olan *el-Elfiyye* adlı eserini ezberlediği ve yine Şîrâzî’nin *et-Tenbîh* adlı Şâfiî fıkıhına dair eseri hıfzettiği kaynaklarda geçmektedir. Mısır’ın tanınmış âlimlerinden olan babasından icazet aldıktan sonra çeşitli camilerde ve medreselerde sohbetler ve dersler vermiştir. Zamanla ünü Mısır’ın dışına Afrika, Hicaz, Suriye ve Anadolu’ya kadar yayılmıştır.¹²⁶ Tasavvufî yönüyle ön plana çıkan Muhammed el-Bekrî 994/1585 yılında vefat etmiştir.¹²⁷ Zeynüddîn Melibârî kitabında kendisinin görüşlerine yer vermektedir.¹²⁸

3.4.3. Öğrencileri

3.4.3.1. Osman Lebbâ el-Kâhirî (ö. ?)

Osman el-Kâhirî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Abdulazîz el-Kâlikûtî’nin (ö.1025/1615) hocası olduğu anlatılmaktadır. Kâlikûtî, hocası hakkında *Mersiyetü alâ Şeyhi Osman Lebbâ el-Kâhirî* isimli bir manzume eser kaleme almış ve eserinde hocasına duyduğu hayranlığından ve onun karakterinden bahsetmiştir.¹²⁹ Osman Lebbâ el-Kâhirî, Ponnani medresesinde Zeynüddîn el-Melibârî’den dersler almıştır.¹³⁰

3.4.3.2. Abdulazîz el-Kâlikûtî el-Zeynüddîn el-Melibârî (ö. 1025/1615)

Zeynüddîn el-Melibârî’nin öğrencilerinden olan el-Kâlikûtî 980/1572 yılında Kâlikût’ta dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra, Zeynüddîn el-Melibârî

¹²⁴ Necmeddîn Muhammed b. Muhammed el-Ğazzi, *el-Kevâkibü’s-Sâire bi Menâkıbi Ayâni’l-Mieti’l-âşire*, (thk. *Halil El-Mansûr*) (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1997). c. 2, s. 168 ; Melibârî, *Fethu’l-Mu’in.* s. 38.

¹²⁵ Dr.Yusuf bin Abdulaziz bin Abdullah Şibl, *ed-Duraru’l-Behiye ale’l-Manzume’z-Zemzemiyye fi Ulûmi’l-Kur’ân* (Riyad: Daru’l Kunûz, 2012). s. 11-15.

¹²⁶ Yakup Çiçek, “Bekrî, Ebü’l-Mekârim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992). s. 366-367.

¹²⁷ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifin* (Beyrut: Dâru İhyâi’t Tûrâsi’l Arabî, tsz).c. 11, s. 281.

¹²⁸ Melibârî, *Fethu’l-Mu’in.* s. 7.

¹²⁹ Ezherî, “Şeyh Ahmed Zeynüddîn el-Mahdûm el-Melibârî ve Hademâtuhu”. s. 140.

¹³⁰ Prange, *Monsoon Islam.* s. 122.

ve Osman Lebbâ el-Kâhirî'den fıkıh, tefsir ve tasavvuf alanlarında dersler alarak ilmî birikimini derinleştirmiştir. Malabar bölgesinde Mahtûm ailesi gibi meşhur olan Kâlikût ailesine mensuptur ve yaşadığı bölgede kadılık görevi yapmıştır.¹³¹ Kâlikûtî mu'teber sayılan bir fakih olmasının yanında edebiyatçı, tarihçi ve dilci özellikleriyle de ön plana çıkmaktadır. 903/1497 yılında Hindular ile Portekizliler arasında gerçekleşen çatışmaları ele alan ve yaklaşık beş yüz beyitten oluşan *Fethu'l-Mubîn* isimli manzume türü bir eseri vardır ki eserde Müslümanlara karşı hoşgörüsü ve yakınlığı bulunan Zamorin kralına övgüler de yer almaktadır. Eserin bir nüshası Londra'daki bir kütüphanede yer almaktadır.¹³² Kâlikûtî 1025/1615 tarihinde vefat etmiştir.¹³³

3.4.3.3. Abdurrahman b. Osman b. el-Ma'berî el-Fennânî (ö. 1029/1619)

Abdurrahman b. Osman b. el-Ma'berî el-Fennânî, Zeynüddîn el-Melibârî'nin halasının oğlu olup, 948/1541 yılında Ponnani'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babası Osman el-Ma'berî'den almış olup babasının ölümünden sonra dayısı Abdulaziz el-Ma'berî'nin müderrislik yaptığı Ponnani Cami'nde eğitimini sürdürmüş ve kuzeni Zeynüddîn el-Melibârî'nin yanında icazet alarak ilmî görevler üstlenmiştir. Fennânî 1029/1619 yılında vefat etmiştir.¹³⁴

3.4.3.4. Cemâleddin b. Osman b. el-Ma'berî el-Fennânî (ö. 1209/1794)

Şeyh Abdurrahman b. el-Ma'berî'nin büyük oğlu olup babasının yanında ilk eğitimini almıştır. Daha sonra Zeynüddin el-Melibârî'den dersler alan Fennânî'nin hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte 1209/1794 yılında vefat ettiği belirtilmektedir.¹³⁵

3.4.3.5. Kadî Süleyman el-Kâhirî (ö. ?)

Yapılan kaynak taramasında Arapça ve İngilizce kaynaklarda hakkında biyografik alanda bilgi bulunamadı. Fakat kendisi Zeynüddîn el-Melibârî'nin öğrencileri arasında yer almaktadır. Süleyman el-Kâhirî'nin'de Ponnani'deki medresede eğitim aldığı anlaşılmaktadır.¹³⁶

¹³¹ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiyye*. s.102.

¹³² Hasenî, *el-İ'lam* c.1, s.411.

¹³³ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiyye*. s. 105.

¹³⁴ Ezherî, “Şeyh Ahmed Zeynüddîn el-Mahtûm el-Melibârî ve Hademâtuhu”. s. 131.

¹³⁵ Ezherî, “Şeyh Ahmed Zeynüddîn el-Mahtûm el-Melibârî ve Hademâtuhu”. s. 139 ; Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiyye*. s. 85.

¹³⁶ Ezherî, “Şeyh Ahmed Zeynüddin El-Mahtûm El-Melibârî Ve Hademâtuhu. s. 140 ; Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiyye*. s. 85.

3.4.5. Eserleri

Zeynüddîn el-Melibârî, Mekke'deki ilim tahsilinin ardından Ponnani'deki medreselerde hem öğrenciler yetiştirmiş hem de eserler kaleme almıştır. Ağırlıklı olarak fıkıh alanında olmak üzere birçok alanda kitap te'lif etmiştir. Kitapları bölgede halkın dinle ilgili genel sorularını cevaplamaya yöneliktir. Bütün eserlerini Arapça yazan Zeynüddîn el-Melibârî eserlerinde sade ve akıcı bir üslup kullanmıştır.

3.4.5.1. *Kurreti'l-ayn bi mühimmâti'd-dîn*

Zeynüddîn el-Melibârî'nin Mekke'de aldığı fıkıh eğitiminin bir özeti niteliğini taşımaktadır. Müellif, "Dinin Esaslarındaki Göz Aydınlığı" anlamına gelen eserinin giriş bölümünde, çalışmasının İmam Şâfiî fıkıhının özeti olduğunu ifade etmekte ve eserine, insanların faydasına olması temennisiyle başlamaktadır. Kitapta namaz, zekât, oruç, hac, alış-veriş, akaid gibi dini konulara değinir. Kitap uzun yıllar gerek Hindistan'ın güneyinde gerek Endonezya, Singapur, Malezya gibi ülkelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitap, ders niteliği taşıyan bir eser olarak hazırlanmış olup, öğrencilerin işlenen konuları daha iyi anlayabilmeleri amacıyla yazar tarafından açıklayıcı metinlerle desteklenmiştir. Böylece metinler sadeleştirilmiş, anlaşılır hâle getirilmiş ve öğretici bir üslupla sunulmuştur.¹³⁷

3.4.5.2. *İrşâdu'l-İbâd ilâ Sebîli'r-Raşad*

Eseri, dedesi Zeynüddîn el-Mahdûm el-Kebîri'nin *Murşidu't-Tullâb* ve hocası İbn-i Hacer el-Heytemî'nin *ez-Zevâcir* isimli kitaplarından faydalanarak hazırlamıştır.¹³⁸ Kitap çeşitli konularda ortaya konan fikhî hükümleri içermektedir. Zeynüddîn el-Melibârî bu eserde ele aldığı konuları ve fikhî hükümleri âyet ve hadislerle destekleyerek vaaz üslubuyla nasihat verme tarzında hazırlamıştır. İman konusuyla başladığı eserde ibadetler ve faziletleri, büyük günahlar ve bunlardan nasıl kaçınılacağı, ahlaklı olmanın yolları hakkında geniş bir bilgi vermiş ve kitabın sonunda da tövbe etme mahiyetinde bir duayla sonlandırmıştır.¹³⁹

3.4.5.3. *İhkâmu Ahkâmi'n-Nikâh*

Zeynüddîn el-Melibârî sade ve akıcı bir dille yazdığı kitabın başında evliliğin faziletinden, gerekliliğinden bahsetmiş ve teşvikine yönelik âyet ve hadisleri kullanmıştır.

¹³⁷ Melibârî eş-Şâfiî Abdu'n-Nasîr Ahmed, *el-Avaidü'd-Diniyye fi Telhisi'l-Fevaidi'l-Medeniyye* (Kahire: Dârül-Besâir, 2010). s. 72 ; Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 194.

¹³⁸ Zeynüddîn el-Melibârî, *İrşâdu'l-İbâd İla Sebîli'r-Raşad*, (Çev.) Murat Nergis (Dârü'l-Minhâc, 2018). s. 12.

¹³⁹ Melibârî, (Çev.) Murat Nergis, *İrşâdu'l-İbâd İla Sebîli'r-Raşad*. s. 634

Nikahın şartlarını, adablarını, kabul veya reddiyle ilgili hükümleri geniş bir şekilde ele alıp eşler arasındaki meseleleri irdelemiş ve talak çeşitlerine değinmiştir.¹⁴⁰

3.4.5.4. *el-Ecvibetü'l-acîbe ani'l-esileti'l-ğarîbe*

Bu kitap Zeynüddîn el-Melibârî'nin yaşadığı dönemde toplumun zihnini meşgul eden fikhî soru ve sorunlara verilen fetvaların bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Zeynüddîn el-Melibârî Mekke'de kaldığı süre boyunca hocalarına sorduğu bu soruları ve cevaplarını not etmiştir. Daha sonra bunları bir araya getirmiştir. Tespitlerimize göre eserde 177 tane fetva mevcuttur. Kendi dönemlerinde Şâfiî mezhebinde meşhur olan sayısı onu bulan fakihin fetvalarını içeren kitap, araştırmamıza göre Zeynüddîn el-Melibârî'nin te'lif ettiği ilk fikhî kitabıdır. İbâdât, muâmelât ve diğer fikhî meseleler hakkında verilen fetvalar soru-cevap tarzında kaleme alınmıştır. Kitap birçok dilde tercüme edilmiş ve basılmıştır. Kitabın orijinal nüshası Ezheriye Kütüphanesinde mevcuttur.¹⁴¹

3.4.5.5. *Menhecü'l-vâdih bi şerhi İhkâmu Ahkâmu'n-nikâh*

Zeynüddîn el-Melibârî'nin daha önce kaleme almış olduğu *İhkâmu Ahkâmu'n-nikâh* isimli eserine yazdığı bir şerh çalışmasıdır.¹⁴²

3.4.5.6. *el-Cevâhir fî ukûbeti ehli'l-kebâir*

Kitap, namazı terk edenlerin cezası, zekât vermeyi terkedenenlerin cezası, cana kıyanların cezası, ailede eşlerin birbirine olan sorumluluklarını yerine getirmemelerinin cezası, zina yapmanın cezası, içki içmenin cezası, tefecilik gibi haksız kazanç sağlamanın cezası gibi on bir bölümden oluşur. Bu cezaları hadislerle açıklamaya çalışır. Bütün musibetlere karşı sabırlı ve metanetli olmayı tavsiye ettiği eserin son bölümünde kıyamet gününün dehşetinden bahseder. Kitabın sonu bir dua ile biter. Zeynüddîn el-Melibârî, bu kitabı hocası İbn Hacer el-Heytemî'nin *ez-Zevâcir An'il-İktirâfi'l-Kebâir* isimli eserinden faydalanarak hazırlamıştır.¹⁴³

3.4.5.7. *el-İsti'dâdu li'l-mevt ve su'âlü'l-kabr*

Zeynüddîn el-Melibârî, kitabın önsözünde Müslümanların dünyanın çekiciliğine karşı dikkatli olmaları ve kıyamet gününe yönelik hazırlanmaları gerektiği bağlamında bu eseri

¹⁴⁰ Ahmet Kûya Şâliyâti, *Mecmû' Hamsi Resaili el-Menhecü'l-Vâdih fî Şerhi İhkâmi Ahkâmi'n-Nikâh thk. Abdun'nasir Ahmed eş-Şâfiî' el-Melibârî* (Ürdün: Dâru'n Nûr, 2013). s. 25.

¹⁴¹ Muhammed Saîd Tâhîr, *Mebâsimu'l-ezhâru fî meâlîmi'l-Melibârî* (Hollanda: Kûfe Akademi, 2022). s. 319. ; Şuhayb Âlim, *Târihu'l-lugati'l Arabiyyeti ve vâkuhe fi'l hindi* (Riyad: Wajaah Yayıncılık ve Dağıtım Evi, 2016). s.82.

¹⁴² Abdu'n-Nasir Ahmed, *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye*. s. 86.

¹⁴³ Zeynüddîn el-Melibârî, *el-Cevâhir fî Ukûbeti Ehli'l-Kebâir* (Beyrut: Daru'l Kütüb İlmiyye, 1983).

kaleme aldığını belirtmiştir. Kitap dünya sevgisinden, ölüme hazırlanmaktan, ölüm anından, öldükten sonraki kabir azabından, kıyamet gününün nasıl olacağından, bazı salih kimselerin hayatlarından kesitler veren vaaz türü bir eserdir.¹⁴⁴

3.4.5.8. Muhtasaru şerhi's-sudûr fî Ahvâli'l-mevtâ ve'l-kubûr

Suyûtî'nin ölüm ve ölüm sonrası rivayetleri hakkındaki *Şerhu's-sudûr bi-şerhi hâli'l-müteveffâ (el-mevtâ) fî'l-kubûr* isimli eserin muhtasarıdır.¹⁴⁵

3.4.5.9. Tuhfetü'l-mücâhidîn fî Ba'zı ahhâri'l-burtuğâliyyin

Eser, Zeynüddîn el-Melibârî'nin en çok tanınan iki kitabından biridir. Bölgedeki yerel tarih kitaplarının ilki kabul edilir. Birinci bölümde cihadın gerekliliğinden, vatan sevgisi ve savunmasından, ikinci bölümde bölgenin İslamlaşma sürecinden, üçüncü bölümde bölgede yaşayan insanların gelenek-göreneklerinden ve son olarak dördüncü bölümde Portekizlilerin on altıncı yüzyıldan itibaren bölge gelişini ve sömürgeleştirme sürecini ele alır.¹⁴⁶ Bütün bu bölümlerde temel gaye Portekizlilerin bölgeyi işgal etme girişimlerine karşı durmaktır. Zeynüddîn el-Melibârî bu eseri yazmakla insanların Portekizlilerin bu haksız faaliyetlerine karşı direnme, birlik olma ve mücadele etmelerini amaçlamıştır. Portekizlilerin işgal girişiminden önce bölgede yaşayan insanların durumuna da değinen Zeynüddîn el-Melibârî bu işgalin sebebinin burada yaşayan insanların Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet etmemeleri olduğunu belirtir. Ayrıca bölgede hüküm süren ve bu işgale karşı sessiz kalan yöneticilere de sitemde bulunur. Âdilşâhiler döneminde yaşamış olan yazar dönemin yöneticisi I. Âdilşâh için Portekizlilere karşı mücadelesinden dolayı methiyelerde bulunmuştur. Eser on beşten fazla dile çevrilmiştir.¹⁴⁷ İlk olarak 1833 yılında M. J. Rawlandson tarafından İngilizceye, eserin son bölümü David Lopez tarafından Portekizceye çevrilmiştir. Eser 1936 yılında Hâkim Şemsullah Kadîri tarafından tahkik edilmiş, Lizbon'da bulunan Arapça metin Fransızca, Çekçe, İspanyolcaya ve bazı Hint dillerine çevrilmiştir. Son olarak Hintli bir tarihçi olan S. Muhammad Husain Nainar tarafından 1942 yılında İngilizceye çevirisi yapılmıştır.¹⁴⁸ Ünlü tarihçi Firişte¹⁴⁹ bu eserin birincil kaynak olduğunu belirtmiş ve eserlerinde bu kitaptan faydalanmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Zeynüddîn el-Melibârî, *el-İsti'dâdu li'l-mevt ve su'âlü'l-kabr, thk. Sa'id Kerim ed-Dır'âmi* (İskenderiye: Dâru İbn Haldun, 1984).

¹⁴⁵ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye*. s. 84.

¹⁴⁶ Melibârî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn, thk : Muhammed Sa'id Tarihi*.

¹⁴⁷ Kumaradas, "Tuhafat ul Mujahideen: A Pioneering Historical Discourse of Malabar". s. 471.

¹⁴⁸ Nainar, *Tuhfat al-Mujahidin*.

¹⁴⁹ Ahmad Nizami Khalîq, "Firişte" (İstanbul: TDV Maddesi, 1996). s. 133-134.

¹⁵⁰ Dr Kafait Ullah Hamdani - Dr Hafiz Haris Saleem, "Origin and Development of Fiqh Literature in Indian Subcontinent", *AL- ASAR Islamic Research Journal* 4/1 (30 Mart 2024).s. 212-214.

3.4.5.10. *Fethu'l-Mu'în bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*

Eser Zeynüddîn el-Melibârî'nin daha önce yazmış olduğu *Kurretü'l-ayn bi mühimmatî'd-din* adlı eserinin şerhi mahiyetinde muhtasardır. Söz konusu eserin önsözünde *Kurretü'l Ayn* adlı eserinde geçen lafızların daha iyi anlaşılması için yazdığını belirtir.¹⁵¹

Zeynüddîn el-Melibârî Malabar bölgesinde özellikle bu eseriyle bilinir. Malabar'da bulunan Müslümanların Şâfiî mezhebine intikalinde ve mezhebin yayılmasında önemli bir konumdadır. *Kurretü'l-ayn* adlı eserin şerhi mahiyetindeki *Fethu'l-Mu'în*, anlaşılır bir dil ve sistematik bir üslupla kaleme alınmış olup, Şâfiî mezhebinin fikhî metodolojik bütünlüğünü yansıtan temel eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda gelecek bölümde bahsedeceğimiz üzere Malabar bölgesinin yaşam şartlarına göre ortaya çıkan bölgesel fikhî sorunlara çözüm bulmayı da ihmal etmemiştir.

---

¹⁵¹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'în*. s. 31.

4. FETHU'L-MUÎN ADLI ESERİ BAĞLAMINDA ZEYNUDDÎN el-MELİBÂRÎ'NİN FIKHÎ KİŞİLİĞİ

Zeynüddîn el-Melibârî gerek babası ve amcasından almış olduğu eğitimle gerek Mekke'de kaldığı on yıllık süreçte edindiği tahsiliyle birlikte yaşadığı bölgede Şâfiî fikhının yayılmasında bir otorite haline gelmiştir.¹⁵² Fıkıh konusunda kaleme aldığı ve en hacimli kitabı olan *Fethu'l-Muîn*'in bugün bile Hint alt kıtasında ve Endonezya, Pakistan, Malezya gibi ülkelerdeki eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutuluyor olması¹⁵³ bizim bu araştırmamızda *Fethu'l-Muîn* isimli eserin üzerinde durmamızın en önemli sebebidir. Bu nedenle Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî yönünü ve mezhep içindeki konumunu ortaya çıkarmanın bu eser üzerinden mümkün olacağı düşünülmektedir. Zeynüddîn el-Melibârî'nin bu eserde görüşüne yer verdiği isimler şunlardır:

1. Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî el-Mısırî (ö. 264/878)

175/791 yılında dünyaya gelen Müzenî Yemen'de bulunan Müzeyne kabilesindedir. İlim hayatının ilk yıllarında İmam Mâlik'in öğrencisi olan Asbağ b. Ferec'den (ö. 225/840) ders almıştır.¹⁵⁴ İmam Şâfiî'nin 200/815 yılında Mısır'a yerleşmesiyle birlikte onun en yakın talebeleri arasında yer alan Müzenî, İmam Şâfiî'nin vefatından sonra mezhebin görüşlerini sonraki nesillere aktarma görevini yürütmüştür. Amr b. Âs Cami'nde oluşturmuş olduğu ilim halkasıyla birlikte başta Mısır olmak üzere Şam, Endülüs, Horasan, Irak gibi bölgelerden gelen pek çok âlimin yetişmesinde ve mezhebin farklı bölgelere yayılmasında büyük role sahiptir. Kendisini 'mezhebin destekçisi' olarak niteleyen İmam Şâfiî ona diğer öğrencilerinden ayrı bir önem vermiştir.¹⁵⁵

2. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (ö. 306/918)

249/863 senesinde Bağdat'ta doğan İbn Süreyc İmam Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî'nin öğrencisi el-Enmâtî'den fıkıh dersleri almıştır. İbn Süreyc'in Şîraz, Bağdat, Taberistan gibi yerlerde ders verip yetiştirdiği pek çok öğrencisi vardır. Kendisinden Ebû'l Velîd el-Ümevî, Gıtrîfî ve Taberânî rivayette bulunmuştur. Hintli bir âlim olan Şah Veliyyullah Dihlevî¹⁵⁶ İbn Süreyc'den önce hiçbir âlimin İmam Şâfiî'nin bütün görüşlerini

¹⁵² Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiyye*. s. 84-87.

¹⁵³ Abdu'n-Nasîr Ahmed, *age*, s. 87.

¹⁵⁴ Mehmet Ali Sönmez, "Asbağ b. Ferec", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991). s. 463.

¹⁵⁵ Şükrü Özen, "Müzenî" (İstanbul: TDV Maddesi, 2006).c. 32, s. 246-250.

¹⁵⁶ Dihlevî hakk. bkz. Ahmet Aydın, *Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî Ve Dihlevîlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013).

taklid etmediğini belirtmiştir.¹⁵⁷ İbn Süreyc bir mezhebin fikhî görüşlerini savunmak ve yapılan eleştirilere karşı savunma yapmak amacıyla ortaya çıkan cedel ilminin öncüleri arasında yer alır.¹⁵⁸

3. Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nîsâbûrî (ö. 318/930)

241/855'de Nişabur'da dünyaya gelen İbnü'l Münzir hadis, tefsir, fıkıh gibi ilimlerde yetkinliği sebebiyle 'Harem-i Şerif Müftüsü' olarak anılır. Kaynaklarda fıkıh alanında ders aldığı hocaları bilinmemekle birlikte Şâfiî'nin usulünü kullandığı için bu mezhep içinde anılmaktadır.¹⁵⁹

4. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 335/946)

Vaazlarında sıkça kıssalara başvurması ve anlatması sebebiyle 'kıssacı' İbn Kâs lakabıyla tanınmaktadır. Mezhebin önde gelen âlimlerinden olan İbn Süreyc'den fıkıh dersleri alan İbn Kâs Tarsus'ta kadılık görevinde bulunmuştur. Nevevî'nin kaydettiğine göre bulunduğu mezhebin usul ve kaidelerine göre içtihad yapan 'ashâbu'l-vücûh' tan sayılmaktadır. Ayrıca kaynaklar İbn Kâs'ı 'asrının imamı' gibi ifadelerle anmaktadır.¹⁶⁰

5. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed b. İshâk el-Mervezî (ö. 340/951)

İbn Süreyc'in öğrencisi olan Mervezî hocasının vefatından sonra mezhebin önde gelen hocalarından biri olmuştur. Yetiştirdiği öğrencileri vasıtasıyla Irak ve diğer bölgelerde mezhebin yayılmasına öncülük etmiştir. Kendisinde ders almak için birçok bölgeden öğrencilerin geldiği bilinmektedir. Mervezi ömrünün sonuna doğru Kahire'ye taşınmış ve burada İmam Şâfiî'nin ders verdiği yerde ilim halkaları oluşturmuştur. 340/951 yılında vefat eden Mervezî İmam Şâfiî'nin kabrinin yakınlarına defnedilmiştir.¹⁶¹

6. Ebû Bekr Abdullâh b. Ahmed b. Abdillâh el-Kaffâl el-Mervezî el-Horasânî (ö. 417/1026)

İlim hayatına başlamadan önce çilingircilik ile uğraştığı için 'Kaffâl' lakabıyla bilinmektedir. Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Fâşânî el-Mervezî'den fıkıh dersleri alan el-Kaffâl Horasan bölgesinde Şâfiî mezhebinin temsilciliğini yapmıştır. Gazneli Mahmûd 'u Şâfiî

¹⁵⁷ Şah Veliyullah Dihlevî, *el-İnsâf fi Beyâni Sebebi'l-İhtilâf* (İstanbul: Dârü'l-Fâtih, 2021). s. 131.

¹⁵⁸ Şükrü Özen, "İbn Süreyc, Ebü'l-Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999).c.20, s. 363-366.

¹⁵⁹ Cengiz Kallek, "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî" (İstanbul: TDV Maddesi, 2000).c. 21, s. 158-159.

¹⁶⁰ Ahmet Özel, "İbnü'l-Kâs" (İstanbul: TDV Maddesi, 2000).c.21, s. 100-102.

¹⁶¹ Ahmet Özel, "Mervezî, Ebû İshak" (Ankara: TDV Maddesi, 2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 234-235.

mezhebine yönlendiren kişi olduğu rivayet edilir. el-Kaffâl'ın içtihadları Şâfiî mezhebinin kaynaklarında muteber sayılır derecede zikredilir.¹⁶²

7. Ebü't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî (ö. 450/1058)

348/959 senesinde Taberistan'ın Âmül şehrinde doğdu. Şâfiî âlim olan Ebû'l Abbas İbnü'l Kâs'ın öğrencisi Ebû Ali Hasan b. Muhammed ez-Zücâcî'den fıkıh dersleri aldı. Irak bölgesinde Şâfiî mezhebinin yayılmasını sağladı. Nevevî mezhep içinde üslubu ondan daha güzel birini görmediğini belirtir. Fıkıhla birlikte hilaf, usul ve cedel konularında da iyi bir donanıma sahiptir. İlmi münazaralarda mezhebi savunmuştur.¹⁶³

8. Ebû Alî el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî (ö. 462/1070)

Mezhep içinde meşhur olmasına rağmen hayatı hakkında bilgi sınırlıdır. Kadılık görevinde bulunmasından dolayı 'Kadı Hüseyin' olarak bilinmektedir. Horasan bölgesinde bulunmasından dolayı Merverrûzî için 'Horasan âlimi' sahip olduğu ilme atfen 'Habrü'l-ümme' (ümme'nin büyük âlimi) gibi tabirler kullanılmıştır. Merverrûzî Şâfiî usul ve kaidelerine bağlı kaldığı için 'ashabu'l vucuh'tan sayılmaktadır.¹⁶⁴

9. Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (ö. 476/1083)

393/1003 tarihinde Fîrûzâbâd şehrinde dünyaya gelen Ebû İshâk Şîrâzî ilim tahsili için gittiği Şîraz'da Ebû Abdullah el-Cellaâb'dan fıkıh dersleri aldı. Bağdat'ta hocası Ebû'-Tayyib et-Taberî'nin mescidinde hocasının isteği üzerine fıkıh dersleri okuttu. Bir müddet sonra Bâbü'lmerâtib mevkiinde bulunan bir medresede dersler verdi.¹⁶⁵

10. Ebü'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbü'rî (ö. 478/1085)

419/1028 yılında Nişâbur'un Ezâzvâr köyünde doğan müellif ilk olarak bölgenin ünlü âlimlerinden babası Rüknu'lislâm Cüveynî'den ders almıştır. Bir süre amcasının yanında ilim tahsili yaptıktan sonra babasının vefat etmesiyle birlikte onun yerine müderrislik için görevlendirildi. Fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, tefsir ve hadis alanlarında çalışmaları bulunan

¹⁶² Cengiz Kallek, "Kaffâl, Abdullah b. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001). c. 24, s. 146.

¹⁶³ Bilal Aybakan, "Taberî, Ebü't-Tayyib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010). c. 39, s. 313-314.

¹⁶⁴ Ahmet Özel, "Merverrûzî, Ebû Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004).c. 29, s. 232-233.

¹⁶⁵ Bilal Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).s.184-186.

Cüveynî, Şâfiî mezhebine ait kaynaklarda ‘imam’ tabiriyle anılır. Özellikle kelim ve usûl-i fıkıh alanlarında otorite kabul edilir.¹⁶⁶

11. Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî (ö. 502/1108)

Mensubu olduğu aile bireyleri de ilim ehli olan er-Rûyânî, babası ve dedesinde almış olduğu eğitimden sonra Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî ile Nâsır b. Hüseyin el-Ömerî el-Kureşî'den fıkıh alanında dersler aldı. Sırasıyla Âmül, Taberistan ve İsfahan'da müderrislik yaptı. Şâfiî mezhebinin önde gelen âlimlerinden olan er-Rûyânî mezhep üzerindeki yetkinliğini ve fıkıh alanındaki otoritesini “Şâfiî'nin bütün kitapları yansa onları ezberimden yazdırırım” sözüyle dile getirmiştir.¹⁶⁷

12. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111)

450/1058 senesinde Horasan bölgesinin Tûs kentinde dünyaya geldi. Her ne kadar fıkıh alanında çalışmaları çok olsa da felsefe ve tasavvuf alanında yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. Şâfiî mezhebinin âlimlerini kaydeden tabakât kitapları içinde yer almasa da fikhî alanda yapmış olduğu izahlarla mezhebin metot ve usulünü kullandığı görülür. Yaşadığı asrın etkisiyle Gazzâlî fûrû-i fıkıh alanında özellikle Şâfiî mezhebinde yer alan yanlış ve zayıf gördüğü rivayetleri ayıklayarak itibar edilen görüşleri öne çıkarıp sistematik bir ilmî alan oluşturmaya çalışmıştır.¹⁶⁸

13. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122)

Kaynaklarda çocukluğu hakkında bilgi bulunmayan Begavî Şâfiî bir fakih olan el-Merverrûzî'den fıkıh dersleri almıştır. Daha sonra hocasının vefatıyla beraber Merverrûz'a yerleşerek onun yerini aldı ve burada müderrislik görevini yürüttü. Her ne kadar Şâfiî mezhebi içinde anılsa da bütün mezheplerin görüşlerini inceleyerek naslara uygun olanları tercih etmekten ve dile getirmekten hiçbir zaman çekinmemiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, “Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993). s. 141-144.

¹⁶⁷ Ali Bakkal, “Rûyânî, Abdülvâhid B. İsmâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008).c. 35, s. 275.

¹⁶⁸ M. Mustafa Çağrı, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996). c. 13, s. 489-505.

¹⁶⁹ Mevlüt Güngör, “Begavî, Ferrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992). c. 5, s. 340-341.

14. Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî (ö. 558/1163)

489/1096'da Cened bölgesindeki Seyr'de doğdu. İmrânî Cened, Zülhafar ve Züssüfâl gibi ilim merkezlerinde birbirinden farklı âlimlerden dersler alan Yemânî, Yemen'in en önde gelen Şâfiî müctehidlerinden biri oldu.¹⁷⁰

15. Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfiî el-Kazvîni (ö. 623/1226)

555/1160 yılında dünyaya gelen Râfiî ilk ilmî tahsilini babasından almıştır. Daha sonra Müntecebüddin el-Kummî (ö. 585/1189)¹⁷¹, Ebü'l-Fütûh el-İmrânî (ö. 585/1189)¹⁷², İbnü'l-Bettî (ö. 564/1168)¹⁷³ gibi âlimlerden tefsir, fıkıh ve hadis gibi dersler alan Râfiî, Şâfiî mezhebinin ilke ve metotlarına bağlılığı ve temsil etme bağlamında mezhep içinde Nevevî ile birilikte Şeyhân olarak anılmıştır.¹⁷⁴

16. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277)

631/1233'de Suriye'nin Havran bölgesindeki Nevâ'da dünyaya gelen Nevevî tüccar olan babasının ticarethanesinde bir müddet çalıştığı süreçte çevresinde bulunan âlimlerden ilim tahsili yaptı. Daha sonra Dımaşk'ta bulunan Revâhiye medresesinde tahsiline devam etti. Bu medresede kaldığı sürede Şirâzî'nin Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı *et-Tenbîh* ve *el-Mühezzeb* adlı eserlerini ezberledi. 660/1262 yılından itibaren müderrislik yapmaya başlayan Nevevî çeşitli medreselerde dersler verdi. Eşrefiyye Dârulhadisi şeyhliğine getirilen Nevevî ömrünün sonuna kadar bu görevi yürüttü.¹⁷⁵ Zeynüddin el-Melibârî'nin eserinde İbn Hacer el-Heytemî'den sonra en çok görüşüne başvurduğu kişi Nevevî'dir.

17. Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Ensârî (ö. 710/1310)

¹⁷⁰ Ahmet Özel, "İmrânî, Yahyâ B. Ebü'l-Hayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000). c. 22, s. 234.

¹⁷¹ Mustafa Öz, "Müntecbüddin el-Kummî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006). s. 26.

¹⁷² Ebû Nasr Tâcüddin Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Sübkî, *Tabâkâtu 'ş-Şâfiyyeti 'l-Kübrâ, thk., Abdulfettah Muhammed el-Hilû. (Cîze: Hicr li't-tübâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1992). c. 7, s. 142.*

¹⁷³ Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târihu 'l-İslâm ve Vefeyâti 'l-Meşâhiri ve 'l-A'lâm, thk., Ömer Abdusselam Tedmûri* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1996). s. 326-327.

¹⁷⁴ İbrahim Sızgen (2017). *Şâfiî Fukahâsından Râfiî El-Râfiî'nin Hayati Ve Mezhepteki Konumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, s. 67. ; Bilal Aybakan, "Râfiî, Abdülkerîm B. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007). c.34, s. 394-396.

¹⁷⁵ M.Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007). c. 33, s. 45-49.

Takıyyüddin İbn Dakîkul'îd, Ziyâeddin Ca'fer b. Abdürrahîm el-Kanâî, İbn Bintü'l-Eaz ve Takıyyüddin İbn Rezîn el-Hamevî gibi âlimlerden fıkıh okudu. Fıkıh alanındaki hâkimiyeti nedeniyle 'Fakih' olarak anılır. Suyûtî İbnü'r Rif'a için Şâfiî mezhebinde görüşüne itibar bağlamında mezhepte 'Şeyhan' olarak anılan Râfiî ve Nevevî'den sonra üçüncü kişi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶

18. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî (ö. 772/1370)

704/1304 yılında Mısır'ın güneyindeki İsnâ bölgesinde doğan İsnevî ilk eğitimini babasından aldı. Daha sonra Kâhire'ye giderek orada kendini yetiştiren İsnevî fıkıh ve usul alanlarında öne çıkan âlimler arasında yer aldı. Şâfiî mezhebinin temel kaynaklarını ve şerhlerini çok iyi analiz eden İsnevî mezhepteki şöhretlerine rağmen Râfiî ve Nevevî'yi mezhebin ilke ve metotlarını bilmemekle itham etti.¹⁷⁷

19. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1391)

745/1344 senesinde Kâhire'de dünyaya gelen Zerkeşî, eğitimine erken yaşlarda başlamış ve Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* isimli eserine aşırı ilgisinden dolayı 'Minhâcî' lakabını almıştır. İlim tahsili boyunca en çok fıkıh ve fıkıh usulüyle ilgilendi. Zahiriyeye medresesinde Şâfiî mezhebi müderrisliği yapan Zerkeşî, farklı mezheplere ait bir çok talebe yetiştirdi.¹⁷⁸

20. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

849/1445 senesinde Kahire'de dünyaya gelmiş ve ilk eğitimini İbn Hacer el-Askalani gibi âlimlerden almıştır. Fakat Süyûtî'nin asıl hocası on dört yıl boyunca kendisinden ders aldığı Kâfiyecidir (ö. 879/1474). Kâfiyeci'den fıkıh usulü olmak üzere çeşitli ilim dallarında eğitim görerek talebe yetiştirmek üzere icazet aldı. Şâfiî mezhebine mensub olmakla birlikte İmam Şâfiî'nin bazı görüşlerini benimsemediği de bilinmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Cengiz Kallek, "İbnü'r-Rif'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Maddesi, 2000). c. 21, s. 184-186.

¹⁷⁷ Saffet Köse, "İsnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Maddesi, 2001). c. 23, s. 160-161.

¹⁷⁸ Menderes Gürkan, "Zerkeşî, Bedreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İskenderiye: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013).c. 44, s. 289-293.

¹⁷⁹ Halit Özkan, "Süyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).c. 38, s. 188-198.

21. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1566)

İbn Hacer el-Heytemî aslen Mısır'ın Kahire şehrinin kuzeydoğusunda yer alan Aynişems adlı yerleşim yerine bağlı Selmünt kasabasından olup ailesinin buradan taşınıp Garbiyye bölgesinde bulunan Ebi'l Heytem isimli bir köye yerleşmesiyle burada dünyaya gelmiştir.¹⁸⁰ İbn Hacer el-Heytemî'nin doğum yılı hakkında kaynaklarda 899/1494¹⁸¹, 908/1502¹⁸², 909/1503¹⁸³, 911/1505¹⁸⁴ gibi birbirinden farklı tarihler yer alsa da öğrencilerinden biri olan Seyfî, 909/1503 tarihine işaret etmektedir.¹⁸⁵

Tam adı Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî es-Sa'dî el-Basrî'dir. Soyu Ben'i Sâd kabilesine dayandığı için Ensârî nisbesiyle anılmakta, "hacer" kelimesi atalarından kalma bir lakap olması hasebiyle adında yer almaktadır.¹⁸⁶

Henüz küçük yaşta babasını kaybeden Heytemî dedesiyle ilim tahsiline başlamış ve Şems Muhammed es-Serûyî'nin himayesinde Nevevî'nin *Minhâc* adlı eserini ezberlemiş ve Mısır'daki Ezher Üniversitesi'nde Zekerîyya el-Ensârî gibi âlimlerin yanında dersler görmüş ve ilmî kişiliği ve birikimi burada şekillenmiştir.¹⁸⁷ İbn Hacer el-Heytemî kendi diliyle bu ilmî birikimini kısaca şöyle anlatır:

"Hamdolsun, gençliğimin ilk yıllarında, zamanın önde gelen âlimlerinin riyasetinde, aklî ilimler ve şer'î kaideleri büyük bir azimle öğrendim; özellikle fıkıh ve fıkıh usûlünü derinlemesine tahsil ettim. Allah Teâlâ o kapılardan bana nice güzellikler ihsan etti. Hocalarım beni, bu ilimlerin okutulması, anlaşılması zor meselelerinin çözülmesi ve yazılması hususunda icazet vererek yetkili kıldılar. Ardından, Şâfiî mezhebi üzere fetva verme ve ders okutma iznini verdiler. Allah onlardan razı olsun."¹⁸⁸

¹⁸⁰ Şeyhülislâm Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali el- Mekkî eş-Şâfiî el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fikhiyye* (Mısır: Mektebetü'l İslamiyye, ts.). c.1 , s. 3.

¹⁸¹ İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (Beyrut: Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, 1955). c. 1, s. 146.

¹⁸² Ğazzi, *el-Kevâkibü's-Sâire* . c. 3, s. 113.

¹⁸³ Aydurûsî, *en-Nûru's-sâfir*. s. 391.

¹⁸⁴ Ğazzi, *el-Kevâkibü's-Sâire*. c. 3, s.111.

¹⁸⁵ Şeyhülislâm Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali el- Mekkî eş-Şâfiî Heytemî, *Eşrâfu'l-Vesâil ilâ Fehmi's-Semâil ve Maahu Cevâhirü'd-Dürrer fi Menâkibi İbn Hacer* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419).s. 19.

¹⁸⁶ Cengiz Kallek, "İbn Hacer el-Heytemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999). c. 19, s. 531-534.

¹⁸⁷ Heytemî, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fikhiyye*. c.1, s. 9.

¹⁸⁸ Aydurûsî, *en-Nûru's-sâfir*. s. 260.

Genç yaşta ilmî birikime sahip olan İbn Hacer el-Heytemî 933/1526 yılından itibaren yaklaşık üç yıl arayla üç defa hac ibadetini yerine getirmek üzere Mekke'ye gitmiş ve 940/1533 yılındaki üçüncü gidişinde Mekke'ye yerleşmiş ve burada yıllar boyu ilim halkaları kurarak dersler vermiştir. Vecîhüddîn Abdurrahman b. Ömer el-Amudî (ö. 967/1559), Muhammed b. Abdülazîz ez-Zemzemî (ö. 976/1568), Abdülkâdir el-Fâkihî (ö. 982/1574), Muhammed Tâhir Fettenî (ö. 986/1578), Şeyh Sadr İbn Abdülkuddûs (ö. 991/1583) ve Zeynüddîn el-Melibârî (ö.991/1583) tanınmış talebelerinden bazılarıdır.¹⁸⁹ Mekke'de kaldığı sürece yaptığı ilmi faaliyetleri nedeniyle “Şeyhu'l-İslam, İmamı'l-Harameyn” lakaplarıyla anılmaya başlayan İbn Hacer el-Heytemî aynı süreçte birçok kitap kaleme almıştır.¹⁹⁰

Zeynüddîn el-Melibârî, İbn Hacer el-Heytemî ile Mekke'de kaldığı dönemde kendisinden dersler almıştır. Zeynüddîn el-Melibârî, Malabar'a döndüğünde bu süreçte edindiği ilmî birikim üzerinden bir eğitim sistemi kurmuş ve bulunduğu medresede bu birikimi öğrencilerine aktarmıştır. Aynı zamanda bu birikim Arap yarımadası dışında bulunan Asya kıtasında İbn Hacer el-Heytemî'nin tanınmasına ayrıca Şâfiî mezhebinin yayılmasına imkân sağlamıştır.¹⁹¹ Şâfiî mezhebinin Hint alt kıtasında yayılmasında İbn Hacer'in çok büyük payı ve etkisi vardır. İbn Hacer'in Hint alt kıtasında çok saygın bir konuma sahip olması bölgede Şâfiî mezhebinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan İbn Hacer'in yetiştirdiği Hindistanlı öğrencileri de mevcuttur :¹⁹²

- 1- Şeyh Ali b. Husâmüddîn el-Muttakî el-Burhânpûrî (ö.975/1567)
- 2-Şeyh Muhammed b. Tâhir el-Fetanî el-Gücerâtî (ö. 986/1578)
- 3-Şeyh b. Abdullah el-Aydurûsî el-Hadramî (ö. 990/1582)
- 4-Şeyh Abdu'n Nebî Gengûhî (ö. 991/1583)
- 5- Şeyh Muhammed b. Ahmed el-Fâkihî el-Hanbelî el-Mekkî el-Gücerâtî (ö. 992/1584)
- 6-Şeyh Ya'kûb b. El Hasan el-Keşmîrî (ö. 1003/1594)
- 7- Müftü Abdulkerîm el Gücerâtî (ö. 1014/1605)
- 8- Şeyh Cevher Nânt el-Keşmîrî (ö. 1026/1616)

Bu öğrencilerden biri olan Zeynüddîn el-Melibârî, Mekke'deki tahsil sürecinin ardından Malabar'da yukarıda zikredilen ilmî faaliyetlerle meşgul olmuştur. Nitekim dönemin bazı

¹⁸⁹ Kallek, “İbn Hacer el-Heytemî”. S.532 ; Abdu'n-Nasîr Ahmed, *Terâcimu Ulemâi 'ş-Şâfiyye*. s. 84.

¹⁹⁰ Heytemî, *Eşrâfu'l-Vesâil ilâ Fehmi 'ş-Semâil ve Maahu Cevâhirü'd-Dürer fi Menâkibi İbn Hacer*. s. 21.

¹⁹¹ Prange, *Monsoon Islam*. s. 236.

¹⁹² Hasenî, *el-İ'lam* c. 1, s. 352, 353, 380, 385-389, 404, 409-411, 480, 516, 573, 665.

tarihçileri, İbn Hacer el-Heytemî'nin bu dönemde Zeynüddîn el-Melibârî'yi ziyaret ettiğini kaydetmektedir.¹⁹³ İbn Hacer el-Heytemî'nin Ponnani'yi ziyaret etmesi genel olarak kaynaklarda net bir şekilde yer almasa da Malabar'a ait yerel kaynaklarda ve sözlü rivayetlerde bu ziyaretin gerçekleştiğine dair bilgiler mevcuttur.¹⁹⁴ İngilizce ve Arapça kaynaklarda İbn Hacer el-Heytemî'nin Ponnani'yi ziyaret ettiğine dair geçen kısımları incelediğimizde genellikle ifade olarak yer almakla beraber herhangi bir kaynağa dayandırılmamakta fakat bu ziyaretin bölgede yaşayan halk tarafından dillendirildiği ifade edilmektedir. Edinburgh Üniversitesi öğretim görevlisi Mahmood Kooria yaptığı araştırmada bu ziyaret hakkında etraflıca durmakta ve Heytemî'nin bölgeyi ziyaret ettiğini, ilmi faaliyetlerde bulunduğunu, bu ziyaretin bölge için önemli bir gelişme olduğuna değinmektedir. Ayrıca bu ziyaretin Arap yarımadası ile Hint alt kıtası arasındaki bağı güçlendirdiğini özellikle Şâfî mezhebinin yayılması noktasında önemli olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁹⁵ Diğer taraftan, Hindistan'ın güneyinde İslâm'ın yayılma süreci üzerine çalışan tarihçi Sebastian Prange, söz konusu ziyaretin gerçekleşmiş olabileceğine ihtiyatla yaklaşmaktadır. Prange, bu rivayetin yerel kaynaklarda yer aldığını kabul etmekle birlikte, tarihsel açıdan kesin biçimde doğrulanmasının güç olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁹⁶ Kaynaklara göre İbn Hacer el-Heytemî Ponnani'ye gelmiş ve Ponnani'de bulunan medresede bir süre öğrencilere tefsir ve hadis dersleri vermiştir. Yanında getirdiği bir lambayı da bu medreseye bırakmıştır.¹⁹⁷ İbn Hacer el-Heytemî'nin bu ziyareti Malabar'da ve bölgede Şâfî mezhebinin yayılmasında önemli bir rol oynamış ve mezhebe olan ilginin artmasında etkili olmuştur.¹⁹⁸ Kalikut'ta bulunan Ahmet Kûya Şâliyâti Kütüphanesi'nde İbn Hacer'in Ponnani'de kaldığı süreçte kaleme aldığı el yazmaları mevcuttur.¹⁹⁹

Fethu'l-Muîn, İbn Hacer el-Heytemî'nin fıkıh anlayışının Zeynüddîn el-Melibârî tarafından özet hale getirilerek, uygulamaya dönük, işlevsel bir biçimde ortaya konulmasıdır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin kaleme aldığı bu eser Mekke ile Malabar arasındaki fikhî iletişimin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. İbn Hacer el-Heytemî'nin on yıl boyunca ilim halkasına katılan Zeynüddîn el-Melibârî bu birikimle Malabar'a döndüğünde günümüze kadar etkisi devam edecek ve güncelliğini yitirmeyecek söz konusu eseri kaleme almıştır. Malabar

¹⁹³ Ahamed, "Maqdums of Ponnani: The Pioneers of Islamic Higher Education Systems in Medieval Kerala". s. 85. ; Z. Islam, *Development of Islamic Studies in Kerala During 18th Century to 20th Century*. s. 155.

¹⁹⁴ Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 230.

¹⁹⁵ Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 209.

¹⁹⁶ Prange, *Monsoon Islam*. s. 237.

¹⁹⁷ Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 196.

¹⁹⁸ Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 209.

¹⁹⁹ Abdu'n-Nasir Ahmed, *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî*. s. 150.

bölgesinin toplumsal yapısını yakından tanıyan Zeynüddîn el-Melibârî, bu yapıyla uyumlu ve günlük hayatta karşılık bulan bir eser kaleme almıştır. Bu yönüyle o, özelde Şâfiî mezhebinin benimsenmesine katkı sağlamış; genel anlamda ise Arap Yarımadası ile Hint alt kıtası arasındaki ilmî ve kültürel bağların güçlenmesinde etkili bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. Eserden hareketle isimlerini tespit ederek yukarıda zikrettiğimiz isimlerin yaşadığı dönemler göz önüne alındığında Zeynüddîn el-Melibârî kendi dönemine kadar yaşamış Şâfiî âlimlerin çoğunun görüşüne yer vermiştir. Bu isimler kitabın genelinde görüşlerine yer verdiği Şâfiî isimlerin tarafımızdan tespiti sonucu ortaya çıkmış bir listedir. Kitabın girişinde ise Zeynüddîn el-Melibârî kimlerin eserlerine ve görüşlerine dayanarak kaleme aldığından özetle şöyle söz eder :

“ Bu kitapta dayandığım fikhî görüşlerimi muhakkiklerin sonuncusu Şeyhimiz İbn Hacer el-Heytemî'nin güvenilir kitaplarından ve Vecihüddin Abdurrahman b. Zeyad Zübeydi (ö.975/1567) ve diğer müçtehidlerimizin kitaplarından ve bu hocalarımızın hocaları olan Zekeriyya el-Ensarî (ö. 926/1519) ve Ahmed Müzecced Zübeydi (ö.930/1523) ve bunlar dışında diğer üstadlarımızın kitaplarından seçtim. Mezhebin iki şeyhi olan Nevevî (ö.676/1277) ve Râfiî (ö.623/1226) başta olmak üzere diğer müçtehid muhakkik âlimlerin doğruladıkları görüşlere itimat edip seçtim. ”²⁰⁰

Zeynüddîn el-Melibârî yukarıda aktarılan cümlelerde Yemen’li olan Abdurrahman b. Zeyad Zübeydî ve Ahmed Müzecced Zübeydî’den bahsetmektedir. Bu isimler Yemen’nin Zeyad şehrinden olup Yemen ve Mekke’de dersler görmüş ve Yemen’de yıllar boyu müderrislik yapmışlardır. Ahmed Müzecced Zübeydî’nin Şâfiî mezhebinin mu’teber eserlerinden olan *el-Ubâb* isimli bir eseri vardır.²⁰¹ Zeynüddîn el-Melibârî’nin bu iki ismi zikretmesi aslında Yemen’le olan hukuki bağlarını ortaya koymakla birlikte ailesinin bu bölgeden gelmiş olması hasebiyle Yemen-Malabar arasındaki fikhî bağın varlığına işaret etmektedir.

Eserdeki kaynak tespiti bağlamındaki incelemelere göre Zeynüddîn el-Melibârî eseri yazarken Şâfiî mezhebinin öne çıkan tüm âlimlerinin görüşlerine yer vermiş ve öte yandan bu görüşleri tahlil etmiş, karşılaştırmalar yapmış ve işlediği hüküm ile ilgili kendi görüşlerini de ortaya koymuştur. Bu eser, mezhebin muteber kaynaklarının salt bir nakli olmayıp, kendine özgü bir üslup ve iç tutarlılığa sahip sistematik bir yapı ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu

²⁰⁰ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in*. s. 4.

²⁰¹ Safiyyüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. Abdurrahman el-Mezhici Müzecced, *el-Ubâb el-Muhîb bi Muzami Nususi 'ş-Şâfiî ve 'l-Ashâb bi Mu'zâmi Nusûsi 'ş-Şâfiî ve 'l Ashâb thk. Muhannad el-Tayyar* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2011).s. 11-30.

sistematik çerçevesinde, Şâfiî mezhebinin temel özellikleri ve usûlî-furûî bütünlüğü özlü bir biçimde yansıtılmaktadır. Öte yandan eser, Hint alt kıtasına Şâfiî mezhebinin taşınması, yayılması ve yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kitap yerel sorunlarla ilgili fikhî hükümlere de yer vermektedir. Örneğin evlerin çatısına konulan hindistan cevizi yapraklarının arasında yaşayan farelerin dışkılarının necisliği bağlamında suya düştüğünde rengini değiştirmiyorsa suyun kullanımının caiz olduğunu ifade etmiştir. Malabar'da Müslümanların azınlıkta olması sebebiyle ramazan hilalinin²⁰² haber verilmesi bağlamında haber veren kimsenin muteberliği konusunda yaşadığı bölgenin şartlarını göz önüne alarak hilali gören kimsenin Müslüman olmasa bile haberi tevatür derecesinde ise bu habere itibar edilerek oruca başlanmasını caiz görmüştür.²⁰³ Günümüzde de Malabar'da ve köylerinde geleneksel olarak ağız ve diş temizliğinde kullanılan tenbol bitkisinin suyunun yutulması halinde orucun bozulacağına dair fetva vermiştir.²⁰⁴ Hint alt kıtasından hac veya umre ibadetini yapmak isteyenlerin deniz yolunun emniyetli olması noktasında dikkat etmeleri geminin veya denizin güvenli olmaması durumunda bu yolculuğun yapılmasının dinen caiz olmadığı konusunda görüş bildirmiştir.²⁰⁵ Hint alt kıtasında yaygın bir gelenek olan erkek ve kız çocuklarının burun ve kulaklarının delinmesi ve halka, kanca geçirilmesi adeti bölgede yaşayan Müslümanların da bu adeti sürdürmeleri üzerine Zeynüddîn el-Melibârî eserinde bu konuya değinmiş ve böyle adetlerin çocuklara acı, eziyet vermesi açısından değerlendirerek böyle bir adetin haram olduğu yönünde görüş bildirmiştir.²⁰⁶

Zeynüddîn el-Melibârî eserinde kendine has bazı özgün terimler kullanarak görüşüne yer verdiği şahıslara atıfta bulunur. شيخا ifadesiyle İbn Hacer el-Heytemî'yi kastetmiştir.²⁰⁷ شيخا ifadesiyle Zekeriyya el-Ensârî'yi, شيخا شيخا ifadesiyle Ebû'l-Hasan Bekrî'yi, ismini zikretmedikleri için de بعض أصحابنا ifadesini kullanmıştır.²⁰⁸

Mezhep içi ihtilafları irdelenmeden genellikle ittifak edilen meseleler üzerinde durmuştur. Zeynüddîn el-Melibârî'nin kitabı yazma amacı mezhep içi ilmi tartışmaya yer vermekten ziyade halkın günlük yaşayışına cevap verme üzerinedir. Kitaptaki konuların sıralaması, düzeni genel olarak mezhebe ait olan muhtasar kitaplarla genellikle aynı olsa da

²⁰² İrfan Yücel, "Hilâl" (İstanbul: TDV Maddesi, 1998). ; Ali Toksarı, "Rü'yet-i Hilâlin Şahitlik Açısından Tahlili", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (1988), 309-318.

²⁰³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'în*. s. 259.

²⁰⁴ age, s. 264.

²⁰⁵ age, s. 284.

²⁰⁶ age, s. 592.

²⁰⁷ age, s. 62.

²⁰⁸ age, s. 65,192, 219, 309.

bazı farklılıklar mevcuttur. Fıkıh kitapları genel olarak temizlik bahsiyle başlarken Zeynüddîn el-Melibârî kitabına namaz bölümüyle başlamış ve bu bölüm içinde temizlik konusuna yer vermiştir. Diğer kitaplarda korku, bayram namazları, yağmur duası namazı gibi namazlar “Cemaatle namaz” başlığı altında ele alınırken *Fethu'l-Muîn*'de nafîle namazlar müstakil olarak ele alınmıştır.²⁰⁹

Zeynüddîn el-Melibârî bütün bölümlerdeki konuların öncelikle kavramsal tanımını ortaya koymakta sonra hükümleri sıralamakta ve hükümlerle ilgili âlimlerin görüşlerine yer vermektedir.²¹⁰

Şâfiî mezhebi içinde kayda değer bir öneme sahip olan eser hakkında birçok türde çalışmalar yapılmıştır :

-*Tekmiletü Fethu'l-Muîn*-Abdullah b. Ahmed Bâsûdâni (ö. 1266/1849)

-*Îânetü'l-Müsteîn alâ Fethi'l-Muîn* -Ali b. Ahmed Bâsabrîni (ö. 1305/1887)

Hâşiye, *Fethu'l-Muîn* üzerine yazılan en eski hâşiyelerden biridir. Şeyh Abdulhamîd eş-Şirvânî (ö. 1300/1882) İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetü'l-Muhtâc* eserine yazdığı hâşiyesinde Bâsabrîni'nin bu eserinden alıntılar yapmıştır. Eser Kerala'da bulunan Şâliyat'taki el-Ezher Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Müellifin yazması üç cilt halinde olup daha sonraki baskılarda iki ciltte toplanmıştır. Birinci cilt başlangıçtan itibaren “Satış Babı” kısmına kadar ikinci cilt ise bu babtan kitabın sonuna kadar olan kısmı kapsamaktadır. Yazar *Fethu'l-Muîn* kitabından fıkıh dersleri verdiği dönemde öğrencilerin bu kitaba olan yoğun ilgisinden bahseder ve eserinin önsözünde özetle şöyle der :

“Âlimler, *Fethu'l-Muîn*'i kendi içinde benzeri olmayan, saygın ve sade bir kitap olarak gördüklerinden; müellifinin Şâfiî mezhebinin genel hükümlerini, mezhepte kabul gören görüşleri ve bu görüşler üzerine yeni ilmî katkılarını bu kitapta bir araya getirdiğini fark ettiklerinden dolayı ben de Allah'tan yardım isteyerek bu esere hizmet etmeyi arzuladım ve *Îânetü'l-Müstaîn alâ Fethi'l-Muîn* adını verdiğim bu hâşiyeyi telif etmeye başladım.”²¹¹

-*Îânetü't-Tâlibîn alâ halli elfâzi Fethu'l-Muîn* - Ebû Bekr b. Şetâ ed-Dimyâti (ö. 1310/1892)

²⁰⁹ age, s. 170.

²¹⁰ Örneğin; Melibârî, *Fethu'l-Muîn*. s. 123, 136, 153.

²¹¹ Nevşad Hedevisi (ed.), “Mecelletü'l Keyrâla”, *Kerala Üniversitesi, Arap Dili Bölümü* 19/Ocak Sayısı (2022), 154-157.

Eser 1300/1882 tarihinde tamamlanmış olup *Fethu'l-Muîn* üzerine yazılan hâşiyeler arasında en hacimli olanıdır.²¹² Eserin önsözünde yazar bu hâşiyeyi yazma sebebi olarak *Fethu'l-Muîn* kitabını Mekke'de bir ilim halkasına hitaben okuduğunu ve okumalarda notlar tuttuğunu, yakınında bulunan arkadaşlarının bu notlarını kitaba çevirmesi gerektiği konusunda yazarı ikna etmeleri sonucunda bu eseri yazdığını ifade etmektedir.²¹³

-*Kesfü'l-metîn fî beyâni makâsıdı Fethu'l-Muîn*- Şeyh Mustafa b. Âdem es-Seylânî
(ö. ?)

-*Takrîru alâ Fethi'l-Muîn*- Allâmetü Habîb b. Yusuf el-Fârisî (ö. 1329/1910)

-*Hâşiyetü alâ Fethi'l-Muîn*- Allâmetü Muhammed Saîd b. Bâbusayli el-Mekkî
(ö.1330/1911)

-*Terşîhu'l-Müstefidîne alâ Fethi'l-Muîn*- Seyyid Alevî b. Ahmed Sekâfî (ö. 1335/1916)

- *Ta'likâtü alâ Fethi'l-Muîn*- Muhammed b. el-Dağîstânî (ö. 1356/1936)

- *Hâşiyetü alâ Fethi'l-Muîn*- Allâmetü Abdurrahman b. Abdullah es-Sekâfî (ö. 1375/1955)

-*el-Cevâhiru'l Mensûrati ve'l-Akdis Semîne alâ Fethi'l-Muîn*- Allâme Muhammed Ubûre el-Huzelî ez-Zübeydî

-*Kifâyetü'l-Mütefeyhikîne Şerhu Fethu'l-Muîn*- Şeyh Halefî el-Mutlak eş-Şihâbî (ö. 1441/2019)

-*Kurratü'l-Ayn fî et-Teshîli ve't-Tekmileti li-Elfâzi Fethu'l-Muîn*- Abdurrahim b. Abdulmuğni el-Endûnîsî

-*Takrîrâtü alâ Fethu'l-Muîn*- Ahmed b. Abdulaziz el-Mahdûm el-Fennâni (ö. 1277/1860)

- *Ta'likâtü alâ Fethu'l-Muîn*- Ahmed el-Sağır b. Muhammed el-Bilankûti (ö. 1341/1922)

-*Tensîtu'l-Mütâlîine alâ Fethu'l-Muîn*- Ali ibn Şeyh Abdurrahman en-Nakşibendî et-Tenûri (ö. 1347/1928)

²¹² Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*. c.6, s. 270.

²¹³ Dimyâti, *Îânetü't-Talibîn*. c.1, s. 7.

-*Şerhu alâ Fethu'l-Muîn*- Muhammed b. Ahmet Kuttî Kudenciriyi (ö. 1352/1933)

-*Ta'likâtü alâ Fethu'l-Muîn*- Abdulkadir b. Yusuf Fedferiyi (ö. 1363/1943)

-*Takrîrun alâ Fethu'l-Muîn*- Şihâbüddin Ahmed Kûyâ eş-Şâliyâti (ö. 1374)

Zeynüddîn el-Melibârî, Hint alt kıtasında Şâfiî fikhının önde gelen temsilcilerinden biri olmakla birlikte, yaşadığı bölgenin kültürel ve toplumsal yapısını, ayrıca yerel şart ve imkânları dikkate alarak, klasik mezhep birikimi çerçevesinde müstakil fetvalar da ortaya koymuştur. Bu bölümde öncelikle Şâfiî mezhebinin fetva usulü ve izlediği yol bağlamında kaynak hiyerarşisini ortaya koyulup, sözü edilen eser üzerinden hareketle mezhep içinde var olan ihtilaflar karşısındaki konumu ve müstakil fetvaları işlenecektir.

4.1. Şâfiî Mezhebinin Fetva Metodu ve Tercih Sıralaması

“Fetva” kelimesi sözlükte yiğit,delikanlı, güçlü gibi kelimelerini anlatan “fetâ” kelimesinden türemiştir.²¹⁴ Genel anlamda “fetva” kelimesi, şer’î veya günlük konularda sorulan soruya cevap vermek manasında kullanılmakla birlikte, terim anlamı “fakihin şer’î bir mesele karşısında ortaya koyduğu hüküm” demektir.²¹⁵

Mezheplerin teşekkül süreciyle birlikte toplumun şer’î meselelerine çözüm üretmek adına asli kaynaklar başta olmak üzere dönemin fakihleri zaman ve coğrafya bağlamında metodlar geliştirmişler ve bu metotlara göre de şer’î meseleler hakkında hüküm vermeye, meseleyi bir anlamda çözümlenmeye çalışmışlardır. Her mezhebin bazı farklılıklarla kendine has metodu olduğu gibi Şâfiî mezhebinin de kendi içinde ortaya koyduğu bir fetva metodu vardır.²¹⁶

İmam Şâfiî’nin Irak dönemine ait görüşleri kavli-kadim ve Irak’tan Mısır’a geçtikten sonraki döneme ait görüşlerini ifade etmek üzere de kavli-cedid kavramları kullanılır. İmam Şâfiî’nin Mısır öncesi (kadim) ve Mısır sonrası (cedid) dönemlerine ait görüşleri arasında farklılıkların bulunması, aynı meseleye dair hükümlerinde değişiklikler ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, Şâfiî mezhebi içerisinde söz konusu görüşler arasından hangisinin esas alınacağı meselesini, sonraki dönem Şâfiî fakihleri açısından önemli ve tartışmalı bir tercih problemi hâline getirmiştir.²¹⁷ İmam Şâfiî’nin vefatının ardından, çeşitli fikhî meselelere dair kaleme alınan eserlerin sayıca artması ve kapsam bakımından genişlemesi, ayrıca mezhep

²¹⁴ Fahrettin Atar, “Fetva”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995). c. 12, s. 486.

²¹⁵ Fahrettin Atar, “Fetva”. s. 486.

²¹⁶ Bilal Aybakan, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007).

²¹⁷ Mehmet Aziz Yaşar, “Kavli-Kadim ve Kavli-Cedid Ayrımının İmam Şâfiî’nin Usûl Anlayışına Yansımaları” 13/17 (2018), 353-380.

içindeki görüş ayrılıklarının belirginleşmesi, Şâfiî mezhebinde sistematik bir metot/usûl ortaya koyma ihtiyacını zarurî hâle getirmiştir. Bu bağlamda Nevevî (ö. 676/1277) konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

“ Üstadlarımızın, yazdıkları eserler büyük bir ilmî birikime ulaşmış, bunun sonucunda çeşitli yorum, görüş, rivayet ve tercih farklılıklarıyla birlikte genişleyerek yayılmıştır. Bu nedenle de mezhebin usulünü/metotunu eksiksiz biçimde tespit edebilmek, derin araştırma yeteneğine sahip, donanımlı az sayıdaki kimselere nasip olmuştur.”²¹⁸

4.1.1. İmam Râfiî ve İmam Nevevî Tasnif Dönemi

İmam Râfiî (ö. 623/1226) ve İmam Nevevî (ö. 676/1277) mezhep içinde var olan bu birikimi incelemiş, analiz etmiş ve İmam Şâfiî'nin kavli kadim kavli kadim dönemlerini de dikkate alarak tercih edilen ve edilmeyen görüşleri birbirinden ayırmaya ve bu çalışmaları da kayıt altına almaya gayret göstermişlerdir.²¹⁹ Bu girişimler müteahhir fakihler için ihtilafî konularda ve görüş tercihinde bulunma gibi şer'î hüküm verme noktasında Nevevî ve Râfiî 'yi mezhep içinde bir ölçü konumuna taşımıştır. İbn Hacer el-Heytemî bu konuda özetle şöyle demektedir:

Fetva veren kimsenin, hükmünü muteber bir kaynağa dayandırması esastır. Bu çerçevede, Nevevî ve Râfiî (Şeyhân) öncesinde kaleme alınmış eserler, titizlikle ve ayrıntılı biçimde incelenir; şayet bu eserlerdeki görüşler mezhebin yerleşik yaklaşımına uygunluk arz ederse dikkate alınır. Buna karşılık, söz konusu eserlerde yer alan görüşlerin mezhep içi tercih edilen anlayışla örtüşmemesi durumunda, belirleyici olan Şeyhân'ın ortaya koyduğu görüşlerdir. Bir hükmün bir çok kaynakta geçmesi muteber olduğu anlamına gelmez çünkü incelendiğinde çoğunlukla bir kaynağa dayanır. Muteber olan Şeyhân'ın itibar ettikleri görüştür. Şayet Şeyhân bir konuda ihtilaf etmişse bu durumda Nevevî'nin görüşü esastır. Râfiî'de bulunup fakat Nevevî'de o konu hakkında bir görüş bulunmaması durumunda Râfiî'nin görüşü geçerlidir. Diğer taraftan Şeyhân'ın bir hükümde yanlışlık yaptığı konusunda müteahhir âlimler arasında bir ittifak olursa -böyle bir ittifak olmamıştır- bu durumda Şeyhân'ın görüşüne itibar edilmez.”²²⁰

²¹⁸ Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn, Thk., Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavid* (Beyrut: Mektebetü'l İslamiyye, 1991). c.1, s. 4.

²¹⁹ Ekrem Yusuf Ömer Kavâsimî, *el-Madhal ilâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Ürdün: Dâru'n Nefâis, 2003).s. 376-379.

²²⁰ Ebû'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac* (Beyrut: Mektebetü't Ticareti'l Kübrâ, 1983). c.1, s. 39.

İbn Hacer el-Heytemî'nin bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere Şeyhân'ın mezhep içindeki -özellikle hicrî 7. ve hicrî 10. asırlar arasında otoritesi - kısmî itirazlar hariç-²²¹ kabul görmüştür. Zeynüddîn el-Melibârî'nin'de yaşadığı dönemi içine bu zaman aralığında Şâfiî mezhebinde fetva verme konusunda şu sıralama öne çıkmaktadır :

1- Herhangi bir konuda hüküm tercihinde bulunabilecek yetkinlikte olan fetva verecek kimse için tercih Nevevî ve Râfiî 'nin görüşleri üzerine olmalıdır.²²²

2- Nevevî ve Râfiî 'nin yalnızca birinin görüşünün tercihinde kuvvetli delili varsa o görüşe göre fetva verilir.²²³

3- Nevevî ve Râfiî arasında herhangi bir mesele hakkında bir ihtilaf söz konusu olursa ve birinin görüşünde herhangi bir ek delil mevcut değilse bu durumda Nevevî'nin görüşü esas alınır.²²⁴

4- Nevevî ve Râfiî arasındaki ihtilafli görüşlerin delilleri eşit ise genellikle Nevevî'nin görüşüne itibar edilir. İbn Hacer el-Heytemî bunun sebebini açıklarken Nevevî'nin mezhebin metotuna hâkim, tahkik ve tenkitte delil sahibi olduğunu vurgular.²²⁵

5- Nevevî ve Râfiî 'nin bir mesele hakkında verdikleri hükmün yanlış olduğu müteahhir âlimler tarafından icma yoluyla tespiti yapılırsa bu durumda Şeyhân'ın o meseledeki görüşüne itibar edilmez.²²⁶

6- Nevevî'nin görüşlerine göre hüküm bildirme konusunda Nevevî'nin hangi eserinin öncelikli olduğu mevzusu ortaya çıkmıştır. Nevevî'nin eserlerindeki bu hiyerarşik sıralama sorununun ortaya çıkması; aynı meseledeki hüküm verme konusunda Nevevî'nin eserleri arasında farklılıklar olmasıdır. Bu sebeple eserler arasındaki hüküm çatışmasında hangi eserdeki hükmün geçerli olacağı konusunda müteahhir âlimler eser sıralaması yapmışlar ve sıralamaya göre hüküm önceliği çözümünü ortaya koymuşlardır.²²⁷ Nevevî'nin eserleri arasında mezhep içinde tercih edilen eser hiyerarşisi şu şekildedir ²²⁸:

²²¹ Muhammed b. Süleymân el-Medenî Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye fî Beyâni Men Yüftâ bi Kavlihî Mine's-Sâdeti 'ş-Şâfiyye thk. Bessâm Abdülvehhab el-Câbi* (Lübnan: Dâru'l Cefan ve'l Câbi, 2011). s. 50-52.

²²² Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*. s. 38.

²²³ Abdükadir b. Abdülmütalib el-Mendeyli Endûnisî, *El-Hazâinü's-Seniyye Min Meşâhîri'l-Kütübi'l-Fıkhiyyetti Li Eimetine'l-Fukahâi 'ş-Şâfiyye thk. Abdülaziz b. es-Sâyib* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2004).s. 170.

²²⁴ Heytemî, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fıkhiyye*. c.4, s. 185.

²²⁵ Heytemî, *age*, c.1, s. 234.

²²⁶ Endûnisî, *el-Hazâinü's-Seniyye*, s. 167.

²²⁷ Endûnisî, *el-Hazâinü's-Seniyye*, s. 170 .

²²⁸ *age*, s. 170. ; Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*. s. 55.

1. *et-Tahkîk*
2. *el-Mecmû*
3. *et-Tenkîh*
4. *er-Ravza*
5. *el-Minhâc*
6. *el-Fetâvâ (el-mesâilu'l-mensûre)*
7. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Muslim*
8. *Teshîhu't-Tenbih*
9. *Nuketü't-Tenbih*

4.1.2. Remlî ve Heytemî Tasnif Dönemi

Hicrî 7. asırda Râfîî tarafından başlatılan ve Nevevî tarafından devam ettirilen mezhep içinde var olan birikimi sistemleştirme adına yapılan bu tasnif çalışmaları mezhebin ileriye dönük önünü açmıştır. Zamanla Râfîî ve Nevevî'nin eserlerine ve görüşlerine birçok şerhler, hâşiyeler gibi fikhî çalışmalar ele alınmış, ihtilaflar çoğalmış zamana bağlı yaşam koşullarının değişmesiyle yeni fikhî meseleler ortaya çıkmış ve Şeyhân öncesi kadar olmasa da durum yine mezhep içinde bir tasnif çabası ihtiyacı doğmuştur.²²⁹

Hicrî 10. asra gelindiğinde mezhep içinde tekrar zaruret haline gelen tasnif ihtiyacını farkedenden Zekeriyya el-Ensârî (ö. 926/1519), İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566), Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1569) ve Şemsüddîn er-Remlî (ö. 1004/1595) mezhebin içinde olduğu bu birikimi gözden geçirip fikhî birikimi sistemleştirip racih-mercuh görüşleri birbirinden ayırt etmeyi başarmışlardır.²³⁰ Nasıl ki Nevevî ve Râfîî'nin tasnifinden sonra “Şeyhan” olarak adlandırılan bu ikilinin kitapları müteahhir âlimlerce muteber görülüp tercih ölçüsü olarak görülmeye başladıysa Zekeriyya el-Ensârî ile başlayan ikinci tasnif sürecinden sonra da

---

²²⁹ Bilal Aybakan, “Şâfîî Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010). s. 239-240

²³⁰ Ekrem Yusuf Ömer el-Kavâsimî, *el-Medhâl ilâ Mezhebi'l-İmam eş-Şâfîî* (Dâru'n Nefâis, 2003).s. 410-415.

Şeyhân'ın kısmî etkisi devam etmekle beraber Zekeriyya el-Ensârî başta olmak üzere İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin eserleri dikkate alınmaya başlamıştır.²³¹

İkinci tasnif döneminin âlimleri olan yukarıda bahsettiğimiz dört ismin eserleri ve sıralaması şöyledir:²³²

a- Zekeriya el-Ensârî- *Fethu'l-Vehhâb bi Şerhi Menheci't-Tullâb*: Nevevî'nin *Minhâc*'ına Zekeriya el-Ensârî tarafından muhtasarı olarak kaleme alınan *Menheci't Tullâb* adlı eserine yazdığı şerhtir.

b- İbn Hacer el-Heytemî- *Tuhfetü'l-Muhtâc bi-şerhi'l Minhâc*: Nevevî'nin *Minhâc*'ına dair yazılmış en önemli şerhlerden biridir.

c- Hatîb eş-Şirbînî- *Muğni'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc*: Nevevî'nin *Minhâc*'ına yazılmış şerhlerden biridir.

d- Şemseddin er-Remlî- *Nihâyetu'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc*: Nevevî'nin *Minhâc*'ına yazılmış şerhlerdendir.

Yukarıdaki eserler incelendiğinde bütün eserlerin Nevevî'nin *Minhac*'ının şerhleri olduğu görülmektedir. Bu durum Nevevî'nin ikinci dönem tasnif sürecinde de dikkate alındığını ve Nevevî'nin fikhî birikiminin ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Muhammed b. Süleymân el-Kürdî (ö. 1194/1779) bu dört âlimin ve eserlerinin sıralamasının nasıl olacağı bağlamında özetle şu tespiti ortaya koymaktadır:

*“Bu âlimler herhangi bir meselede aynı görüşü -ittifak- bildirdiklerinde o görüş muteber olarak kabul edilir. Zekeriyya el-Ensârî rivayetlere hâkim olması hasebiyle güvenilirdir. İbn Hacer el-Heytemî, Şeyhân'ın ittifakla ortaya koyduğu tercihlere vâkıf olmakla beraber meselelere ait delilleri çok iyi bilmektedir. Şemseddin er-Remlî eserlerini Mısır ulemasına tasdik ettirmekle meşhurdur. Şirbînî ise mezhebin usulüne sıkı sıkıya bağlı bir âlimdir. Şayet bu eserler arasında ihtilaf ortaya çıkarsa bu durumda *Tuhfetü'l-Muhtâc* ile *Nihâyetü'l-Muhtâc*'in ittifak halinde oldukları görüş esas alınır, eğer bu eserler arasında da görüş ayrılığı mevcutsa bu durumda görüş tespitinde bulunacak yetkide olmayan kimse bu iki görüşten birini seçebilir. Vele ki görüş tespitinde bulunacak yetkinliğe sahip biri ise bu durumda iki görüşten hangisinin delili ağır basıyorsa onu tercih eder.”²³³*

²³¹ Endûnisi, *el-Hazâinü's-Seniyye*, s.171.

²³² Endûnisi, *age*, s. 171.

²³³ Kürdî, *el-Fevâidü'l-Medeniye*. s. 61, 65-66.

Fakat her ne kadar bu dört isim ikinci tasnif döneminin şahıslar ve eserleri olarak sıralansa da İbn Hacer el-Heytemî ve Remlî'nin eserleri müteahhir âlimlerce muteber olarak görülmüş ve diğer eserler geri planda kalmıştır. Hatta İbn Hacer el-Heytemî ve Remlî'nin eserlerine muhalif fetva vermenin uygun olmadığına hükmeden âlimler olmuştur.²³⁴

İbn Hacer el-Heytemî ve Remlî tarihsel, coğrafi ve hitap ettikleri kesimlerin farklılığı gibi sebeplerle değişik bölgelerde tercih öncelikleri ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ailesi Mısır kökenli olsa da İbn Hacer el-Heytemî ömrünün yarısından fazlasını Mekke'de geçirmiş olması burada dersler vererek öğrenciler yetiştirmesi, kısacası ilmî birikimini burada tatbik etmiştir. Bu bağlamda Hicaz, Şam, Kürdistan, Dağıstan ve Yemen'in çoğunluğu tarafından Heytemî ile Remlî arasında ihtilaf söz konusu olduğunda bu zikredilen bölgeler İbn Hacer el-Heytemî'nin görüşünü tercih etmişlerdir.²³⁵ Diğer yandan babası Şehâbeddin er-Remlî'nin (ö. 957/1550) Mısır'da tanınmış bir âlim konumunda olmasıyla birlikte Mısır'da birçok talebe yetiştirmesi gibi faktörler, Remlî'yi Mısır ve çevresinde Heytemî karşısında muteber olma bakımından ön planda tutmuş, iki isim arasındaki ihtilâfî görüşlerde Remlî tercih edilmiştir.²³⁶

Zeynüddîn el-Melibârî yukarıda ortaya koymaya çalışılan bu tasnif süreçlerini takip ederek diğer müteahhir âlimler gibi bu kaynak hiyerarşisine riâyet etmiş ve onun fikhî kişiliğini yansıtan *Fethu'l-Muîn* isimli eseri kaleme almıştır. Bu bölümde eserdeki fikhî hükümlerin incelemesi yapılacak, Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî tercihleri ve mezhebin muteber âlimlerinin ilgili hükümlerle ilgili görüşleri ele alınacaktır.

4.2. Fethu'l-Muîn İsimli Eserin Şâfiî Fıkı Bağlamında Analizi

Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî faaliyetleri, Hindistan'ın güneyinde Şâfiî mezhebinin tedvin, öğretim ve fetva pratiği açısından kurumsallaşma sürecinin önemli bir aşamasını temsil etmektedir. Onun özellikle *Fethu'l-Muîn* adlı eseri etrafında şekillenen ilmî yapı, mezhep içi birikimin sadece nakliyle sınırlı kalmayıp, bölgesel ihtiyaçlara cevap veren pedagojik ve sistematik bir fıkıh dili inşa ettiğini göstermektedir. Müellif, klasik Şâfiî literatürünü –başta Nevevî ve Râfiî hattı olmak üzere– özümseyerek, bunları medrese talebesinin istifadesine uygun, tertipli ve açıklayıcı bir üslup içerisinde yeniden sunmuştur. Bu yönüyle *Fethu'l-Muîn*, yalnızca bir şerh metni değil; aynı zamanda Malabar bölgesinde fetva ve tedris faaliyetlerinin ana referanslarından biri hâline gelmiş, yerel ilmî geleneğin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

²³⁴ Kürdî, *age*, s. 65. ; Kavâsimî, *el-Medhâl ilâ Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*. s. 415.

²³⁵ Kürdî, *age*, s. 59.

²³⁶ Kürdî, *age*, s. 59.

Zeynüddîn el-Melibârî, *Kurratü'l- 'Ayn bi-Mühimmeti 'd-Dîn* adlı eserine kaleme aldığı bu şerhi, metnin sonunda yer alan kayda göre 982/1574 yılının Ramazan ayının yirmi dördüncü günü tamamlamıştır.²³⁷ Bu ifadelerde belirtilen tarihe göre eser Şâfiî mezhebi içindeki ikinci tasnif döneminden sonra yazılmıştır. Bu tarih, eserin İmam Nevevî ve Rafîî ile temsil edilen ikinci tasnif döneminden sonraki bir zaman dilimine ait olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetü'l-Muhtâc* adlı şerhinin 958/1550 yılında,²³⁸ Şirbînî'nin *Muğni'l-Muhtac*'ı 959/1551 tarihinde,²³⁹ Remlî'nin *Nihâyetü'l-Muhtac*'ı 973/1565 yılında tamamlanmıştır.²⁴⁰ Mezhebin ikinci tasnif sürecinden sonra olgunlaşma dönemi olarak adlandırabileceğimiz bir dönemde kaleme alınan *Fethu'l-Muîn* adlı bu eser Hint alt kıtasında söz konusu mezhebin bir el kitabı mahiyetindedir.

Fethu'l-Muîn, Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebinin sürekliliğini ve bölgeler arası –Hicaz ve Malabar- ilmî bağımlı temin eden başlıca metinlerden biri olarak temayüz etmiştir. Özellikle Malabar bölgesinde, Zeynüddîn el-Melibârî tarafından kaleme alınan bu eser, Şâfiî mezhebinin otoriteleri olan Nevevî ve Râfiî çizgisini Malabar halkının yaşamına hitap edecek üslupla ve sistemleşmiş, hem tedris hem de fetva süreçlerinde standart bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Medrese müfredatında merkezi bir yer işgal eden *Fethu'l-Muîn*, sadece bir ders kitabı olmanın ötesinde, mezhep içi görüşlerin tahkim edilmesi, ihtilafların sınırlandırılması ve amelî birliğin sağlanması bakımından da işlev görmüştür. Bu bağlamda eser, Hint alt kıtasında Şâfiî kimliğinin inşasında ve bölgesel fıkıh geleneğinin teşekkülünde belirleyici bir metin olarak değerlendirilmelidir.

Bu bölümde, Zeynüddîn el-Melibârî'nin *Fethu'l-Muîn* adlı eserinde ele aldığı meseleler bağlamında ortaya koyduğu fikhî tercihlerin genel çerçevesi incelenecektir. Müellifin bu eserdeki yaklaşımı, Şâfiî mezhebinin müteahhirün döneminde teşekkül eden ilmî birikimine dayanmakta olup, özellikle mezhep içi mu'temed görüşlerin esas alınmasıyla değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Zeynüddîn el-Melibârî, yalnızca bu görüşleri nakletmekle yetinmemekte; ihtilaflı meselelerde farklı rivayetleri dikkate alarak delil, kıyas ve ihtiyat ilkeleri doğrultusunda tercihlerde bulunmaktadır.

Eserdeki fikhî tercihler genel olarak ibâdât, muâmelât ve ukûbât alanlarını kapsamakta; her bir başlık altında meseleler sistematik bir şekilde ele alınmaktadır. Müellif, ibadetlere ilişkin

²³⁷ Melibârî, *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 673.

²³⁸ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c.1, s. 3.

²³⁹ Muhammed b. el-Hafîb Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc* (Beyrut: Dâru'l Kütüb İlmiyye, 1994). c. 1, s. 86.

²⁴⁰ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamze Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1984). c. 8, s. 445.

konularda çoğunlukla ihtiyatlı görüşleri tercih ederek amelin sahihliğini teminat altına almayı hedeflerken; muâmelât alanında ise pratik hayatın ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran, uygulanabilir çözümler üretmeye yönelmektedir. Bu durum, onun fikhî yaklaşımının hem teorik hem de amelî boyutu birlikte gözettiğini göstermektedir.

Öte yandan Zeynüddîn el-Melibârî'nin tercihleri, mezhep içi otorite kabul edilen âlimlerin görüşleriyle sıkı bir ilişki içerisinde. Nevevî ve Râfîî çizgisi başta olmak üzere, müteahhir dönem Şâfîî fakihlerinin değerlendirmeleri dikkate alınarak yapılan bu tercihler, eserin ilmî güvenilirliğini artırmakta ve onu medrese geleneğinde temel başvuru kaynaklarından biri hâline getirmektedir. Aynı zamanda müellifin pedagojik kaygıları da tercihlerin sunum biçimine yansımakta; meseleler açık, özlü ve sistematik bir üslupla ifade edilerek okuyucunun mezhep içi görüşler arasında yön bulması kolaylaştırılmaktadır.

Sonuç olarak bu bölümde eser içinden ele alacağımız fikhî hüküm örnekleri, Zeynüddîn el-Melibârî'nin mezhep içi konumunu, tercih metodolojisini ve ilmî yaklaşımını ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda aşağıda eser içinden ele alınan fikhî hükümler ve kıyaslamalar çerçevesinde yapılacak incelemede ele alınan örneklerde Zeynüddîn el-Melibârî'nin mezhep içi ittifak veya ihtilaf edilen hükümler karşısındaki tutumu incelenecektir. Bu inceleme Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî kişiliğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

4.2.1. Temizlik

Abdestin farzları bağlamında başın meshedilmesi ile ilgili Mâide sûresi altıncı âyete işaret eden Zeynüddîn el-Melibârî öncelikle İmam Beğavî'nin (ö. 516/1122) meshin nâsiye²⁴¹ miktarından az olmaması gerektiği görüşüne yer vererek kendisinin de bu delili ölçü aldığına işaret etmiştir. Ayrıca Ebû Hânife'nin de (ö. 150/767) bu yönde görüşü olduğuna değinmiştir.²⁴²

Başın meshedilmesi ile ilgili Şâfîî mezhebinde farklı üç görüş mevcuttur²⁴³: Birinci görüşe göre; başın asgari nâsiye miktarı meshedilmesi gerektiğidir. Zeynüddîn el-Melibârî de bu görüştedir. İkinci görüşe göre; meshin yerine getirilmesi için en az üç kıl tanesinin

²⁴¹ Nâsiye : Melibârî kitabında alınm iki tarafındaki beyazlık arasında kalan kısım olarak tarif etmiştir. Bkz. Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 48.

²⁴² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 49.

²⁴³ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ Begavî, *et-Tehzib fi Fikhi'l-İmâmi 'ş-Şâfîi*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid. (Beyrut: Dâru'İKütübi'l-İlmiyye, 1997).s. 249.

meshedilmesi gerekir.²⁴⁴ Üçüncü ve mezhebin meşhur görüşüne göre ise, meshetmek açısından farzın yerine getirilmesinin ölçüsü bir kıl tanesi miktardır.²⁴⁵

Abdestin sünnetleri içinde misvak kullanımını zikreden Zeynüddîn el-Melibârî bu konuda ağaç gibi sert bir cisimle dişlerin temizlenmesinin makbul olacağı yönündeki mezhebin meşhur görüşünü tercih ederek kişinin parmağını misvak yerine kullanamayacağını belirtir.²⁴⁶ Nevevî ise parmağın misvak yerine geçip geçmemesi konusunda sertlik özelliğini ölçü almış nasırlaşmış parmağın sert olacağını, dolayısıyla misvak yerine geçeceğini belirtmiştir.²⁴⁷

Oruçlu kimsenin öğleden sonra güneş batıya meylettikten sonra misvak kullanmanın hükmüne değinen Zeynüddîn el-Melibârî mevcut durumda misvak kullanmanın mekruh olduğu yönünde görüşte bulunmuştur.²⁴⁸ Bu görüş mezhebin de genel tercihidir.²⁴⁹

Abdest aldıktan sonra organları kurulayıp kurulamama konusunda Şâfiî mezhebinde üç farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre abdest aldıktan sonra uzuvları kurulamak mekruh değildir. Çünkü Hz. Peygamber abdest aldıktan sonra mendiliyle kurulama yapmıştır.²⁵⁰ İkinci görüşe göre ise kurulama yapmakla ibadetin izleri kaybolacağı için abdestten sonra uzuvları kurulamak mekruhtur.²⁵¹ Üçüncü görüşe göre ise yazın kurulamak mekruh, kışın kurulamak ise mekruh değildir.²⁵² Zeynüddîn el-Melibârî, abdest aldıktan sonra uzuvları kurutmamanın sünnet olduğunu belirtmiş ve hocası İbn Hacer el-Heytemî'nin görüşünü almıştır.²⁵³ Nevevî bu konuda farklı görüşler beyan etse de uzuvları kurulamayı terketmenin mübah olduğunu tercih eder.²⁵⁴

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre abdestin ilk sünneti besmeledir. Besmelenin en azı da 'Bismillah' demektir. Kişi besmele çekmeyi unutursa abdest alırken aklına geldiğinde بِسْمِ اللّٰهِ أوله و آخره demesi sünnettir.²⁵⁵ Zeynüddîn el-Melibârî bu açıklamayı yaptıktan sonra İmam Şâfiî

²⁴⁴ Ebü'l-Hüseyin Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Esad İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000).c. 1, s. 124.

²⁴⁵ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Komisyon (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1925). c. 1, s. 399.

²⁴⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 52.

²⁴⁷ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Komisyon. c. 1, s. 282.

²⁴⁸ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 53

²⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Komisyon. c. 1, s. 275-276.

²⁵⁰ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *Sünen 'üt-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matba'a, 1970). 1, s. 75.

²⁵¹ Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref Nevevî, *Minhâcû't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn* (Cidde: Dâru'l Minhâc, 2005). s. 74.

²⁵² Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfiî Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997). c. 1, s. 134.

²⁵³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 57.

²⁵⁴ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref Nevevî, *el-Minhac Şerhu Sahihi Müslim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1972). 3, s. 232-233.

²⁵⁵ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 51.

ve birçok âlimin görüşünün de abdestin ilk sünnetinin besmele çekmek olduğu yönünde olduğunu ayrıca Nevevî'nin de kitaplarında bu şekilde kesin bir dille görüş bildirdiğini ifade eder.²⁵⁶

Abdest azalarını yıkarken okunacak dualara değinen Zeynüddîn el-Melibârî, abdest sonunda şehadet getirilmesi ve Kadir sûresinin üç defa okunmasını belirtir. Fakat uzuvları yıkama esnasında okunan meşhur dualar için herhangi bir kıymeti olmadığını söyler ve bu görüşünü de Nevevî'ye dayandırır.²⁵⁷ Şîrâzî (ö. 476/1083) abdest uzuvlarını yıkarken okunacak dualardan bahseder ve bunun müstehab olduğunu zikreder.²⁵⁸ Gazzâlî belirtmiş olduğu abdestin on sekiz sünnetinden birinde uzuvları yıkarken okunacak dualardan bahseder.²⁵⁹

Zeynüddîn el-Melibârî, necaset sayılan şeyler bölümünde insan menisinin temiz olduğunu bildirir.²⁶⁰ Şâfiî mezhebinde her ne kadar “Arkadan ve önden çıkan her sıvı necistir” ilkesi bulunsa da insan menisi bu ilkedan muaf tutulmuştur. İmam Şâfiî insanın su ve toprak olmak üzere temiz maddeden yaratıldığını bu sebeple meninin de temiz olduğu hükmünü çıkarır.²⁶¹ Şâfiî mezhebinde ihtilafli bir konu olan hayvan menisinin hükmü konusunda Zeynüddîn el-Melibârî domuz ve köpek dışındaki hayvanların menisinin temiz olduğu yönünde tercihde bulunmuştur. Râfiî'ye göre insan menisi hariç bütün meniler necistir.²⁶² Nevevî ise bu konuda üç görüş bildirmiştir: Eti yensin yahut yenmesin bütün hayvanların menisi temizdir, eti yenen hayvanın menisi temiz yenmeyen hayvanın menisi necistir ve üçüncüsü bütün hayvanların eti necistir. Bu görüşleri ortaya koyduktan sonra köpek ve domuz dışındaki hayvanların menisinin temiz olduğu yönündeki görüşünü bildirir.²⁶³

Teyemmümün rükünleri bağlamında meseleyi ele alan Zeynüddîn el-Melibârî, ellerin mesh edilme sınırına ilişkin mezhep içinde mevcut olan iki görüşü değerlendirerek, meshin bileklerle sınırlı tutulması yerine dirseklere kadar uzanması gerektiği yönündeki görüşü tercih etmektedir.²⁶⁴ Nevevî ise bu hususta ellerin bileklere kadar meshedilmesi görüşünü esas alır.

²⁵⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s.51.

²⁵⁷ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 57-58 ; Bkz. Nevevî, *Minhâcû't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 76

²⁵⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995). c. 1, s. 43-44.

²⁵⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vasûtu'l-Mezheb, thk.: Ahmed Mahmûd İbâhîm* (Kahire: Dâru's Selam, 1996). c.1, s. 276.

²⁶⁰ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 72.

²⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *Kitâbü'l-Üm* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1990). c. 1, s. 72-73.

²⁶² Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 1, s. 40.

²⁶³ Nevevî, *el-Minhac Şerhu Sahîhi Müslim*. c. 3, s. 198.

²⁶⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 60.

4.2.2. Namaz

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre namazın rükunlarından biri olan ihram tekbiri (iftitah) niyetle birlikte olmalıdır. Niyetin tekbirle beraber olması vâciptir. Kişinin hangi vaktin namazını zihninden geçirmesi, bilmesi lazımdır.²⁶⁵ Daha açık bir ifadeyle niyetin tekbire bitişik olması gerekir ki Nevevî de bu görüştedir. İhram tekbiri tamamlanmadan niyet ortadan kalkarsa namaz sahih olmaz.²⁶⁶ Zeynüddîn el-Melibârî niyetin tekbirin son harfine kadar sürmesi gerektiğini belirtir. Namazın başlaması niyetle beraber tekbirin tamamlanmasıyla olur. Bu görüş Şâfiî mezhebinin genel görüşüdür.²⁶⁷

Zeynüddîn el-Melibârî kitabında namazın rükunları bölümünde rükûya varırken, rükûdan ve birinci teşehhütten kalkarken ellerin kaldırılmasının rivayetlere dayanarak sünnet olduğu yönünde beyanda bulunur.²⁶⁸ Fakat birinci teşehhütten sonra üçüncü rekâta kalkarken ellerin kaldırılıp kaldırılmaması konusunda Şâfiî mezhebinde iki görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre üçüncü rekâta kalkarken ellerin kaldırılması müstehaptır. İbnü'l-Münzir, İbn Hüzeyme, Ebû Ali et-Taberî, Ebû Bekr Beyhakî ve Begavî bu görüşü savunur.²⁶⁹ İkinci görüş ise birinci teşehhüden kalkarken ellerin kaldırılmasının müstehap lmadığı yönündedir. Bu görüşü savunanlardan biri olan Nevevî bu görüşün mezhep içindeki en muteber görüşü olduğunu ve İmam Şâfiî'nin de bu yönde tercihte bulunduğunu aktarır.²⁷⁰

Besmelenin Fâtiha sûresinden sayılıp sayılmadığı konusunda Zeynüddîn el-Melibârî bismelenin Fâtiha ile birlikte okunmasının farz olduğuna ve bismelenin Fâtiha'nın bir âyeti olduğuna dikkat çeker.²⁷¹ Şîrâzî'ye göre besmeleyi unutarak Fâtiha okuyan kimsenin yahut besmeleyi kasten terk eden kimsenin kıraati tekrar etmesi gerekir.²⁷² Bismelenin Fâtiha suresinden bir âyet olduğu görüşü esasında Şâfiî mezhebinde ittifakla sabittir.²⁷³ Fakat bismelenin Fâtiha ile birlikte açıktan okunup okunmaması konusunda Şâfiî mezhebinde iki görüş mevcuttur. İmam Şâfiî ve mezhebin genel görüşü Fâtiha'nın açıktan okunduğu durumlarda bismelenin de açıktan okunması gerektiği yönündedir. Bu konuya geniş yer veren Nevevî, bu görüşte olan sahabe, tabiin ve diğer âlimleri isimleriyle beraber zikretmektedir.²⁷⁴

²⁶⁵ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 94.

²⁶⁶ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 96

²⁶⁷ Şîrbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 1, s. 386.

²⁶⁸ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 96 ; bkz: Şâfiî, *Kitâbü'l-Ûm*. c. 1, s. 126.

²⁶⁹ Begavî, *et-Tehzîb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. *Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid*. c. 1, s. 84.

²⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. *Komisyon*. c. 3, s. 446.

²⁷¹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 99.

²⁷² Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*. c. 1, s. 139.

²⁷³ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. *Komisyon*. c. 3, s. 333 ; Begavî, *et-Tehzîb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*,

²⁷⁴ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*, thk. *Komisyon*. c. 3, s. 341-342.

Mezhep içindeki bir diğer görüş ise Beğavî'ye aittir. Beğavî konuyla alakalı bölümde İmam Şâfiî'nin görüşüne yer verdikten sonra Sahâbe'nin genel görüşünün Fâtiha'nın açıktan okunduğu durumlarda da besmelenin gizli okunması gerektiği yönünde olduğunu belirtir.²⁷⁵

Zeynüddîn el-Melibârî, namazın rükunları bölümünde açtığı kunut duası bölümünde 'evceh kavli' olarak nitelediği görüşe göre sabah namazının ikinci rekâtının rükûsundan ve ayrıca ramazan ayının son yarısından itibaren vitir namazının son rekâtının rükûsundan sonra okumanın sünnet olduğunu kabul eder. Bu vakitler dışında senenin geri kalan kısmında okumak mekruhtur.²⁷⁶ Şâfiî mezhebinde vitir namazının son rekâtının itidalinden sonra kunut duası okumanın zamanıyla ilgili iki görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre vitirde kunut okumak senenin tümünde müstehaptır. Ebû Abdillâh ez-Zübeyri, Ebû'l-Fazl b. Abdân Ebû Mansûr b. Mihrân ve Ebû'l-Velîd en-Nîsâbüri bu görüşü savunmaktadır.²⁷⁷ Bu görüşte olanların dayanağı Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre, "Hasan b. Ali r.a şöyle dedi : Resulullah s.a.v bana bazı dualar öğretti, onları vitir namazında kunut ettiğim zaman söylüyorum. Vitir namazının kunutunda....." hadisidir.²⁷⁸ Zeynüddîn el-Melibârî'nin muteber görüş olarak nitelediği ve mezhep içi genel görüş olan diğer tercih kunut duasını sadece ramazan ayının son yarısında okumanın sünnet olduğu yönündedir. Bu görüşü savunanların dayanağı da Hz. Ömer'in teravih namazını kıldırmak için Übey b. Ka'b'ı görevlendirmesi ve onun da sadece ramazanın son yarısında vitir namazında kunut okumasıdır. Bu duruma itiraz eden olmamıştır.²⁷⁹

Namazın sekizinci şartı olarak iki secde arası oturma meselesine değinen Zeynüddîn el-Melibârî, iki secde arası oturuş ve itidalin uzun olmaması gerektiğini ve itidalin Fâtiha okunuşu kadar, iki secde arası oturuşun ise teşehhüd miktarının en azı kadar uzatılması durumunda namazın bozulacağını ifade eder.²⁸⁰ Nevevî itidalin kasten uzatılması hakkında üç görüş olduğundan bahseder: Birinci görüşe göre kunut duası ve tesbih namazı gibi şeyler dışında itidalin kasten uzatılması durumunda namaz bozulur. Şeyh Ebû Muhammed ve Beğavî gibi âlimlerin bunu savunduğunu belirtir. İkinci görüşe göre ise itidali kasten uzun tutma durumunda namazın bozulmayacağını bildirir. Üçüncü görüşe göre ise kunut duasının okunduğu son itidalin dışında her nerede itidal uzatılırsa namaz bozulur. Nevevî itidali uzatmanın namazı bozmayacağı yönünde kanaat ortaya koyar.²⁸¹ İki secde arası oturuşta ise Nevevî bu konuda iki

²⁷⁵ Beğavî, *et-Tehzîb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvid. c. 2, s. 95.

²⁷⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 113.

²⁷⁷ Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 2, s. 126.

²⁷⁸ Tirmizî, *Sünen'üt-Tirmizî*, 1:478,464 no'lu hadis.

²⁷⁹ Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 2, s. 127.

²⁸⁰ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 117.

²⁸¹ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb.* c. 4, s. 54.

görüş olduğunu Ebû Hâmid, Beğavî ve Râfîî'nin tercih ettiği secdeler arası oturuşun kısa olduğu görüşüdür. İkinci görüş ise İbn Süreyc ve çoğunluğun sahip olduğu uzun bir rükûn olduğu görüşüdür. Gazzâlî de bu görüşü savunanlar arasındadır.²⁸²

Zeynüddîn el-Melibârî namazın rükunları içinde saydığı 'selam verme' bölümünde selamın en azının sünnete ittiba sebebiyle *es-selamu aleykum* şeklinde olduğunu ifade eder. Bunun dışında kullanılan lafızları kullanmak yeterli değildir.²⁸³ İbn Hacer'e göre *es-selamualeykum* dışında kasten diğer lafızlarla ifade etmek namazı bozar.²⁸⁴ Selam vermenin takısız mı yoksa takılı mı okunacağı konusunda mezhep içinde iki görüş mevcuttur. İmam Şâfîî namazın rükunlarından olan selam verme konusunda rükunun yerine getirilmesi için selamın el takılı verilmesi gerektiği şayet bu lafızda bir harf eksik olursa tam lafızla selamın tekrar verilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁸⁵ Râfîî ve Mâverdî'ye göre ise her ne kadar takısız verilen selam eksik olsa da lafızda bulunan tenvinin el takısı yerine geçeceğini bu sebeple takısız verilen selamın da geçerli olacağını savunmuştur.²⁸⁶ Gazzâlî ise selamın el takılı olmasının gerektiği ve takısız verilen selamın geçerliliği konudaki görüşlere ise temkinli yaklaşmaktadır.²⁸⁷ Nevevî ise takısız verilecek selamın geçerli olmadığını, takısız selamdaki tenvinin el takısı yerine geçmeyeceğini ifade etmiştir.²⁸⁸ Zeynüddîn el-Melibârî namazın sonunda selam vermenin takılı olacağı yönünde tercihte bulunarak mezhebin mu'teber görüşünü öne çıkarmaktadır.²⁸⁹

4.2.3. Zekât

Şâfîî mezhebine göre fitır sadakasında esas alınan malî yeterlilik ölçütü, kişinin bayram günü ve gecesinde hem kendi geçimini hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yaklaşık bir sâ' miktarı fazlalığa sahip olmasıdır. Bu durumda kişi mükellef sayılır ve fitır sadakasını ödemesi gerekir.²⁹⁰ Fakat kocanın bakmakla yükümlü olduğu eşinin fitır sadakasını ödeme gücünün bulunmaması durumunda, eşin kendi fitır sadakasını ödeyip ödememesi konusunda ihtilaf mevcuttur. Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre, kocası fakir olan şayet kendisi hür ve zengin kadının fitır sadakası kocasına yükümlü değildir;

²⁸² Gazzâlî, *El-Vasît Fi'l-Mezheb*. c. 2, s. 192.

²⁸³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 122.

²⁸⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 122.

²⁸⁵ Şâfîî, *Kitâbü'l-Ûm*. c. 1, s. 146.

²⁸⁶ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Basrî el-Bağdâdî Mâverdî, *el-hâvi'l-Kebîr, thk. Ali Muhammed Muavvîd Adil Ahmed Abdülmevcûd* (Beyrut: Daru'l Kütüb İlmiyye, 1999).c. 2, s. 145.

²⁸⁷ Gazzâlî, *El-Vasît Fi'l-Mezheb*. c.1, s. 540.

²⁸⁸ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. c. 1, s. 177.

²⁸⁹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 122-123

²⁹⁰ Nevevî, *El-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*., c. 6, s. 65.

bu durumda söz konusu sadakanın bizzat kadın tarafından eda edilmesi vâciptir.²⁹¹ Râfî kocanın fakir, kadının zengin olduğu durumda kendi fitir sadakasını vermesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹² Gazzâlî'ye göre ise kocası fakir olan zengin kadının kendi fitir sadakasını vermekle mükellef olmadığını söylemiştir.²⁹³ Nevevî'nin görüşü ise böyle durumda kadının fitir sadakası vermesi gerekmediği yönündedir.²⁹⁴ Zeynüddîn el-Melibârî, mezhep içi ihtilaf bulunan bu hükümde görüldüğü üzere Râfî'nin görüşünü tercih etmiş ve bu yönde görüş bildirmiştir.

Zeynüddîn el-Melibârî, hür Müslümanın akrabalık, mülkiyet ve zevciyet bakımından bakmakla yükümlü olduğu kişilerin fitrelerinin verilmesi konusunda; fitre verilecek kişinin yaşadığı beldenin kullandığı gıdadan olması gerektiğini aksi takdirde beldede kullanılmayan bir gıdanın fitre olarak verilemeyeceğini belirtir. Nedeni olarak fitre verilecek hak sahiplerinin beklentilerinin gözetilmesi gerektiğini gösterir.²⁹⁵ Şâfî mezhebinin genel görüşüne göre de fitrenin bölgede yaygın olarak kullanılmayan gıda maddelerinden verilmesi geçersizdir.²⁹⁶ Diğer taraftan Ebû Ubeyd Alî b. el-Hüseyn b. Harb el-Kādî el-Bağdâdî (ö. 319/931), Ebû Saîd Hasen b. Ahmed b. Yezîd b. Îsâ el-İstahrî (ö. 328/940), Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1015) gibi Şâfî âlimler kişinin fitir sadakasını sadece kendi yediği gıdalardan verebileceğini belirtmişlerdir.²⁹⁷ Zeynüddîn el-Melibârî bu hükümde mezhebin genel görüşünü benimsemektedir.

Fakir ve miskine ne kadar zekât verileceği konusunda Zeynüddîn el-Melibârî ortalama ömrünün süresine yetecek kadar zekât verilmesi gerektiğini belirtir.²⁹⁸ Nevevî'ye göre de fakir veya miskinın yaşamını sürdürebileceği miktarda zekât verimesi gerekir.²⁹⁹ Râfî'ye göre bu miktar kişinin bir yıllık ihtiyacını karşılayacak kadar olanıdır.³⁰⁰ Gazzâlî'nin ise bu konudaki ölçüsü kendisine zekât verilecek kimsenin zengin olmayacak kadar olanıdır. Gazzâlî'ye göre de zekâtın yıllık verilmesi gerekir.³⁰¹ Zeynüddîn el-Melibârî verilecek zekât miktarında Nevevî'yi tercih etmektedir.

²⁹¹ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 240.

²⁹² Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm Râfî, *el-Muharrer, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005). s. 102.

²⁹³ Gazzâlî, *El-Vasît Fi'l-Mezheb*. c. 3, s. 149.

²⁹⁴ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 172.

²⁹⁵ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 242.

²⁹⁶ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 3, s. 166.

²⁹⁷ İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfî, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî*. c. 3, s. 374.

²⁹⁸ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 249.

²⁹⁹ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 369.

³⁰⁰ Râfî, *el-Muharrer, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail*. s. 287.

³⁰¹ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 7, s. 401.

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre kişinin muhtaç olduğu şeyi sadaka olarak vermesi sünnet olmadığı gibi kişi borçlu veya nafaka ödemekle yükümlü ise bu durumda sadaka vermesi haramdır. Zeynüddîn el-Melibârî, Abdurrahman b. Zeyad Zübeydî'nin "sadaka verilen mal haram olunca sadaka alan kişi bunu mülkiyetine geçiremez" görüşüne de katılmaktadır.³⁰² İbn Hacer el-Heytemî ise bu konuda bu durumdaki malı alan kişinin mülkiyetine geçirebileceğini belirtmiştir.³⁰³ Râfî'ye göre ise borcu ve nafaka yükümlülüğü olan kişinin sadaka vermesi müstehab değildir.³⁰⁴ Nevevî bu durumda olan kişinin sadaka vermeye çalışması haramdır öncelikle borcunu ödemeye çalışmalıdır.³⁰⁵ Gazzâlî'ye göre kişi öncelikle bakmakla yükümlü olduklarından sorumlu olmakla beraber eğer zorluklara sabredecek gücü varsa malının tamamını da sadaka olarak verebilir.³⁰⁶ Zeynüddîn el-Melibârî, bu hükümde Abdurrahman b. Zeyad Zübeydî'nin görüşünü tercih etmektedir.

4.2.4. Oruç

Şâfî mezhebinde bir beldede görülen ramazan hilalinin, hilalin zuhur etmediği diğer beldeler için hükmü konusunda Nevevî'nin tespitlerine göre altı farklı görüş mevcuttur:

- a) Hilalin bir beldede görülmesindeki hükmü diğer bütün beldeler için de geçerlidir.
- b) Sadece hilalin görüldüğü bölgenin oruç tutması gerekir.
- c) Hilalin görüldüğü beldeyle aynı enlem boylamda bulunan bütün beldelerin oruca başlaması gerekir.
- d) Hilalin görüldüğü bütün yerlerin oruç tutması gerekir.
- e) Seferi hükmünün uygulanma mesafesinden az olan yerlere gerekir, bu mesafenin dışındakilere gerekmez.
- f) Mâverdî'ye göre ise sadece hilalin görüldüğü yer oruca başlar diğer yerler için hüküm geçerli değildir.³⁰⁷

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre ramazan ayının başlangıcının tespiti bağlamında hilal bir beldede görüldüğünde hükmü yakın beldeler için geçerli olup uzak beldeler için geçerli değildir. Zeynüddîn el-Melibârî, ramazan hilalinin görüldüğü beldeye yakınlık ve uzaklık

³⁰² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 258.

³⁰³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 258.

³⁰⁴ Râfî, *el-Muharrer*, s. 287.

³⁰⁵ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 3, s. 122.

³⁰⁶ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vecîz fî Fıkhi'l-İmâmi 'ş-Şâfîi*, thk.: *Alî Muavvid -Adil Abdul Mevcûd* (Beyrut: Şirketu Dâri'l-Arkam b. Ebi'l-Arkam, 1997). c.1, s. 475.

³⁰⁷ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb..* c. 6, s. 281-282.

ölçütü konusunda Hanefî bir âlim olan Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) *Menârü'l-envâr* isimli eserine işaret ederek ; bir beldede görülen hilalin o anda görülmediği başka bir belde uzaklık hükmündedir diye tanımlamaktadır.³⁰⁸

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre bir kimse üzerinde ramazan orucu borcu varken ölürse velisinin onu yerine oruç tutması caiz olmadığını ifade etmektedir. Zeynüddîn el-Melibârî, İmam Şâfiî'ye göre de ölen kişinin adına oruç tutmanın caiz olmadığını belirtmiştir.³⁰⁹ Nevevî bu konuda İmam Şâfiî'nin kavî-i kadim görüşüne dayanarak ve konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alarak oruç borcu olduğu halde ölen kimsenin yerine velisinin oruç tutabileceğini belirtmiştir.³¹⁰ İbn Hacer el-Heytemî de İmam Şâfiî'nin aksine Nevevî ile aynı görüşte olup ölen kişinin yerine velisinin oruç tutabileceğini söylemiştir.³¹¹ Bu hükümde Zeynüddîn el-Melibârî, Nevevî ve İbn Hacer el-Heytemî'nin aksine İmam Şâfiî'nin görüşünü tercih etmektedir.

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre, hamile veya emzikli kadının oruç tutması halinde çocuğuna bir zarar geleceği endişesi taşınması durumunda tutamadığı oruçları daha sonra kaza etmekle birlikte her bir gün için de fidye vermesi gerekir.³¹² Hamile veya emzikli kadının oruç mükellefiyetiyle ilgili İmam Şâfiî'den üç farklı görüş bulunmaktadır: Birinci görüşe göre, hamile ya da emzikli kadının sağlığından endişe etmesi durumunda hasta kimsenin mazeretine kıyasla sadece kaza ile sorumludur.³¹³ İkinci görüşe göre emzikli kadının hem kaza etmesi hem fidye vermesi gerekir.³¹⁴ Üçüncü görüşe göre ise gerek hamile gerekse emzikli olsun her iki durumda da kefaret gerekmeceğidir.³¹⁵

4.2.5. Hac ve Umre

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre ölen kişinin mirasından borçlarını ödemek vâcip olduğu gibi kendisine hac vâcip olan kişinin mirasından karşılanarak yerine birinin hac yapması da vâciptir. Eğer ölen kişinin mirası yoksa mirasçılardan birinin ölen kişinin yerine hacca gitmesi sünnettir.³¹⁶ İmam Şâfiî'ye göre borcun ifası, borçlunun hayatta olması ya da vefat etmiş bulunması arasında bir fark gözetilmeksizin yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Bu durumda hac ibadetini yerine getiremeden ölen kişinin yerine hac ibadetinin yapılması

³⁰⁸ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 260.

³⁰⁹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 271.

³¹⁰ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb*. c. 7, s. 457-460.

³¹¹ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 4, s. 437.

³¹² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 270.

³¹³ Mâverdî, *Elhâvi'l-Kebîr*. c.3, s. 436.

³¹⁴ age, c. 3, s. 436.

³¹⁵ age, c. 3, s. 437.

³¹⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 285.

gerekir.³¹⁷ Şîrâzî ise bu konuda nasıl ki zekâtta nisab miktarına ulaşmış malın zekâtı henüz verilmeden mal helak olunca nisabı düşerse, hac vazifesini yerine getiremeden ölen kişinin de hac sorumluluğunun ortadan kalkacağını belirtmiştir.³¹⁸

Şâfiî mezhebindeki genel görüşe göre, mahremi olmayan kadın ancak güvenilir kadınlar topluluğu ile hac vazifesini yerine getirebilir.³¹⁹ Zeynüddîn el-Melibârî de kadına haccın vâcip olması için yanında bir mahremi olması ya da güvenilir bir kadının bulunması gerektiğine hükmetmiştir. Güvenilir bir kadınla farz olan hac ibadetini eda etmesi caiz ise de vâcip değildir.³²⁰ İbnü'l Münzir yanında mahremi olmayan kadından hac sorumluluğunun düşeceğini belirtmiştir.³²¹ Kaffâl eş-Şâfiî ise kadının hiçbir surette mahremsiz hac ibadetini yerine getiremeyeceğini yanında bulunan kadın topluluğunun her birinin ancak mahremiyle birlikte hac ibadetini yerine getirebileceğini ifade etmiştir.³²² Zeynüddîn el-Melibârî mezhebin genel görüşüne göre tercihte bulunmuştur.

Zeynüddîn el-Melibârî, sa'ya başlangıcın Safa tepesinden olduğunu ve Safa tepesinden Merve tepesine gidişin bir şavt, Merve'den Safa'ya dönüşün bir şavt olmak üzere yediye tamamlanması ile sa'yın gerçekleşeceğini belirtmiştir.³²³ Şâfiî ulemâsının çoğunluğuna göre de durum Zeynüddîn el-Melibârî'nin ifade ettiği üzeredir.³²⁴ Şâfiî fakihlerinden İstahrî'ye göre ise Safa'dan Merve'ye Merve'den Safa tepesine gidiş-dönüş bir şavt olarak sayılmaktadır. İstahrî bu çıkarımını nasıl ki Hacerülesved'den Hacerülesved'e tavaf bir şavt ise Safa'dan Safa'ya geliş de bir şavttır düşüncesi üzerine temellendirmiştir.³²⁵ Zeynüddîn el-Melibârî, mezhebin mu'teber görüşünü dikkate alarak bu yönde tercihte bulunmuştur.

4.2.6. Satış (Bey') Akdi

Şâfiî mezhebinde satışın iki unsurunu oluşturan semen ve müsemmeden hangisinin önce teslim edileceği konusu ihtilafli olmakla birlikte; önce satıcı malı teslim eder, müşteri önce ücreti teslim eder, satıcı ve müşteri teslim konusunda zorlanmaz, her iki taraf da teslimat için zorlanır olmak üzere dört farklı görüş mevcuttur.³²⁶ Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre bedel ve

³¹⁷ Şâfiî, *Kitâbü'l-Ûm*. c. 2, s. 124.

³¹⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*. c. 2, s. 673.

³¹⁹ Şîrbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 2, s. 271.

³²⁰ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 284.

³²¹ İbnü'l-Münzir (1993). *el-İknâ' Mektebetü'r-Rüşd*, c. 1, s. 202.

³²² Ebü'l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, thk. Abdülazîz b. Abdullâh b. Abdurrahmân b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî* (Beyrut: Dâru'l Mârifet, ts.). c. 4, s. 77.

³²³ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s.286.

³²⁴ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 4, s. 97.

³²⁵ Mâverdi, *el-hâvi'l-Kebîr*. c.4, s.159.

³²⁶ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*. c. 3, s. 181.

malın, akdin yapıldığı anda teslim yapılması gerekir.³²⁷ Nevevî'ye göre satış akdinde her iki taraf da teslimat için zorlanır.³²⁸ Gazzâlî'ye göre ise iki taraf da teslimat için zorlanmamakla beraber hangi taraf teslimatı ilk gerçekleştirirse diğer taraf teslimat için zorlanır.³²⁹ Zeynüddîn el-Melibârî'nin semen ve müsemmenin teslimi konusunda Nevevî ile aynı görüşte olduğu ortaya çıkmaktadır.

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre belirli nitelikteki elbisenin selem akdi üzere satın alınması caizdir. Ona göre bu akid geçerlidir. Zeynüddîn el-Melibârî bu görüşünü Nevevî ve Râfîî 'ye dayandırmıştır.³³⁰ Râfîî 'ye göre elbise dokunduktan sonra boyanmışsa dahi akid geçerlidir.³³¹ Nevevî ise kabul edilen görüşe göre elbisenin dokunduktan sonra boyanması durumunda akdin geçerli olmayacağını belirtmiştir. Çünkü selem akdi ölçüleri ve vasıfları belirlenmiş malda yapılır. Mâverdi'ye göre ise önceden ipi boyanmış olarak dokunan elbisede selem akdi geçerliyse dokunduktan sonra boyanan elbisede de akid geçerlidir demiştir.³³²

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre ceviz ve badem türündeki malda tartı ile selem akdi yapmak caizdir. Nevevî'ye göre ise aralarında çeşitlilik az olan ceviz ve badem türü kuruyemişlerde selem akdi geçerli olup aralarında farklılık olan ceviz ve badem türü kuruyemişlerde selem akdi geçerli değildir.³³³ Şirbînî ve Heytemî'ye göre ise aralarında farklılık az olsun çok olsun bu tür kuruyemişlerde yapılan selem akdi geçerlidir.³³⁴

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre mu'âtât satışı olarak bilinen yani semen ile müsemmen hakkında hiçbir alışveriş lafzı kullanmadan karşılıklı yapılan alıp verme caiz olmamakla beraber sadece ekmek gibi fiyatı belli olan günlük ihtiyaçlar üzerinde yapılan alışveriş caizdir. Hayvan ve arazi gibi değer belirleme gerektiren mallar üzerinde mu'âtât satışı geçerli değildir. Şayet yapıldı ise mal teslim edilmesi gerekir. Fakat alıcı ve satıcı arasında bir aracı olup her ikisine de sorduğu icab ve kabul sorularından aldığı cevap olumlu ise bu takdirde bu alışveriş sahih olur.³³⁵ Şâfîî mezhebinin çoğunluğuna göre de ister kıymetli ister günlük ihtiyaçlar üzerinden olsun mu'âtât satışı geçerli değildir. İbn Süreyc ise kıymetli mallarda sahih olmamakla birlikte günlük ihtiyaçlar üzerinde yapılan alışverişin geçerli olduğu

³²⁷ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 318.

³²⁸ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 226.

³²⁹ Gazzâlî, *el-Vecîz fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfîî*. c.1, s. 307.

³³⁰ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s.318.

³³¹ Râfîî, *el-Muharrer*. s. 161.

³³² İmrânî, *El-Beyân Fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfîî*. c. 5, s. 393.

³³³ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 237.

³³⁴ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 2, s. 141.

³³⁵ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 318.

kanaatindedir.³³⁶ İbn Hacer el-Heytemî alıcı ve satıcı arasında yapılan alışveriş rızaya dayandığından bu rızanın da ortaya konabilmesi için her iki tarafın icab-kabul lafızlarının ifade edilmesi gerektiğini bu bağlamda mu'âtât satışının geçersiz olduğunu ortaya koymuştur.³³⁷

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre üzerinde alışveriş için anlaşılan malın tarafların akitten önce bir kısmı da olsa görmeleri gerekir. Alıcı ve satıcının görmediği bir malın özellikleri belli olsa bile satışı sahih değildir.³³⁸ Şâfiî mezhebinde gâib malın satışıyla ilgili iki görüş ortaya çıkmıştır: Birinci görüşe göre Zeynüddîn el-Melibârî'nin de belirttiği üzere satış akdi anında veya öncesinde malın muhayyerliği gerekir. Şâfiî mezhebinin çoğunluğuna göre vasıfları ortaya konsa dahi görülmemiş bir mal üzerinden yapılan satış akdinin geçerliliği yoktur. Büveytî ve Müzenî'ye göre satış akdinin yapıldığı ortamda hazır bulunmayan malın satışı ve alışı geçersizdir. Nevevî de satış akdi yapılan ortamda malın yokluğu satışı geçersiz kılar demiştir.³³⁹ Diğer taraftan mezhep içinde ortaya konan ikinci görüşe göre her ne kadar satış akdi anında mal hazır bulunmasa da özelliklerinin belirtilmesi şartıyla yapılan alışveriş geçerlidir. Mervezî'ye göre alıcının ortamda bulunmayan bir malı almasının caiz olduğu gibi satıcının da görmediği malı satması caizdir.³⁴⁰ Konuya kitabında geniş veren Begâvî'ye göre ise akid anında hazır bulunmayan malın hakkında ortaya konulacak olan bilginin satıcının sorumluluğunda olduğunu dolayısıyla alıcının görmediği bir malı satın almasının caiz fakat satıcının görmediği bir malı satmasının ise caiz olmadığını ortaya koymuştur. Çünkü Begâvî'ye göre alıcı malı görmese de satıcının vereceği bilgiye göre malı satın alabilir fakat satıcı görmediği bir malı satma keyfiyetine sahip değildir.³⁴¹

Zeynüddîn el-Melibârî kitabındaki 'Câiz Olmayan Satışlar' bölümünde günahta kullanılacağı bilinen yahut zannedilen ya da günaha ve kötülüğe sebebiyet verebileceği düşünülen malı bu amaçla kullanma imkânı ve ihtimali olabilecek kişiye satılması haramdır. Örneğin içki yapımında kullanacak kişiye üzüm satmak haramdır. Bu durumdaki satış akdi geçerli olmakla birlikte mekruhtur. İnsanlara zulmeden kimseye ya da geçimini insanların malını gasp ederek sağlayan ve bu yolla mal edinen kimselere silah satmak ya da onlara yardımcı olmak caiz olmamakla birlikte üzerinde akid yapılan malın haram olduğu bilirse yapılan satış batıldır.³⁴² Râfiî 'ye göre ise içki yapımında kullanacağında şüphe edilen kimseye

³³⁶ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb.* c. 7, s. 305.

³³⁷ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac.* c. 4, s. 216.

³³⁸ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn.* s. 320.

³³⁹ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb.* c. 9, s. 290.

³⁴⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî.* c. 2, s. 15.

³⁴¹ Begavî, *et-Tehzîb fi Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî.* c.3, s. 282-285.

³⁴² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn.* s. 326-327.

malı satmak mekruhtur.³⁴³ Nevevî bu konuda şüphe ya da kesinlik farkı gözetmeden böyle bir akdin ya da faydanın haram olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴

4.2.7. İcâre (Kiraya Verme)

Zeynüddîn el-Melibârî icârenin (kiraya verme) sahih olmasının şartları konusunda icab ve kabul şartının yerine gelmesi için ‘kiraya verdim’, ‘menfaatini sana verdim’, gibi lafızlarla sahih olacağını belirtmiştir. Nevevî’ye göre ise muatât akdinde olduğu gibi icâre akdinde de sigâ lafzı olmasa da akid geçerlidir.³⁴⁵ Nevevî’ye göre içinde ‘sattım’ lafzı olan bir icâre geçerli değildir. Çünkü malın aynı temlik ile malın menfaatinin temlik farklı şeyler olup birbirinin yerine kullanılamaz.³⁴⁶ İbn Süreyc, İsnevî ve Ezreî’ye göre ise icârenin satış akidlerinin kapsamı içinde olmasından dolayı satım akdiyle yapılan icâre de bağlayıcı ve geçerlidir.³⁴⁷ İbn Hacer el-Heytemî’ye göre satış lafzıyla yapılan icâre akdi kinayedir.³⁴⁸

Zeynüddîn el-Melibârî’ye göre icâre kıymeti olan bir menfaat üzerine olmalıdır. Ücreti ve müşterisi değişen mallar için tellal kiralamak caiz olduğu gibi sadece bir kelime ya da birkaç kelimeyi telaffuz etmesi için tellal kiralamak caiz değildir. Çünkü bir veya birkaç kelimenin telaffuzunda bir kıymet bulunmamaktadır.³⁴⁹ Gazzâlî’ye göre de içinde emek ve kıymet bulunmak bir şeyin icâresi gerekmez. Bir doktorun hastasının tedavisi için sadece bir ilaç ismi söylemesinden dolayı ücret talep etmesi yasaktır.³⁵⁰ Heytemî’ye göre ise bir zanaat işi olan ve öğrenilerek emek vererek yetişen bu alanlarda ücret caiz ve icâre akdi sahihtir.³⁵¹

Zeynüddîn el-Melibârî’ye göre bir kişi hayvanlarını otlatmak üzere bir çobanı icâre etse o da hayvanları bir başkasına teslim etse ve hayvanlar zarar görse her ikisi de zararı tazmin ederler.³⁵² İbn Hacer el-Heytemî’ye göre de çobanın hayvanları verdiği kişi durumu bilsin ya da bilmesin tazmin sorumluluğundan kurtulamaz.³⁵³ Remlî’ye göre ise eğer çobanın hayvanları teslim ettiği kişi biliyorsa tazminden sorumludur eğer bilgisi yoksa tazmin çobana aittir.³⁵⁴

Zeynüddîn el-Melibârî’ye göre mezarın başında Kur’ân okumak ve kiraatten sonra dua etmek şartıyla birini kiralamak caizdir. İbn Hacer el-Heytemî’nin görüşünün de bu yönde

³⁴³ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c.8, s. 231.

³⁴⁴ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn, Thk., Adil Ahmed Abdülmecud ve Ali Muhammed Muavid*. c. 4, s. 418.

³⁴⁵ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 374.

³⁴⁶ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 6, s. 218.

³⁴⁷ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 2, s. 429.

³⁴⁸ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 6, s. 218.

³⁴⁹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s.375.

³⁵⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmiddîn* (Cidde: Dâru'l Minhâc, 2011). c. 3, s. 590.

³⁵¹ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 6, s. 229.

³⁵² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 381.

³⁵³ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 6, s. 301.

³⁵⁴ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*.c. 5, s. 219.

olduğuna dikkat çeker.³⁵⁵ Konu hakkında geniş açıklamaya yer veren Râfiî menfaatin kiralayana geçmesinin icârenin şartı olduğunu belirterek mezar başında okunan Kur'an'ın menfaatinin ölüye geçmeyeceğini belirtmiş ve ancak Kur'an okunduktan sonra sevabı ölüye bağışlanmak üzere dua edilirse icârenin sahih olacağını ifade etmiştir.³⁵⁶

Zeynüddîn el-Melibârî müsakat (ağaçların bakım ve sulanma işi) akdinin sahih olması için hurma ve üzüm bağlarının akid esnasında görünür olması gerektiğini ifade etmiştir. Hurma ve üzüm bağlarının dışındaki ağaçlar için akid yapmak caiz değildir.³⁵⁷ Zeynüddîn el-Melibârî akid sırasında sözü geçen ağaçların meyveli-meyvesiz olmasına değinmezken, Gazzâlî akid esnasında ağaçların meyvesiz olmasını müsâkatın şartlarından biri olarak saymıştır.³⁵⁸ Nevevî'ye göre böyle bir akid anında srenin belirlenmesi gerekir aksi takdirde caiz olmaz.³⁵⁹

Zeynüddîn el-Melibârî âriyet (dn alma) bölümünde emanet olarak alınan malın bir kısmı veya tamamı telef edilirse velev ki afetle telef olsa bile tazmininin gerekli olduğunu belirtir. Ancak kullanımdan kaynaklanan teleften dolayı tazmin gerekmez.³⁶⁰ Nevevî'ye göre emanet malın tamamı telef olması durumunda malın tazmini gerekir.³⁶¹ Râfiî ise kullanımdan kaynaklanan telef sonucu ancak tazmin gerekeceği görüşündedir.³⁶² Mâverdi malın tamamının telef olması hakkında mezhep içinde beş vecih olduğunu aktarmaktadır. Birinci görüşe göre ister fiili bir zarala ister afet sonucu olsun telef olan mal tazmin edilir. İmam şâfiî bu görüştedir. İkinci görüşe göre mala karşı bir düşmanlık, kasıt yoksa mal tazmin edilmez. nc görüşe göre telef olduğu bilinmiyorsa tazmin edilir, biliniyorsa tazmin edilmez. Dördüncü görüşe göre şayet telef olma ölümlle sonuçlanmışsa tazmin gerekir değilse gerekmez. Son görüşe göre ise akid anında tazmin konusu gündeme gelmişse telef olması halinde tazmin edilir.³⁶³ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre ise telef olduğu vaktin değeri üzerinden tazmin edilmesi gerekir.³⁶⁴

Zeynüddîn el-Melibârî borcun borçluya hibe edilmesini ya da borcun borçludan başkasına hibe edilmesini şayet iki taraf da borcun miktarını biliyorlarsa caiz olduğuna hükmetmiştir.³⁶⁵ Nevevî ve Zheylî'ye göre borcun borçludan başkasına hibe edilmesi

³⁵⁵ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 374.

³⁵⁶ Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 6, s. 108.

³⁵⁷ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 383.

³⁵⁸ Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 6, s. 58.

³⁵⁹ şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 3, s. 72.

³⁶⁰ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 385.

³⁶¹ şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 2, s. 345.

³⁶² Râfiî, *Fethü'l-Aziz Bi şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 5, s. 377.

³⁶³ Mâverdi, *El-hâvi'l-Kebir*. c. 7, s. 118.

³⁶⁴ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-şerhil-Minhac*. c. 5, s. 760.

³⁶⁵ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 397.

geçersizdir çünkü borçlu borcu teslim etmeye muktedir değildir.³⁶⁶ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre ise nasıl ki borcu satmak caizse borcu hibe etmek de caizdir. Mâlik olunanlar alınıp satıldığına göre borç da satılabilir.³⁶⁷ Remlî ve Şirbîni olmak üzere fukahanın çoğunluğuna göre ise satış ve hibe farklı kavramlar olduğuna göre borcun satışı caiz fakat hibesi caiz değildir.³⁶⁸

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre belli bir malı vakfetmek sahihtir. Vakfedilecek olan mal başkasının mülküne geçecek tarzda olmalıdır. Bir kişi “şu malımı falancaya ve falancanın çocuklarına vakfettim” dese ve gerisini belirtmese, belirttiği son nesil sona erince vakfedilen mal nesep yoluyla akrabalarına, akrabaları arasında en yakın ve fakir olanlarına dağıtılır. Şayet akrabaları içinde fakir yok ve tümü zengin ise bu durumda vakıf Müslümanların yararına harcanır.³⁶⁹ Şâfiî'ye göre vakfedilen malın muhatapları kalmayınca vakfedilen mal vakfeden kişi hayatta bile olsa kendisine verilmez vakfedenin akrabalarına dağıtılır. Şâfiî'ye göre vakfedenin vakfettiği malı ilelebet kendi mülkiyetine dönemez.³⁷⁰ Müzenî'ye göre ise şayet vakfeden yaşıyor ise mal kendi mülkiyetine geri döner çünkü vakfedilen mal vakfedenin mülkiyetinden ilelebet çıkmış değildir. Ancak vakfeden kimsenin vefat etmiş olması şartıyla onun akrabalarına sarf edilebilir.³⁷¹

4.2.8. Miras

Zeynüddîn el-Melibârî mirasın paylaşılması ile ilgili mirasçılardan kimler olacağını saydıktan sonra şayet bunlardan kimse yoksa mezhebin aslî görüşüne göre zevi'l-erhâmın mirasçı olamayacağını ve mirasın beytül-mâla kalacağını ifade eder. Fakat beytül-mâla kalması aşamasında da beytül-mâlin düzgün çalışıyor olmasını yani kurumsal sorumluluklarını yerine getiriyor olmasını şart koşar. Eğer beytül-mâl bu sorumluluklarını yerine getirmiyorsa o zaman ashâb-ı ferâizin payı taksim edildikten sonra zevi'l-erhama kalacağını söyler.³⁷² Nevevî de konuyu ele aldıktan sonra mezhebin aslî görüşüne göre mirasın beytül-mâla kalacağını vurgular fakat müteahhir âlimlerin beytül-mâlin işlemediği durumlarda karı-koca hariç olmak üzere pay sahiplerinden sonra zevi'l-erhama paylaşılacağını görüşünü savunduklarını belirtir.³⁷³

³⁶⁶ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 2, s. 516.

³⁶⁷ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 6, s. 305.

³⁶⁸ Ahmed b Hüseyin (Hasen) b. Ahmed el-Abbâdânî Ebû Şüca, *Gayetü't-Takrib* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2021). s. 170-171.

³⁶⁹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 405-406.

³⁷⁰ Şâfiî, *Kitâbü'l-Üm*. c. 5, s. 120.

³⁷¹ Mâverdî, *El-hâvi'l-Kebîr*. c. 6, s. 274.

³⁷² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 434.

³⁷³ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 180.

Vediyı (emanet mal) korumaktan aciz olan kimsenin emaneti kabul etmesi haramdır. Emaneti koruyamayacağını düşünen kimsenin vediyı kabul etmesi ise mekruhtur.³⁷⁴ Nevevî korumaktan aciz olan kimsenin emaneti almasının haram olduğunu ifade etmekle birlikte şayet ondan başka kimse yoksa almasının vâcip olacağını belirtir fakat emaneti kabul eden bu durumdaki kişinin kendi menfaatini ve güvenliğini zayii etmesi vâcip değildir.³⁷⁵

4.2.9. Nikah

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre nikâh akdinden önce velinin îcâb (teklif) lafzını ifade etmeden evvel hutbe irad etmesi sünnettir. Bununla birlikte, damadın kabul lafzından önce hutbenin terk edilmesi müstehap kabul edilmiştir. Bu tercihin gerekçesi, nikâh akdinin sıhhati açısından îcâb ile kabul lafızları arasının uzamasının akdin feshedilebileceği yönünde bir şüphe doğurma ihtimalidir. Nitekim Nevevî de îcâb ile kabul arasına hutbe konulmasının terk edilmesini müstehap olarak değerlendirmektedir.³⁷⁶ Râfiî ise teklif-kabul lafızları arasında yapılacak olan hutbenin sünnete uygun olduğu yönünde görüş bildirmiştir.³⁷⁷

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre erkeğin genç, yaşlı, güzel, çirkin de olsa her durumda yabancı kadına bakması haram olduğu gibi kadının da erkeğe bakmasının hükmü haramdır. Fakat evlenmeye karar verildikten sonra nikah akdi sırasında teklif lafzı öncesinde erkek-kadın birbirlerine bakabilirler.³⁷⁸ Râfiî avret yeri hariç kadının yabancı bir erkeğe bakabileceğini ifade etmiştir. Nevevî'ye göre bu konuda mezhep içi üç görüş mevcuttur: Birinci görüşe göre diz-göbek arası harici kadın erkeğin her yerine bakabilir. İkinci görüşe göre dışta görülen -el ve yüz vb.- yerlerine bakabilir ki Nevevî bu görüştedir. Üçüncü görüşe göre ise zaruri durumlarda bakması caizdir.³⁷⁹ Şirbînî'ye göre ise fitneden emin olduktan sonra kadının yabancı erkeğe bakmasında bir sakınca yoktur.³⁸⁰ Zeynüddîn el-Melibârî bu hükümde mezhep içinde var olan görüşlerin dışında bir tercihte bulunmuştur.

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre nikah akdinde icab ve kabul lafızlarından birinin herhangi bir dile tercüme edilmesi sahih olmakla birlikte erkek, kadın ve şahitlerin tercüme edilen lafzın anlamını bilmesi gerekir.³⁸¹ Mezhep içinde icab ve kabul lafızlarının Arapça dışında bir dile tercüme edilmesiyle ilgili iki görüş mevcuttur. Birinci görüşe göre bu iki sigayı damat ve

³⁷⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s.441.

³⁷⁵ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn, Thk., Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavid*. c. 6, s. 324.

³⁷⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 449.

³⁷⁷ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 3, s. 187.

³⁷⁸ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 444-445.

³⁷⁹ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*. c. 5, s. 371.

³⁸⁰ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 3, s. 178.

³⁸¹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 452-453.

velinin telaffuz edinceye kadar öğrenmesi gerekir. İsferyâinî Arapça bilmeyen kişilerin ya Arapça öğreninceye kadar eğitim almalarını ya da Arapça bilen birilerini vekil tayin etmeleri gerektiğini öne sürmüştü ve icab-kabul lafızlarının telaffuzunu zorunlu görmüştü.³⁸² Mezhep içinde muteber olan ikinci görüşe göre ise Arapça bilmeyen kimselerin lafızları kendi dillerinde söylemesinde herhangi bir sakınca yoktur.³⁸³

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre nikah akdinde veli ve şartları kısmında velinin özelliklerini zikretmektedir. Buna göre veli âdil, hür ve mükellef vasıflarını taşımalıdır. Kölelik ve fasıklık bir noksanlık olduğu için gereke şahitliği gerek velâyeti geçersiz kılar dolayısıyla nikah akdi sahih olmaz.³⁸⁴ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre fasık kişiden velâyet alındığı takdirde fasık hâkim veli olacaksa fasık kişi veli olabilir.³⁸⁵ Mezhep içinde velinin fasık olmasıyla ilgili iki görüş mevcuttur. Bunlardan birincisine göre bir kişinin fasıklık vasfı varsa veli olamaz fakat hâkime geçen velilik sorumluluğunda hâkimin fasık olması veliliğe engel teşkil etmez. Remlî ve Şirbînî'ye göre kişide var olan fasıklık özelliği dolayısıyla velilik düşer bundan dolayı hâkime geçen velâyette fasıklık engel teşkil etmez çünkü hâkimin görevine fasıklığın bir zararı yoktur.³⁸⁶ Diğer taraftan mezhebin içinde konuyla ilgili var olan ikinci görüşe göre ise kişi fasık da olsa veli olmasına engel değildir. Gazzâlî şayet kişinin fasık olmasından dolayı veliliği yasaklanıp fasık hâkime verilecekse bu durumda fasık kişi veli olabilir. Nevevî, İbnu's Salah ve İmam Sübki de bu yönde görüş bildirmişlerdir.³⁸⁷

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre mücbir veli bakire kızını onun iznini almadan emsal mehri verecek kadar denk olan biriyle evlendirebilir. Şayet bu denklik yoksa nikah akdi sahih olmaz. Nevevî ve Râfî'ye göre de durum böyledir.³⁸⁸ Râfî'ye göre veli kızını emsal mehirden düşük miktarla evlendirse nikah akdi batıl olur. Nevevî emsal mehirden az olan akid geçersiz olmakla birlikte şayet emsal mehre yükseltirse akid sahih olur demiştir.³⁸⁹

Zeynüddîn el-Melibârî' zifaftan önce eşlerden birinin -kadın olması durumunda hür ya da cariye- ölmesi durumunda mehrin tamamının kesinleşmiş olacağını söylemiştir. Mezhep içinde çoğunluğa göre de bu görüş muteberdir.³⁹⁰ İstahrî'ye göre şayet ölen kadın kendi eliyle ölmemişse ve hürse hakkında mehir kesinleşmiştir. Hür kadın kendisini öldürmüşse hakkında

³⁸² Mâverdi, *El-hâvi'l-Kebîr*. c. 9, s. 155.

³⁸³ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 7, s. 493.

³⁸⁴ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 466.

³⁸⁵ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 7, s. 255.

³⁸⁶ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtac ilâ Şerhi'l-Minhac*. c. 6, s. 239.

³⁸⁷ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 7, s. 255.

³⁸⁸ Melibârî, *Fethü'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 466.

³⁸⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*. c. 3, s. 302.

³⁹⁰ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 8, s. 197.

mehir düşer. Cariye kadın kendi eliyle değil de başkası tarafından öldürülmüşse hakkındaki mehir sakıt olur, durum bunun tersiyse yani kendisini öldürmüşse hakkında mehir kesinleşmiştir. Ebû İshâk el-Mervezî de İstahrî ile aynı görüştedir.³⁹¹

4.2.10. Talak (Boşama)

Zeynüddîn el-Melibârî talak bölümünde bu kavramın tanımını yapmış ve sarîh lafızla boşamanın başka hiçbir manaya gelmeyecek şekilde açık olarak kullanılan lafız olduğunu belirtmiştir. Sarîh lafızla boşamanın talâk, firâk ve serâh olmak üzere üç lafzı vardır.³⁹² Kinâyeli lafız ise iki ucu açık kesin bir ifade bildirmeyen ifadenin kesinliğinin ancak lafzı sarfedenin niyetine bağlı olan lafızdır. Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre kinâyeli lafızla boşamanın vâki olabilmesi için niyetin lafzın ilk bölümüyle söylenmesi gerekir. İsnevî ve Zekerîyya el-Ensârî'ye göre niyet lafzın başında olsa fakat ortasında ortadan kalksa yine de talak vukû bulur çünkü lafzın başında olan niyetin hükmü geçerlidir.³⁹³ Nevevî'ye göre kinâyeli lafızla boşamanın gerçekleşmesi için niyetin kinâyeli lafzın tümüne bitişik söylenmesi şart olmakla birlikte Nevevî'ye göre niyetin lafzın başında söylenmesiyle boşamanın gerçekleşeceği görüşü zayıftır.³⁹⁴ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre niyetin lafzın herhangi bir yerinde olması talakın gerçekleşmesi için yeterlidir.³⁹⁵ Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre 'Allah'ın helal kıldığı bana haram' lafzı kinâyeli bir lafızdır.³⁹⁶ Râfî'ye göre bu lafız sarîh bir lafızdır.³⁹⁷ Nevevî'ye göre ifade Kur'ân-ı Kerim'de geçmediğinden dolayı sarîh lafız olarak değerlendirilemez.³⁹⁸

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre, kendi iradesiyle sarhoş olan kimsenin gerçekleştirdiği talâk geçerlidir. Buna karşılık, sarhoş edici bir maddeyi zor altında almak durumunda kalan kişinin talâkı geçerli sayılmaz. Bu hüküm, zorlamanın fikhî açıdan geçerli kabul edilen şartları taşımaya bağlıdır. Nitekim zorlayanın tehdit ettiği fiili kısa sürede gerçekleştirme kudretine sahip olması veya zorlanan kişinin onu bertaraf etmekten aciz kalması gibi durumlar bu kapsamda değerlendirilir. Bu şartlar altında kişi, söz konusu maddeyi zorla aldığını beyan eder ve bunu yeminiyle teyit ederse, talâkının geçersiz olduğuna hükmedilir.³⁹⁹ Râfî'ye göre ise kişi bilerek iradesiyle sarhoş olmuşsa talâkı geçerlidir. Şayet zorlama altında ya da içtiği şeyin

³⁹¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*. c. 9, s. 172.

³⁹² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 508.

³⁹³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 511 ; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*. c. 6, s. 435.

³⁹⁴ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 414.

³⁹⁵ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 8, s. 20-21.

³⁹⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 511.

³⁹⁷ Râfî, *el-Muharrer*. s.326.

³⁹⁸ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 413.

³⁹⁹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 506.

sarhoş edici olduğunu bilmeyerek sarhoş olan kimsenin talakı geçerli olmaz. Mezhep içinde muteber olan görüşe göre bilerek sarhoş edici maddeyi kullanan kimsenin talakı geçerli fakat tehdit altında sarhoş olan kimsenin talakı kasıt olmadığından dolayı geçerli değildir.⁴⁰⁰ İbnü'l Münzir'e göre sarhoş olan kimsenin gerçekleştireceği talak geçersizdir.⁴⁰¹ İbn Hacer el-Heytemî de bu konuda kişinin sarhoş iken akli melekelerinin yerinde olmaması dolayısıyla niyet etme durumunun vuku bulmayacağından dolayı talakta kinâyeli lafızların dikkate alınmayacağını ifade etmiştir.⁴⁰²

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre cinsel ilişkiden önce olsa bile koca karısını boşarsa karısı kendisine haram olur. Başkası tarafından nikahlanıp tahallül yaşanıp boşanmadıkça ilk kocasına helal olmaz. Bu süreçten sonra ikinci Tahallül yaşanıp nikah ve iddetin bittiğini kadın ifade eder ve ikinci koca cinsel ilişkide bulunduğunu iddia etse de kadının ifadesi geçerlidir.⁴⁰³

4.2.11. Nafaka

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre fakir kocanın vereceği nafaka miktarı bir müdd zengin kocanın iki müddür. Mezhebin görüşü de bu yöndedir.⁴⁰⁴ Beğavî de bu yönde görüş belirtmekle beraber orta halli kocaya bir buçuk müdd nafakanın gerektiği ve fakir kocanın nafaka miktarının örfe göre tespit edilmesi yönünde görüş bildirmiştir.⁴⁰⁵ Diğer taraftan müdd miktarının tekabülü konusunda ihtilaf olmakla beraber Râfî'ye göre bir müdd yüz yetmiş üç ve bir dirhem üçte biri kadarken, Nevevî'ye göre yüz yetmiş bir ve bir dirhem yedide üçüne karşılık gelir.⁴⁰⁶

Zeynüddîn el-Melibârî ric'i talakla boşanmış kadının hamile olmasa bile nafakası kocaya vâcip olduğunu fakat temizlik malzemelerini karşılamanın sorumluluğunda olmadığını belirtir. Şayet koca kadının hamile olduğunu zannederek nafakasını verir fakat sonradan hamile olmadığı anlaşılırsa verdiği nafakayı geri isteyebilir. Kocasını doğumdan önce vefat etmiş kadına nafakası vâciptir.⁴⁰⁷ Nevevî'ye göre ölümle birlikte kadının kocasıyla olan ilişkisi kesildiği için ne kadına ne de kadının karnındaki çocuğa nafaka verilmez. Çünkü ölmüş kocasından kalan miras düşer⁴⁰⁸ İbn Münzir'e göre erkek karısını ric'i talakla boşadığında kadının kocasına geri

⁴⁰⁰ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. c. 8, s. 565.

⁴⁰¹ Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir en-Nisâbü'rî İbnü'l Münzir, *el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Ulemâ, thk. Ebû Hammad Sağîr Ahmed el-Ensârî* (B.a.e: Mektebetu Mekketi's-Sikâfiyye, 2004).c. 5, s. 269.

⁴⁰² Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 4, s. 342.

⁴⁰³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 518.

⁴⁰⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 536.

⁴⁰⁵ Beğavî, *et-Tehzîb fi Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî*. c. 6, s. 332.

⁴⁰⁶ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 3, s. 559.

⁴⁰⁷ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 535.

⁴⁰⁸ İmrânî, *El-Beyân Fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. c. 9, s. 238.

dönme ihtimal dahilinde olduğundan kadının nafakası kocaya aittir.⁴⁰⁹ İstahrî'ye göre kadın hamile olsun ya da olmasın nafaka hakkı vardır.⁴¹⁰ Kaffâl bâin talakla boşanmış kadın şayet hamileyse nafakasının gerekeceğini, hamile değilse nafakasının gerekmeyeceğini belirtmiş ayrıca kocası ölen kadının iddet süresi bitinceye kadar mesken hakkına sahip olduğunu bu bağlamda diğer mirasçılarının kadının sığındığı meskeni iddet süresi boyunca aralarında pay edemeyeceklerini ifade etmiştir.⁴¹¹

4.2.12. Cinâyet (Kıyas)

Zeynüddîn el-Melibârî, azmettirmek suretiyle adam öldürme durumunda hem öldürenin hem de öldürmek için azmettiren kişinin kıyasının uygulanacağını belirtmiştir.⁴¹² Râfî 'ye göre bir kimse ikrah üzere birini öldürürse öldüren kişiyle beraber azmettiren de kıyas uygulanır. Râfî ikrah sonucu öldüren kişiye de kıyas uygulanmasının mezhep içinde meşhur tercih olduğunu ifade etmektedir. İbn Süreyc'e göre fiili bizzat işleyen kişi kıyasa muhatab olmakla beraber azmettiren kıyas yoktur.⁴¹³ Zeynüddîn el-Melibârî, öldürme fiilini gerçekleştiren kişiyle birlikte azmettiren kişinin de cezalandırılacağını ifade ederek bu hükümde mezhebin genel görüşünü tercih etmektedir.

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre bir kimse evine misafirlığe gelen mümeyyiz olmayan kimsenin yemeğine zehir katsa ve misafir bu sebepten ölse kişiye kıyas gerekir. Fakat mümeyyiz olan misafire zehirli yemek verilir misafir bundan habersiz yer ve ölürse kişiye diyet gerekir. Misafir yemeği kendi isteğiyle yediği için kıyas gerekmez.⁴¹⁴ Şâfî mezhebindeki genel görüşe göre de deli ve çocuk yaşta mümeyyiz olman misafirin yemeğine katılan zehir sonucu ölmesi durumunda ve zorla zehirli yemeğin mümeyyiz kimseye yedirilmesi ve ölümle sonuçlanması durumunda kıyas gerekir. Şayet mümeyyiz kişi zorlama altında olmadan yemeği yiyip ölürse diyet gerekir.⁴¹⁵ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre şayet kişinin genellikle yemediği yemeğine zehir katılsa ve yiyip ölse kıyas ve diyet gerekmeyeceğini ifade etmiştir.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nîsâbü'l İbnü'l Münzir, *el-İcmâ* (Kahire: Dâru'l Âsar linneşri ve tevzi', 2004). s. 99.

⁴¹⁰ Mâverdî, *El-hâvi'l-Kebîr*. c. 9, s. 237.

⁴¹¹ Muhammed b. Ali b. İsmail eş-Şâşî Kaffâl, *Mehâsinu's-Şerî'a fi Furû'i's-Şâfiyye*, thk. Muhammed Ali Samak (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007).s. 362.

⁴¹² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 565.

⁴¹³ Râfî, *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebîr)*. c. 10, s. 128.

⁴¹⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 565.

⁴¹⁵ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 4, s. 12.

⁴¹⁶ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 8, s. 385.

Zeynüddîn el-Melibârî müdğa dahi olsa anne karnındaki çocuğun kasıtlı olarak düşürülmesi konusunda Gazzâlî'nin görüşüne yer vererek haram olduğunu ifade etmektedir.⁴¹⁷ Şâfiî mezhebinde bu mevzu ile ilgili üç görüş mevcuttur; Zeynüddîn el-Melibârî'nin de tercih ettiği birinci görüşe göre müdğa dahi olsa çocuğun düşürülmesi mutlak manada haramdır.⁴¹⁸ İbn Hacer el-Heytemî'nin de katıldığı ikinci görüşe göre hamileliğin ilk kırk gününde çocuğun düşürülmesi caizdir.⁴¹⁹ Mervezî'ye göre ise müdğa olduğu müddetçe çocuğun düşürülmesi caizdir.⁴²⁰

4.2.13. İrtidat

Zeynüddîn el-Melibârî, mürted olarak suçlanan kimsenin mahkeme huzurunda kelime-i şahadet getirmesinin onun dinden çıkmadığının göstergesi olduğunu ifade eder. Mürtedlikle itham edilen bir kimsenin bu suçlama temelinde ayrıca sorguya tâbi tutulmasının gereksiz olduğunu vurgulamakta; bu yönde uygulamada bulunan kadıları ise eleştirmektedir.⁴²¹ Nevevî ise bu konuda iki görüş olduğunu ifade eder. Birinci görüşe göre bu kişiyi mürtedlik ile suçlayan şahitlerin hiçbir açıklama yapmaksızın dinden çıktığı yönündeki beyanları, kişi inkâr etse dahi geçerlidir.⁴²² İkinci görüşe göre ise şayet şahitler böyle bir suçlamada bulunurlar da bu suçlamayı delillendirmezlerse kişinin şahadet getirmesiyle bu suçlama ortadan kalkar. Mürtedlikle suçlanan kişi bu suçlamayı inkâr eder fakat şahadet de getirmeyi reddederse şahitlerin ifadesi tercih edilir. İbn Hacer el-Heytemî'ye göre her ne kadar şahit olursa olsun şayet kişi şahadet getirmesi istendiğinde bunu yerine getiriyorsa şahitlerin beyanı dikkate alınmaz.⁴²³

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre kelime-i şahadet getirmekle birlikte diğer hususlara inanmayan ya da duyarsızlık gösteren kimse ölünce onun yıkanması, kefenlenmesi, defnedilmesi gibi uygulamalar mü'min bir kişiye yapılan muamele gibi olur.⁴²⁴ Mezhep içi genel görüşe göre ise, şayet ölen kişinin Müslüman olan çocuklarından biri veya hepsi babalarının mürted olduğu üzerinde beyanda bulunurlarsa bu beyana göre hareket edilir ve ölenin malı kamuya aktarılır. Bu konuda çocukların bir açıklama yapması gerekmez. Nevevî'nin görüşü de bu yöndedir.⁴²⁵ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre bu konuda ölen kişinin

⁴¹⁷ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 569-570.

⁴¹⁸ Gazzâlî, *İhyâu 'ulümidîn*. c. 2, s. 52.

⁴¹⁹ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 9, s. 41.

⁴²⁰ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 7, s. 186.

⁴²¹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 573.

⁴²² Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*. c.7, s. 291-292.

⁴²³ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 9, s. 94.

⁴²⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 573.

⁴²⁵ Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 4, s. 179.

kendi beyanına başvurulamayacağından dolayı babaları üzerinde bu suçlamada bulunan çocukların iddialarını temellendirmeleri gerekir.⁴²⁶

4.2.14. Cezalar

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre oğlunun cariyesiyle cinsel ilişkide bulunan babaya hiç bir ceza gerekmez.⁴²⁷ Nevevî ise bu konuda oğlunun cariyesiyle ilişkiye girmesi babaya haram olmakla beraber cinsel ilişkide bulunması durumunda da had cezasının uygulanmayacağını fakat mehir vermesi gerektiğini söyler. Şîrâzî ve Nevevî'ye göre babanın çocuğunun cariyesini nikahlaması haramdır.⁴²⁸ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre ise şayet baba çocuğunun cariyesiyle münasabette bulunmuşsa fakat cariye oğlunun ümmü-l velediyse had cezası gerekir. Şayet cariyeden çocuğu yok ise bu durumda babaya had cezası gerekmez.⁴²⁹ İbn Münzir'e göre baba oğlunun cariyesinin ancak iş yükünden faydalanabilir. Kim cariyeyle münasabette bulduysa artık diğerine haram olur.⁴³⁰

Zeynüddîn el-Melibârî, içki içme cezasına değindiği bölümde sarhoş edici her şeyin haram olduğunu bununla birlikte sarhoş edici maddeyi kullanan kimseye had cezasının -kırk değnek vurma- uygulanması yönünde görüş belirtir.⁴³¹ Bu bağlamda Zeynüddîn el-Melibârî esrar, kokain gibi akli melekeyi ortadan kaldıran kişiyi bilinçsizleştiren kuru maddelerde had cezasının uygulanamayacağını söylemekle beraber ta'zir cezası uygulanabileceğini ifade etmiştir.⁴³² İbn Hacer el-Heytemî'ye göre haşhaş, esrar, kokain gibi aslı temiz olan otların "hamr" ile ilişkilendirilmesinde problem olduğu ve bunun için haram olduğu durumlarla sınırlandırılması gerektiğidir.⁴³³ Nevevî ise haşhaşın haram olduğu yönünde görüş bildirmiştir.⁴³⁴ Şîrbîni'ye göre her ne kadar aslı temiz olsa da bütün sarhoş edici şeylerin haram olduğudur.⁴³⁵

Zeynüddîn el-Melibârî hırsızlık suçunun sabit olabilmesi için iki erkeğin şahitliklerinin veya hırsızlık yapan kimsenin itirafıyla dava açıldıktan sonra şahitlerin beyanı veya suç işleyen hırsızın itirafıyla olur. Hırsızın suç işlediği zamanı ve yeri belirtmesi gerekir. Suç sabit

⁴²⁶ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 9, s. 95.

⁴²⁷ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 576.

⁴²⁸ Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibin ve Umdetü'l-Müftîn*. s. 347-348. ; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*. c. 4, s. 156.

⁴²⁹ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 7, s. 364.

⁴³⁰ İbnü'l Münzir, *el-İcmâ*. s. 53.

⁴³¹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 580.

⁴³² Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 580.

⁴³³ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 6, s. 47.

⁴³⁴ Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb, thk. Komisyon*. c. 3, s. 8.

⁴³⁵ Şîrbîni, *Muğni'l-Muhtâc*. c. 2, s. 367.

olduktan sonra sağ eli bilekten kesilerek hüküm uygulanır. Ayrıca Zeynüddîn el-Melibârî davalının suçu işlemediğine dair yemin etmeyi reddetmesinin (yemin-i merdûd) suçu itiraf etmesi manasına geleceğini ya da davacının yemin etmesiyle suçun sabit olacağını ifade eder.⁴³⁶ İmam Şâfî bu konuda iki şahidin var olması veya hırsızın suçunu itiraf etmesiyle suçun sabit olup hükmün uygulanacağını aksi takdirde bu karinelerin dışında suçun sabit olmayacağını ifade eder.⁴³⁷ Fakat Nevevî'ye göre şayet davalı yemin etmeyi reddeder ve davacı yemin ederse davacı malı geri almaya hak kazanır ancak davalıya had cezası uygulanmaz.⁴³⁸ İbn Hacer el-Heytemî yemin-i merdûd ile had cezasının uygulanamayacağını, her ne kadar davalı yemin etmeyi reddedip suç üzerindeki şüpheli üzerine çekse de suçun faili olduğunu kesinleştirmeyeceğini bu sebeple had cezasının uygulanamayacağını ifade etmektedir.⁴³⁹

4.2.15. Cihad

Cihad etmek, mükellef olan her Müslümana farzdır. Zeynüddîn el-Melibârî, İslâm diyarına giren kâfirlere karşı cihadın o diyarda bulunan Müslümanlar üzerine farz-ı kifâye olduğunu belirtir. Bu duruma ilim tahsil edilmesi meselesini örnek verir. Şayet bu beldede hiçbir Müslüman bu farzı yerine getirmiyorsa bu durumda ilim öğrenmek bütün Müslümanlara farz-ı ayn olur ki hepsi bundan sorumludur.⁴⁴⁰

Zeynüddîn el-Melibârî borçlu olan kişinin savaşa katılıp katılmamasıyla ilgili görüşler bağlamında bazı tespitlerde bulunur: Ödeme imkânı olup da borcunu ödemiş zengin borçlu, malından ödenmesi için bir vekil bırakmadan savaşa katılamaz. Katılması haramdır.⁴⁴¹ Nevevî ise ödeme imkânı olan borçlunun savaşa katılmasının borç sahibinin rızasına bağlı olmasıyla ilgili mezhep içinde beş görüş olduğunu ifade eder. Birincisi borç sahibinin borçluyu borcundan dolayı savaştan alıkoyma hakkı yoktur ki Nevevî de bu görüşte olduğunu ifade eder. İkincisi borç sahibi borçluyu savaştan men edebilir fakat borçlu borcuna karşılık vekil bırakırsa izin vermesi gerekir. Üçüncü görüş borçlunun borcunu ödeyecek varlığı yoksa borç sahibi savaşa katılmasına engel olabilir. Dördüncüsü borçlunun mesleği devletin güvenliği korumakla ilgiliyse borç sahibi borçluyu savaştan alıkoymaz. Beşinci görüş ise borç vadeli fakat vadesi borçlunun savaştan dönmeden önce gelecekse borç sahibinin men etme hakkı vardır.⁴⁴²

⁴³⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 582.

⁴³⁷ Şâfî, *Kitâbü'l-Üm*. c. 7, s. 388.

⁴³⁸ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*. c. 8, s. 316.

⁴³⁹ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 9, s. 150.

⁴⁴⁰ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 593.

⁴⁴¹ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 600.

⁴⁴² Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn, Thk., Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavid*. c.10, s. 311.

Zeynüddîn el-Melibârî'ye göre ise şayet borcun vadesi, borçlunun seferî olacak kadar bir mesafe süresindeyse, borçluyu men edemez.⁴⁴³

İslam beldesine giren kâfirlere karşı o belde yaşayan kimseler için savaşmak vâciptir. Bu durumda belde halkının her biri gücü nispetinde bu mücadeleye destek verir. Şayet belde kâfirlerin esir aldığı kişi normal şartlarda üzerine cihadın farz olmadığı kişi dahi olsa imkânları dahilinde mücadele etmesi gerekir. Çünkü kafire teslim olmak yasaklanmaktadır.⁴⁴⁴ Nevevî de bu görüşlere yer vermekle birlikte; Müslümanların yaşadığı beldeye giren kâfirlere karşı mücadele noktasında şayet kölelerin savaşa katılmasına ihtiyaç varsa katılmaları aksi takdirde katılmamalarına yönelik bir görüşün olduğunu ifade eder eder. Diğer yandan rehin alınan kişinin gücü nispetinde kendini savunması gerektiğini ifade eden Nevevî, şayet çocuk ve akıl hastası ise kendini savunmakla mükellef olmadığını ifade etmektedir.⁴⁴⁵

4.2.16. Kada (Yargı)

Zeynüddîn el-Melibârî, âlim ve müçtehid olmayan birinin kadılığının geçerli olmadığını verdiği her içtihad doğru dahi olsa günahkâr olacağını ifade etmiştir. Bir yerleşim yerinde hâkimlik yapmaya ehil birkaç kişi varsa görevi kabul etmeleri farz-ı kifaye olur. Kabul etmemeleri halinde günaha girmiş olurlar. Şayet belde bu işe ehil bir kişi varsa görevi kabul etmesi gerekir.⁴⁴⁶ İbn Hacer el-Heytemî'ye göre şayet bir belde bu göreve ehil bir tek kişi varsa yöneticinin o kişiyi bu göreve getirmesi zorunludur. Bu görevi kabul etmesi için eğer gerekliyse fitır sadakasını aşan miktarda ona mal verebilir. Kişi adam kayırmaktan korktuğu için bu görevi yapmak istemese de ehil olarak bilindiği için bu mazeretler kabul edilmez. Gerekirse yönetici bu ehil kişiyi zorla göreve getirebilir.⁴⁴⁷

Zeynüddîn el-Melibârî, kadılık makamına atanacak kişide bulunması gereken nitelikleri ele aldığı bölümde, bu göreve getirilecek kimsenin ehliyet şartlarını ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre, körlük, sağırlık ile yaşlılık veya hastalık gibi sebeplerle akli melekelerini yitirmiş olan kişilerin kadılık görevine atanamayacağını açıkça ifade eder. Bununla birlikte, uzvî eksiklikler bağlamında değerlendirme yaparken, konuşma yetisini kaybetmiş olma hâlini (dilsizlik) açıkça zikretmemiştir.⁴⁴⁸ İbn Hacer el-Heytemî ise Zeynüddîn

⁴⁴³ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 600.

⁴⁴⁴ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 601-602.

⁴⁴⁵ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn, Thk., Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavid*. c.10, s. 213.

⁴⁴⁶ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 609

⁴⁴⁷ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c. 10, s. 102

⁴⁴⁸ Melibârî, *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn*. s. 610.

el-Melibârî'nin dile getirdiği aynı noksanlıklara ek olarak kişinin konuşamamasının ya da dilsiz olmasının da bu makam için engel teşkil ettiğini ifade etmektedir.⁴⁴⁹

4.3. Zeynüddîn el-Melibârî'nin Fikhî Kişiliğinin Eser Üzerinden

Değerlendirilmesi

Fethu'l-Muîn adlı eserde ele alınan tüm fikhî hükümlerin temelinde Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas başta olmak üzere tüm fikhî delillerin varlığı açıkça görülmektedir. Eserin genelinde ele alınan tüm ibadet konularının alt yapısı ihlas-samimiyet kavramı üzerine kuruludur. Bu özelliği bir fıkıh kitabı olmasının ötesinde bir dinî rehber niteliği taşımaktadır.

Fethu'l-Muîn, Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebinin yayılma sürecini hızlandıran ve mezhebî ilkelerin toplumun içinde kökleşmesini sağlayan bir kitaptır.⁴⁵⁰ Yukarıda bahsettiğimiz üzere iki defa tasnif süreci geçiren bir mezhebin metodunu/usulünü özetleyen bir eserdir. Özet bir şekilde kaleme alınan eser, içinde var olduğu toplumun bir taraftan fikhî gereksinimlerine cevap verirken diğer yandan da mezhebin otoritesini ortaya koyan bir yapıya sahiptir. Mezhebin fıkıh eserlerinde var olan genel karakteristik lafızların esere yansımış olması bu otoritenin bir göstergesidir.

Eser, Şâfiî mezhebindeki fıkıh eserlerinin hiyerarşisine sahip olmakla birlikte İbn Hacer el-Heytemî-Remlî ikileminde, müellifin coğrafi ve ilmî ilişkileri sebebiyle İbn Hacer el-Heytemî'nin tercihleri yönünde ağır basmaktadır. Eser incelendiğinde Remlî ile ilgili tercihlerin çok kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hacer el-Heytemî'nin gerek Zeynüddîn el-Melibârî'nin ilmî birikiminin şekillenmesinde büyük etkisi olması gerekse İbn Hacer el-Heytemî'nin tercihlerinin öncelendiği –yukarıda bahsedilen- coğrafyaların etkisinin gerçekliği bu sonucun ortaya çıkmasında bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Eser, etki alanının değerlendirilmesi bakımından incelendiğinde, yalnızca telif edildiği bölge olan Malabar ile sınırlı kalmadığı; bilakis komşu coğrafyalarda da yaygınlık kazanarak ilmî ve amelî literatür içerisinde kendine yer edindiği anlaşılmaktadır. Malabar bölgesinde bulunan medreselerdeki müfredatta bu eserin yer alması bölge dışından gelen öğrencilerin sayısının artmasında etkili olmuş ve bu eseri tahlil ederek yetişen öğrenciler fakih ya da kadı olarak geldikleri bölgelere dönmüşlerdir. Bu bağlamda eserin adının ve ününün yayılması da kaçınılmaz olmuştur. Bu durumun bir diğer sebebi, eserde ele alınan konuların ve işleniş tarzının genel kabul görmüş ve standartlaşmış bir dil çerçevesinde sunulması ve mezhep içi

⁴⁴⁹ Heytemî, *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac*. c.10, s. 107.

⁴⁵⁰ Kooriadathodi, *Cosmopolis of Law*. s. 202.

içtiḥad ihtilaflarının ayrıntılarına girilmemesidir. Eserde mezhebin mu'teber fıkıh kitaplarında yer alan görüşlere yer verilmesi ve bu bağlamda işlenen başlıklar içinde yer alan *fer'*, *furû*, *tenbih*, *mühimme*, *hâtıme* gibi muhâtabın dikkatini çekmek için oluşturulan bölümlerin varlığı eserin uluslararası bir konuma gelmesinde etkili olmuştur. Bu bölümler ele alınan başlığın hükümlerinin ve mezhep içi tercihlerinin dışına çıkmadan uygulamaya dönük davranışların örneklığı bağlamında işlenmiştir. Örneğin namazın icrâ edilmesine yönelik bütün safhalar ele alınırken ilgili hükümlerin çerçevesinde davranışsal hatalar dile getirilmiştir.

Asırlardır bir ders kitabı olma özelliğini kaybetmeyen eser bugün Hindistan'daki Tamil Nadu'da bulunan el-Bâkiyâtü's-Sâlihât Arapça Üniversitesi'nde, Kerala'da bulunan Câmiatü'l-Nuriyyetü'l-Arabi Koleji'nde, Malappuram'daki Dâru'l-İslam Üniversitesi'nde, Yemen'de bulunan Tarim şehrindeki Dâru'l-Mustafa Okulu'nda, Hadramut'taki Ribât Medresetü'l-Fath ve'l-İmdâd Okulu'nda halen okutulmaktadır.⁴⁵¹

Zeynüddîn el-Melibârî kaleme aldığı *Fethu'l-Muîn* adlı eseri kendisinin gerek fikhî bilgisini gerekse söz konusu mezhep içindeki yerini ortaya koymaktadır. Eserden hareketle Zeynüddîn el-Melibârî mezhebin fıkıh usulüne fazlasıyla hâkim olmakla birlikte güncel literatürünü de çok iyi takip etmiştir ki bu takip eserine yansımaktadır. Eserde benimsenen anlatım üslubunun, hükümleri açık ve belirgin bir şekilde ortaya koyması ve gündelik hayatın pratik meselelerine doğrudan cevap verebilecek nitelikte olması, Zeynüddîn el-Melibârî'nin Malabar bölgesinde saygın ve güvenilir bir fakih olarak temayüz etmesine katkı sağlamıştır. Öte yandan, müellifin müderris olarak görev yaptığı Ponnani medresesinde söz konusu eserin ders kitabı olarak okutulması, onun fikhî yaklaşımını ve ilmî kişiliğini yansıtan temel bir başvuru metni işlevi görmüştür. Zeynüddîn el-Melibârî müntesibi olduğu mezhebin fıkıh usulüne son derece vâkıf, mezhep içi tercih yöntemini çok iyi analiz edebilen, bu analizi içinde bulunduğu toplumun gereksinimlerine göre ortaya koyabilen bir fakihtir. Mezhep içinde var olan ihtilaflarda tercihini ortaya koyarak teorik bir dilden öte fikhî meselenin bireysel-sosyal yönünü incelemiştir. Katılmadığı görüşleri de açık bir dille ifade etmiş ve toplumun yaşamsal koşullarına bağlı olarak görüşünü ortaya koymuştur.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî görüşleri, Şâfiî mezhebinin müteahhirûn döneminde teşekkül eden fikhî birikimi devralmakla birlikte, bu birikimi yerel bağlamda yeniden yorumlayan ve kısmen dönüştüren bir sistem arz etmektedir. Onun fikhî yaklaşımı, özellikle *Fethu'l-Muîn* ve bu eser etrafında oluşan literatür üzerinden takip edilebilmektedir.

---

⁴⁵¹ Kunnath, *The Rise and Growth of Ponnani*. s. 110.

Her şeyden önce Zeynüddîn el-Melibârî'nin yöntemi, mezhep içi “tercîh” ve “tahrîr” faaliyetlerinin devamı niteliğindedir. O, klasik Şâfî literatürde yer alan ihtilafli meseleler (mesâ' il-i hilâfiyye) arasında, çoğunlukla mu'temed görüşü tercih etmekle birlikte, bu tercihleri lafzî bir nakil şeklinde değil, bağlamsal bir değerlendirme süzgecinden geçirerek yapmaktadır. Bu yönüyle onun yaklaşımı, İmam Nevevî ve Rafî ile sistematik hâle gelen mezhep içi otorite hiyerarşisini esas almakla birlikte, zaman zaman bu otoriteye eleştirel mesafe koyabilen bir niteliğe sahiptir. Bu eleştirel mesafede İbn Hacer el-Heytemî'nin mezhep içindeki yaklaşımları ve fikhî terchlerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Zeynüddîn el-Melibârî'nin ele aldığımız *Fethu'l-Muîn* isimli eseri, İbn Hacer el-Heytemî'nin müellifin ilmî kişiliği ve fikhî tercihleri üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî görüşlerinin belirgin özelliklerinden biri, amelî pratik odaklılıktır. O, teorik tartışmaları asgarî düzeyde tutarak, hükümlerin günlük hayatta uygulanabilirliğini ön plana çıkarır. Bu bağlamda eserlerinde ayrıntılı hilâf tartışmalarına girmekten kaçınması, mezhep içi farklı vecihleri geniş biçimde zikretmemesi ve çoğunlukla net bir hükmü ortaya koyması dikkat çekicidir. Bu yaklaşım, onun eserlerinin özellikle medrese eğitiminde “ders kitabı” olarak tercih edilmesini kolaylaştırmıştır.

Bununla birlikte Zeynüddîn el-Melibârî, yalnızca nakilci bir fakih değildir. Aksine, bazı meselelerde mezhep içi bazı görüşlere açıkça muhalefet ederek özgün değerlendirmeler ortaya koymaktadır. Özellikle İbn Hacer el-Heytemî ve Remlî gibi müteahhirûn döneminin önde gelen temsilcilerinin görüşleriyle örtüşmeyen tercihlerde bulunduğu görülmektedir. Bu muhalefet çoğu zaman doğrudan isim vererek değil, tercih edilen görüşün sunumu yoluyla dolaylı biçimde ifade edilir. Bu durum, onun mezhep içi eleştiri geleneğine bağlı kaldığını, ancak bunu metodolojik bir ihtiyatla yürüttüğünü göstermektedir.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî düşüncesinde dikkat çeken bir diğer husus, yerel bağlamın etkisidir. Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere, hindistan cevizi arasında yaşayan fare dışkılarının fikhî hükmü, bölgede yetişen tenbol bitkisinin hükmü ve yine çocukların burunlarının delinip küpe takılması gibi bölgede gelenek olan uygulamalara söz konusu eserinde yer vermesi bu yerel bağlamı göstermektedir.

Ayrıca Melibârî'nin yaklaşımında, örf ve zaruret gibi fikhî ilkelerin işlevsel biçimde kullanıldığı gözlemlenir. Bölgesel uygulamaların fikhî hükümlere etkisini dikkate alması, onun mezhebin katı bir kurallar bütünü olarak değil, değişen şartlara uyarlanabilir bir yapı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu durum, özellikle ticaret, muamelât ve ibadetlerin uygulanma biçimlerinde ortaya çıkan farklılıklara yönelik çözümlerinde belirginleşmektedir.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî mirası, yalnızca bireysel görüşlerinden ibaret değildir; aynı zamanda bir ilmî gelenek kurucu niteliğe sahiptir. *Fethu'l-Muîn* üzerine yazılan hâşiyeler -özellikle *Î'ânetü't-Tâlibîn*- onun görüşlerinin sonraki nesiller tarafından nasıl anlaşıldığını ve sistemleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, onun Şâfiî mezhebi içerisindeki konumunu, sadece bir şârih veya nakilci değil, aynı zamanda mezhebin Hint Okyanusu havzasındaki temsilini şekillendiren kurucu bir fakih olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin Malabar'da bulunan söz konusu medresede ortaya koyduğu eğitim sisteminde mezhebî literatürünün yanında, bölgesel şartlardan kaynaklı fikhî sorunları ele aldığı bir kitabın yer alması, medresenin cazibesini artırdığı bir gerçektir. Bölgesel sorunların işlendiği bir fıkıh kitabının ihtiyaç olduğu gerçeğini Zeynüddîn el-Melibârî çok iyi bilmektedir ki bu eseri kaleme almıştır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Çalışmada Hindistan'ın güneyinde hicrî onuncu yüzyılda, yaşadığı döneme ilmî, siyasi ve kültürel başta olmak üzere bir çok alanda iz bırakmış Şâfiî bir âlim olan Zeynüddîn el-Melibârî'nin hayatı ve eserleri başta olmak üzere fikhî kişiliği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Hint alt kıtası, gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen bir İslam medeniyetinin izlerini taşımaktadır. Bu medeniyetin kökleri hicrî ilk asırlara kadar dayanmakta ve günümüzde de ayakta kalmaya devam etmektedir. Hint alt kıtası ve Arap Yarımadası arasındaki ticari bağlar başta olmak üzere ibadet ve ilim tahsil etmek maksatlı yapılan seyahatlerle İslâm'ın kıtada yayılma sürecine çalışmada değinilerek önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu süreçle birlikte sosyal, siyasal başta olmak üzere birçok alanda gelişmeler ve değişimler yaşanmıştır.

Yemen'den söz konusu kıtaya gelen Mahdûmîler ailesi bu süreci sistemleştirerek İslâm'ın kalıcı hale gelmesine katkıda bulunmuşlardır. Mahdûmîlerin Malabar bölgesine göç etmesiyle birlikte süreç yeni bir ivme kazanmış ve bölge bahsedilen alanlarda merkezî bir konuma yerleşmeye başlamıştır. Bölgede camiler, medreseler başta olmak üzere İslamî sembollerin inşası noktasında öncülük etmişlerdir. Bu bağlamda aile ortaya koyduğu misyonla toplumun güvenini kazanarak dinî alanın temsilcisi olarak görülmüştür. Ailenin içinden yetişen kişiler genel olarak kadı olarak görevlendirilmiş ve gittikleri yerlerde hukuki/mezhepsel bir temsiliyete sahip olmuşlardır. Çalışmada Mahdûmîler ailesinin eğitimden mimariye bölgede gerçekleştirdikleri bu gelişmeler ortaya konmuştur.

Hint alt kıtasında Şâfiî mezhebinin hukuksal bir kimlik olarak h. 9. asırdan itibaren kendini gösterdiği söylenebilir. Her ne kadar bu tarihten daha önce de fikhî bir literatürün varlığı olsa da mezhebin ilkelerinin bir eğitim kurumuyla sistemli bir şekilde işlenmesi bu tarihle beraber başlamıştır. Bu bağlamda mezhebin Hint alt kıtasına uzanan hukukî bağlantısı incelendiğinde Mısır'dan Mekke'ye, Mekke'den Malabar'a uzanan bir fikhî birikimin güzergâhı ortaya çıkmaktadır: İmam Şâfiî'nin “kavl-i cedid” olarak nitelendirilen fikhî görüşlerini sistemleştirdiği Mısır, Şâfiî mezhebinin teşekkülünde kurucu bir merkez işlevi görmüştür. Bu süreçte ortaya konulan görüşler, yalnızca önceki “kavl-i kadim”den ayrılan yeni içtihadî yönelimleri ifade etmekle kalmamış; aynı zamanda mezhebin usûlî çerçevesini ve furû' meselelerdeki yaklaşımını belirleyen temel referanslar hâline gelmiştir. Bu yönüyle Mısır safhası, Şâfiî mezhebinin teorik ve metodolojik omurgasının inşa edildiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

İmam Şâfiî'nin bıraktığı bu fikhî birikim, müteahhirûn döneminde İbn Hacer el-Heytemî gibi önde gelen fakihlerin faaliyetleriyle daha sistematik ve kurumsal bir hüviyet kazanmıştır. Mekke'de yürüttüğü eğitim faaliyetleri çerçevesinde İbn Hacer, İmam Nevevî ve Rafîî tarafından şekillendirilen mezhep içi tercihleri yeniden ele almış; bunları şerh ve fetva literatürü aracılığıyla ayrıntılandırarak geniş bir talebe kitlesine aktarmıştır. Bu durum, Şâfiî mezhebinin yalnızca metinler üzerinden değil, aynı zamanda güçlü bir eğitim geleneği aracılığıyla da süreklilik kazandığını göstermektedir.

Nitekim Zeynüddîn el-Melibârî'nin Mekke'de edindiği bu fikhî birikimi Hint alt kıtasına taşınması, mezhebin coğrafi yayılımı ve yerel bağlamda yeniden sistemleşmesi açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Özellikle Malabar bölgesinde bu birikimin uygulanması, Şâfiî fikhinin yalnızca teorik bir miras olarak kalmayıp, toplumsal hayatı düzenleyen pratik bir hukuk sistemi hâline gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede söz konusu süreç, mezhebin merkezî ilmî birikiminin çevre coğrafyalara intikali ve yerel şartlar doğrultusunda sistemleşmesi bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Malabar, bölgede Şâfiî mezhebini temsil eden bir merkez konumundadır. Malabar'ın bu konuma yükselmesinin temelinde bir eğitim kurumu olarak Ponnani Medresesi, Şâfiî bir müderris olarak Zeynüddîn el-Melibârî ve ders kitabı olarak *Fethu'l-Muîn* olduğu tarihsel bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada mezhebî bir temsiliyetin birebir örneği olarak ortaya çıkarılan bir şahsiyet olan Zeynüddîn el-Melibârî bu çalışmanın temel konusu olarak tercih edilmiştir. Zeynüddîn el-Melibârî yaşadığı dönemde bir fakih, bir siyaset adamı olmakla büyük önem arz etmektedir. Bütün bu sosyal kimlikler Zeynüddîn el-Melibârî'yi söz konusu bölgenin kavram haritası olarak göstermektedir. Hakkında biyografik bilgi kısıtlı olsa da eserleri onun fikir dünyasını fazlasıyla ortaya çıkarmaktadır. Zeynüddîn el-Melibârî çalışmada bütün ayrıntılarıyla ortaya konulan *Fethu'l-Muîn* adlı eseriyle fikhî kimliğini ortaya koymuş ve bu kimliği Hint alt kıtasında temsil etmiştir. Bir fakih olarak mezhebin fetva metodunu Malabar'ın bölgesel şartlarıyla sistemleştirmeyi başarmıştır. Teorik bir eğitim sistemi yerine sosyal şartlarla yoğrulmuş bir sistemi hayata geçirmiş ve mezhebî görüşlerin dalga dalga yayılmasını sağlamıştır. Otuz altı yıl süren müderrislik hayatı Zeynüddîn el-Melibârî'yi bölgede fikhî otorite haline getirmiştir. Hayatı boyunca hep ilimle meşgul olmuş, birçok öğrenci yetiştirmiş ve bu sayede günümüzde dahi adından söz ettirmiştir. O'nun söz konusu bölgede miras olarak bıraktığı fikhî birikim hala güncelliğini korumaktadır.

5.2. Tartışma

Çalışmanın konusu çerçevesinde, araştırmanın dayandığı kavramsal, tarihsel ve mezhebî zemin sistematik bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, ilgili bölgede İslâm'ın yayılış süreci incelenmiş; ardından bölgede şekillenen mezhebî yapı tespit edilerek bu yapının ilmî yansımaları analiz edilmiştir. Böylece Zeynüddîn el-Melibârî'nin ilmî ve fikhî kişiliğini değerlendirilebilmesi için kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Zeynüddîn el-Melibârî'nin ailesinin bölgedeki dinî, sosyal ve siyasal konumu elde edilen kaynaklar temelinde ortaya konmuştur. Bölgede yetişen Şâfiî mezhebine mensup âlimlerin biyografileri ele alınmış ve mezhebin genel durumuna vurgu yapılmıştır. Bölgeye göç eden Yemen menşeli bir aile olan Mahdûmîler'in Malabar'da dinî, sosyal, siyasal ve kültürel etkileri incelendiğinde söz konusu bahsedilen dinî yayılmanın ve mezhepsel yerleşmenin kökleşme boyutunu göstermektedir. Mahdûmîler ailesinin bu faaliyetleri ve etkileri, Zeynüddîn el-Melibârî'nin bölgedeki mezhepsel temsiliyetinin temelini oluşturmaktadır.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin yaşadığı dönemin genel yapısı düşünüldüğünde, merkeziyetçi bir yönetimin olmadığı kıta, ticaretle uğraşan ve çoğunluğunu oluşturan Müslümanların yaşadığı bir şehri elde etmek için girişimlerde bulunan Portekizliler göze çarpmaktadır. Bu siyasi kaosların ortasında yaşayan Zeynüddîn el-Melibârî, kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Mücâhidîn* isimli eseriyle bu durumu ortaya koymaktadır. Biyografik anlamda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Zeynüddîn el-Melibârî, eserleriyle bir fakih, bir tarihçi, bir siyaset adamı profillerini yansıtmaktadır. Örneğin *Fethu'l-Muîn* isimli eser, Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî aidiyetini ve kişiliğini vurgulamaktadır.

Mezhepler genel ifadeyle Hicaz, Şam, Kufe, Mekke, Medine ve Mısır merkezli olarak ortaya çıkmış ve diğer bölgelere yayılmışlardır. Bu yayılmalar genel olarak nakil temelli bir yayılma olarak ifade edilmektedir. Zeynüddîn el-Melibârî'nin Mekke'de aldığı ilmî birikimin Malabar'da uygulanmasına bakıldığında durumun hiç de nakil temelli ilmî yayılım olmadığı görülmektedir. Elde edilen bulgular sonucu çalışmada Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî kişiliği olarak tezahür eden eseri *Fethu'l Muîn*, bir naklî temsiliyetten öte, mezhebî metodu yerel şartların ihtiyacına ve yaşamsal fikhî sorunlarına cevap veren özgün bir hukukî gerçekliği göstermektedir. Zeynüddîn el-Melibârî yaşadığı bölgede din başta olmak üzere; sosyal, siyasal, kültürel yapısına hâkim biri olarak, Mekke'deki ilmî birikimini benimsetmeyi başarmış bir şahsiyet olarak durmaktadır. Bu eserin bölgedeki değeri ve konumu da kitabın özgünlüğüne ve yapısal farkındalığa dayanmaktadır. Diğer taraftan mezhebin güncel literatür bilgisine sahip olan Zeynüddîn el-Melibârî, söz konusu güncelliği eserine kusursuz yansıtmaktadır. Bu

durumda Zeynüddîn el-Melibârî mezhepsel ilkeleri gözeterek, mezhebin müteahhir döneminde bu ilkeleri Hint alt kıtasına taşıyan bir fakihdir. Mezhep içi tercihleri çok iyi analiz ederek yerel şartlara uyarlayan bu fakih, Şâfiî mezhebinin mezhepsel tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu hakedişi, Zeynüddîn el-Melibârî'nin fikhî metotunun sadece Malabar bölgesiyle değil, Orta Asya'dan Doğu Afrika'ya kadar geniş bir bölgeyi etkilemiş olması da desteklemektedir. Öte yandan söz konusu fikhî eserin günümüzde de bölgedeki eğitim kurumlarında ders kitabı olarak varlığını sürdürüyor olması bu hakedişin bir ispatı mahiyetindedir.

Zeynüddîn el-Melibârî, fikhî tercihlerini *Fethu'l-Muîn*'de sistematik bir şekilde yansıtmaktadır. Zeynüddîn el-Melibârî mezhep içi fikhî tercih hiyerarşisine uymakla birlikte ilk sıraya İbn Hacer el-Heytemî'yi yerleştirmekte, diğer taraftan ikinci tasnif dönemini gerçekleştirenlerden biri olan Remlî'nin tercihleri konusunda mesafeli durduğu da görülmektedir. Bu mesafeli duruşun iki sebebi bu bulguyu tarif edebilir. Birincisi İbn Hacer el-Heytemî'nin Zeynüddîn el-Melibârî için mezhep içi değeridir. Zeynüddîn el-Melibârî'nin, on yıl süren Mekke'deki ilmî tahsilinin İbn Hacer el-Heytemî çizgisinde şekillenmiş olmasıdır. İkinci tespit ise İbn Hacer el-Heytemî ve Remlî'nin fikhî tercihlerinin genel anlamda farklı coğrafyalarda oluşturduğu etki sıralamasıdır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin ailesinin kökeni olan Yemen'in fikhî tercihler bağlamında genellikle İbn Hacer el-Heytemî'nin etkisinde kalmış olmasıdır. Bu tespitle birlikte Zeynüddîn el-Melibârî ikinci tasnif döneminin öne çıkan ikilisi olan Heytemî-Remlî'nin ihtilafları noktasında mezhepsel metodolojiye uyduğu da görülmektedir. Bu durum Zeynüddîn el-Melibârî'nin bireysel bir içtihad anlayışından öte kurumsal bir mezhep anlayışını benimsediği görülmektedir.

Zeynüddîn el-Melibârî'nin Şâfiî mezhebinin fikhî literatürüne hâkimiyeti, hem metinler arası derin vukûfiyeti hem de mezhep içi mu'teber hiyerarşiyi doğru okuma ve uygulama kabiliyeti bakımından dikkat çekici bir düzeydedir. Bu hâkimiyet, yalnızca geniş bir literatür bilgisine sahip olma anlamına gelmemekte; aynı zamanda bu literatürü tercih ve tatbik süreçlerinde etkin biçimde kullanabilme yetkinliğini de içermektedir. Zeynüddîn el-Melibârî, Şâfiî mezhebinin fikhî literatürüne bağlı kalarak *el-Ümm*'den *Minhâcü't-Tâlibîn*'e, *Minhâcü't-Tâlibîn*'den *Tuhfetü'l-Muhtâc*'a kadar bütün mu'teber eserlere yer vermektedir. O, özellikle İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetü'l-Muhtâc*'ı, Remlî'nin *Nihâyetü'l-Muhtâc*'ı ve Şirbînî'nin *Muğnî'l-Muhtâc*'ı gibi mezhep içi tercihleri detaylandıran şerh literatürünü de yakından takip etmiştir. Bu eserler, mezhep içerisindeki ihtilaflı meselelerin çözümünde belirleyici olduğundan, Zeynüddîn el-Melibârî'nin bu literatürü kullanma biçimi onun ilmî yetkinliğinin

önemli bir göstergesidir. Bu geniş literatürün müellifin eserinde yer alması, mezhebin fikhî külliyyatına ne derece hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Zeynüddîn el-Melibârî'nin hâkimiyetinin bir diğer boyutu, mezhep içi ihtilafları yönetme kabiliyetidir. O, mesâ'il-i hilâfiyye arasında yalnızca farklı görüşleri aktarmakla yetinmemekte; bu görüşler arasında mu'temed olanı belirleyerek okuyucuya pratik bir yönlendirme sunmaktadır. Bu süreçte "esah", "sahih", "zayıf" gibi kavramları yerli yerinde kullanması, onun yalnızca metinleri bilen değil, aynı zamanda mezhep içi sistemi etkin biçimde işletebilen bir fakih olduğunu göstermektedir.

5.3. Öneriler

Çalışma bütüncül olarak ele alındığında Hint alt kıtasında genel anlamda var olan bir İslamî birikime dikkat çekmekte, özelde ise Şâfiî mezhebine mensub bir şahsiyetin temsiliyetini ortaya koymaktadır. Söz konusu bu birikim, ülkemizdeki araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Akademik açıdan bakıldığında Şâfiî mezhebinin Hint alt kıtasındaki teşekkülü bağlamında yeterli çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple Malabar bölgesi başta olmak üzere Hindistan'ın güneyinde mezhebin tarihsel sürecini ele alan araştırmalar yapılması, mezhepler tarihi alanındaki boşlukları doldurma açısından bir ihtiyaç olduğu ortadadır.

Bölgesel bir fıkıh kitabı olarak bilinen söz konusu eserin diğer bölgelerde okutuluyor olması, eserin hakkında haşiyeler yazılması, farklı dillere tercüme edilmiş olmasının araştırılıp bir çalışma haline getirilmesi de önem arz etmektedir. Böyle bir çalışma bölgesel bir fıkıh kitabının nasıl küresel bir mezhebî temsiliyete kavuştuğunu gösterecektir.

Mahdûmîler ailesinin genel yapısına, özellikle Malabar'da uyguladıkları eğitim metotuna yönelik yapılacak derin araştırmalar, dinî eğitim sistemine yeni bakış açıları kazandırma bağlamında katkı sağlamakla birlikte bu bölgede halen faaliyet gösteren Ponnani Medresesi'nin tarihsel önemini de ortaya koyacaktır.

Çalışmada, Zeynüddîn el-Melibârî'nin özellikle *Fethu'l-Muîn* adlı eseri merkeze alınmış olmakla birlikte, Zeynüddîn el-Melibârî'nin diğer eserleri üzerinde sınırlı ölçüde durulmuştur. Bu nedenle Zeynüddîn el-Melibârî'nin fıkıh, tarih ve ahlâk alanlarında kaleme aldığı eserlerin tamamının ilmî analizlerinin yapılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu eserlerin Türkçe'ye tercüme edilmesi, Zeynüddîn el-Melibârî'nin ilmî mirasının daha geniş bir akademik çevre tarafından tanınmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abdelhalim, J. (2012). *Indian Muslims and Citizenship: Spaces for Jihad in Everyday Life*. (Doktora Tezi). Ruprechts-Karls Üniverstât, Fakultât für Wirtschafts- und Sozialwissen schaf ten, London

Abdulazîm M. ed-Dîb. (1993). "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 141-144.

Abdullah, M. P. (2002). Islamic Reform Movements in Kerala. *Journal of South Asian History*, 25, 55-57.

Abdu'n-Nasîr Ahmed, M. *el-Avaidü'd-Diniyye fi Telhisi'l-Fevaidi'l-Medeniyye*. Kahire: Dârül-Besâir, Tab'a 1., 2010.

Abdu'n-Nasîr Ahmed, M. (2017). *Neş'etü'l-Mezhebi'l-Eş'arî ve Tetavvuruhû fi'l-Hind*. Kuveyt: Dâru'l Diya.

Abdu'n-Nasîr Ahmed, M. (2012). *Terâcimu Ulemâi's-Şâfiyye fi'd-Diyâri'l-Hindiyye*. Kahire: Darü'l-Feth.

Acar, H.İ. (1999). "İbn Ziyâd el-Ğaysî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/467-468. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Acat, M. (2015). *Kürretü'l-Ayn Şerhi Fethü'l Mu'in Tercümesi Şâfi Fıkhı*. 2 Cilt. Ankara: Darü'l-Mütercim, Kalkan Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Ahamed, A. b. M. b. (2020). "Maqdums of Ponnani: The Pioneers of Islamic Higher Education Systems in Medieval Kerala". *Archaeological & Genological Society* 7/2.

Âlim, Ş. (2016). *Târihu'l-lugati'l Arabiyyeti ve vâkuhe fi'l hindi*. Riyad: Wajaah Yayıncılık ve Dağıtım Evi.

Ansarı, A. S. B. (1993). "Cüzcânî, Minhâc-ı Sirâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 8, s. 98-99.

Archaeological, S. o.I. (1970). *Annual Report on Indian Epigraphy for 1965–1966*. Archaeological Survey of India/Government of India Press.

Astarâbâdî, M. K. H. (1973). *Tarih-i Firişte (Tashih: Muhammed Rıza Nasırı)*. Tahran: Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi.

Atar, F. (1995). "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 12, s. 486-496.

- Aybakan, B.** (2007). "Râfî, Abdülkerîm B. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34, s. 394-396.
- Aybakan, B.** (2010). "Şâfîî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.38, s. 233-247.
- Aybakan, B.** (2010a). "Şîrâzî, Ebû İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, s. 184-186.
- Aybakan, B.** (2010b). "Taberî, Ebû't-Tayyib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, s. 313-314.
- Aydın, A.** (2013). *Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî Ve Dihlevîlik*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A.** (2021). *İslam Medeniyetinin Büyük Havzası Hint Yavana* (1. bs). Ketebe Yay.
- Aydurûsî, A.** (2006). *En-Nûrus-sâfir*. Dâru'l Sadır.
- Ayyar, K. V. K.** (1938). *The Zamorins of Calicut (from the Earliest Times down to A.d. 1806)*. Norman Printing Bureau.
- Bağdâdî, İ. P.** (1955). *Hediyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn Ve Âsârü'l-Musannifîn*. Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî.
- Bakkal, A.** (2008). "Rûyânî, Abdülvâhid B. İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 275.
- Begavî, e. F.** (1997). *Et-Tehzîb Fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfîî, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd—Ali Muhammed Muavvid*. Dâru'lKütübî'l-İlmiyye.
- Birişik, A.** (2004). Hint alt-kıtasında İslâm araştırmalarının dünü bugünü: Kurumlar, ilmî faaliyetler, şahıslar, eserler. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 17, 1-62
- Chowdury, S. R. H.** (2023). *Hint Alt Kıtasında Süfî-Selefî Mücadelesi Bağlamında İslâm'da İç Barişin Korunması*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cüznî, M. e. S.** (1881). *Tabakât-ı Nâsirî, thk. H. G. Raverty*. Kalküta: The Asiatic Society.
- Çağrı, M.** (1996). "Gazâli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13, s. 489-505.
- Çelebi, İ.** (1998). "Hindî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çiçek, Y. (1992). “Bekrî, Ebü'l-Mekârim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 5. İstanbul: TDV Yayınları.

Dames, M. L. (1918). *The Book of Duarte Barbosa: An Account of the Countries Bordering on the Indian Ocean and Their Inhabitants*. Hakluyt Society.

Dihlevî, Ş. V. (2021). *El-İnsâf Fi Beyâni Sebebi'l-İhtilâf*. Dâru'l-Fâtih.

Dimyâti, E. B. (1997). *Îânetü't Talibîn* (1. bs). Dâru'l Fikr.

Eaton, R. M. (1996). *Sufis of Bijapur, 1300 - 1700: Social roles of Sufis in medieval India*. Munshiram Manoharlal Publ.

Ebu Şüca, A. b H. (Hasen). (2021). *Gayetü't Takrîb* (16. bs). Dâru İbn Hazm.

Endûnisî, A. b. A. (2004). *El-Hazâinü's-Seniyye Min Meşâhîri'l-Kütübi'l-Fıkhiyyetti Li Eimetine'l-Fukahâi's-Şâfiyye. thk. Abdülaziz b. Es-Sâyib*. Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn.

Ertaylan, İ. H. (1953). *Âdilşâhîler: Hindistan'da Bir Türk-İslam Devleti*. Sermet Matbaası.

Ezherî, R. A. (2013). “Şeyh Ahmed Zeynüddîn el-Mahdûm el-Melibârî ve Hademâtuhu”, *es-Sikâfetü'l-Hinde Mecelletün* 64(3).

Firişta, M.K.- Briggs, (çev.)John. (1990). *History of the Rise of the Mahomedan Power in India*. Delhi: Low Price Publ.

Fyzee, A. A. A. (1954). Islamic Law and Theology in India: Proposals for a Fresh Approach. *Middle East Journal*, 8(2), 163-183.

Gazzâlî, E. H. (1996). *el-Vasût fi'l-Mezheb, thk.: Ahmed Mahmûd İbâhîm*. Dâru's-Selam.

Gazzâlî, E. H. (1997). *el-Vecîz fi Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiû, thk.: Alî Muavvid -Adil Abdul Mevcûd*. Şirketu Dâri'l-Arkam b. Ebi'l-Arkam.

Gazzâlî, E. H. (2011). *İhyâu 'ulûmiddîn (1-9)*. Dâru'l-Minhâc.

Güngör, M. (1992). “Begavî, Ferrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 5, s. 340-341.

Gürkan, M. (2013). “Zerkeşî, Bedreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, s. 289-293.

Ğazzi, N. M. (1997). *el-Kevâkibü's-Sâire bi Menâkibi Ayâni'l-Mieti'l-âşire, (thk. Halil El-Mansûr)*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Hamdani, D. K. U., & Saleem, D. H. H. (2024). Origin and Development of Fiqh literature in Indian Subcontinent. *AL-ASR Islamic Research Journal*, 4(1), 1-15
<https://alasar.com.pk/ojs3308/index.php/alasar/article/view/259>

Hasenî, A. b. F. (1999). *El-İ'lam Bimen Fî Tarihi'l-Hind Mine'l-A'lâm: Nüzhetü'lhavâtur Ve Behcetü'l-Mesâmi' Ve'n-Nevâzir*. Dâru İbn Hazm.

Hedevî, N. (ed.). (2022). "Mecelletü'l Keyrâla". *Kerala Üniversitesi, Arap Dili Bölümü* 19/Ocak Sayısı 154-157.

Heytemî, İ. H. (1983). *Tuhfetül-Muhtac bi-Şerhil-Minhac. Mektebetü't Ticareti'l Kübrâ*.

Heytemî, İ. H. (1998). *Eşrâful-Vesâil Ile Fehmiş-Semâil Ve Maahu Cevâhirüd-Dürer Fi Menâkîbî İbn Hacer. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye*.

Heytemî, İ. H. (ts). *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fikhîyye*. Mısır: Mektebetü'l İslamiyye.

Hunter, S. W. W. (1895). *A Brief History of the Indian Indian Peoples*. At The Clarendon Press.

İslam, Z. (2010). *Development of Islamic Studies in Kerala During 18th Century to 20th Century*. (Doktora Tezi). Aligarh Muslim University, Aligarh.

İbn Battuta, E. A. M. (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (Çev.) A.Said Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İbn Hacer, E. F. Ş. (ts.). *Fethü'l-Bârî Bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, thk. Abdülazîz b. Abdullâh b. Abdurrahmân b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Dâru'l Mârife*.

İbn Kesir, E.F. (1994). *El-Bidâye ve'n-nihaye Büyük İslam Tarihi*. (Çev.) Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul.

İbnü'l Münzir, N. (1993). *el-İknâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd.

İbnü'l Münzir, N. (2004a). *el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Ulemâ, thk. Ebû Hammad Sağır Ahmed el-Ensârî*. 8 Cilt. B.a.e: Mektebetu Mekketi's-Sikâfiyye.

İbnü'l Münzir, N. (2004b). *el-İcmâ*. Kahire: Dâru'l Âsar linneşri ve tevzî'.

İkram, A., & Mawardi, A. M. (2001). *Katalog Naskah Buton: Koleksi Abdul Mulku Zahari*. Masyarakat Pernaskahan Nusantara.

İmrânî, E. H. Y. (2000). *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî, thk. Kasım Muhammed en-Nûrî*. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc. 2000.

Jaffar, S. M. (2009). *Education in Muslim India*. İdare-i Edebiyat-ı Delhi.

K. T., M. A. (1990). *The Development of Education Among the Mappilas of Malabar, 1800 to 1965*. Nunes Publishers.

K, Z. (2006). *Development and Modernisation of Religious Education in Kerala: Role of Samastha Kerala Jam 'eyyat Ul-Ulama*. (Doktora Tezi). Jawaharlal Nehru University, New Delhi.

Kaffâl, M.b. A. (2007). *Mehâsinu 'ş-Şerî'a Fi Furû'i 'ş-Şâfi'iyye, thk. Muhammed Ali Samak*. Daru'l Kütüb İlmiyye.

Kallek, C. (1999). "İbn Hacer el-Heytemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, s. 531-534.

Kallek, C. (2000a). "İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 158-159.

Kallek, C. (2000b). "İbnü'r-Rif'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 184-186.

Kallek, C. (2001). "Kaffâl, Abdullah B. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 146.

Kandemir, M. Y. (2007). "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 45-49.

Kapaşahin, M. (2017). Emeviler Zamanında Hindistan'a İslam Akımları. 4. *Uluslararası Asya Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu*, 220-238.

Kâsım, A. M. b. M. (2006). *el-Mesbûk Alâ Minhatü's-Sülûk fî Şerhi Tuhfetü'l-Mülûk*. Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye.

Kavâsimî, E. Y. Ö. (2003). *el-Medhâl ilâ Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*. Dâru'n-Nefâis.

Kazvîni, A. e. R. (1997). *Fethü'l-Aziz Bi Şerhi'l-Veciz (şerhü'l-Kebir)*. Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.

Kehhâle, Ö. R. (tsz). *Mu'cemü'l-Müellifin*. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Khalıq, A. N. (1996). "Firişte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.13, s.133-134.

Koduvayakkal, U. (2021). Indian Madrasahs: Evolution and Growth with Special Reference to Kerala Model. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 188-217.

Konukçu, E. (1994). "Ekber Şah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 10, s. 542-544.

Kooria, M. (2022). *Islamic Law in Circulation: Shafi'i Texts across the Indian Ocean and the Mediterranean* (1. bs). Cambridge University Press

Kooria, M. (2016). *Cosmopolis of law: Islamic legal ideas and texts across the Indian Ocean and Eastern Mediterranean Worlds*. Leiden University.

Köse, S. (2001). "İsnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.23, s. 160-161.

Kumaradas, S. (2024). Tuhafat ul Mujahideen: A Pioneering Historical Discourse of Malabar. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 11(1), 459-475.

Kunnath, A. (2015). *The Rise and Growth of Ponnani from 1498 A.d. To 1792 A.d.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). University of Calicut, Kerala.

Kürdî, M. b. S. (2011). *el-Fevâidü'l-Medeniyye fî Beyâni Men Yüftâ bi Kavlihî Mine's-Sâdeti's-Şâfiyye thk. Bessâm Abdülvehhab el-Câbi. Dâru'l Cefan ve'l Câbi.*

Logan, W. (2000). *Malabar manual. Asian Educational Services.*

Mâverdî, E. H. (1999). *el-hâvi'l-Kebîr, thk. Ali Muhammed Muavvîd Adil Ahmed Abdülmevcûd.* 18 Cilt. Daru'l Kütüb İlmiyye.

Melibârî, Z. e. (1985). *Tuhfetü'l-Mücâhidîn fî ba'dı ahbâri'l-Burtuğâliyyin, thk : Muhammed Saîd Tarîhî.* Bulak Matbaası.

Melibârî, Z. e. (1983). *el-Cevâhir fî Ukûbeti Ehli'l-Kebâir.* Daru'l Kütüb İlmiyye.

Melibârî, Z. e. (1984). *el-İsti'dâdu li'l-mevt ve su'âlü'l-kabr, thk. Sa'id Kerim ed-Dır'âmi.* Dâru İbn Haldun.

Melibârî, Z. e. (2002). *Fethu'l-Mu'in bi Şerhi Kurrati'l-Ayn.* Dâru İbn Hazm.

Melibârî, Z. e. (2018). *İrşâdu'l İbâd İla Sebili'r Raşed.* Dârü'l-Minhâc.

Merçil, E. (1989). *Gazneliler devleti tarihi.* Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Minkâdî, A. (1990). "el-Vesîka". *Merkezü'l-Vesâiku't-Tarihîyyeti* 9/17 s. 160-171.

M.K., S. (2019). *The Popular Revolt Against the Colonial Powers: An Exploration into the Role of Malabar Muslim Scholars as Reflected in Selected Arabic Literary Works.* (Doktora Tezi). Calicut Üniversitesi, Kerala.

Mohammed, U. (2007). *Educational empowerment of Kerala Muslims: A socio-historical perspective.* Indian Council of Historical Research.

- Müzecced, S. E. A.** (2011). *el-Ubâb el-Muhît bi Muzami Nususi 'ş-Şâfiû ve 'l-Ashâb bi Mu 'zâmi Nusûsi 'ş-Şâfiû ve 'l-Ashâb thk. Muhannad el-Tayyar. Dâru'l-Minhâc.*
- Nainar, S. M.** (1942). *Tuhfat al-Mujahidin. (Çev.) S. M. H, University of Madras, Tamil Nadu.*
- Nayeem, M.A.** (2008). *The heritage of the Adil Shahis of Bijapur.* Hyderabad Publ.
- Nemr, A. M.** (1981). *et-Târîhu 'l-İslâmî fi 'l-Hind. el-Müessesetü'l-Camiâ.*
- Nevevî, E. Z. M.** (1972). *el-Minhac Şerhu Sahîhi Müslim.* 18 Cilt. Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi.
- Nevevî, E. Z. M.** (2005). *Minhâcü 't-Tâlibin ve Umdetü 'l-Müftîn.* Dâru'l Minhâc, 1. Basım.
- Nevevî, E. Z. M.** (1925). *el-Mecmû Şerhu 'l-Mühezzeb, thk. Komisyon. Dâru'l Fikr.*
- Nevevî, E. Z. M.** (1991). *Ravdatü 't-Tâlibîn, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavid.* 8 Cilt. Mektebetü'l İslamiyye.
- Oruç, C.** (2024). Âdilşâhîler Sultanlığı'nın Kurucusu ve İlk Hükümdarı Yusuf Âdilşâh'ın Kökeni Üzerine Yeni Bir Bakış Açısı. *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology*, 34(1), 25-45.
- Önalp, E.** (2010). *Osmanlı'nın güney seferleri: XVI. yüzyılda Hint okyanusu 'nda Türk-Portekiz mücadelesi.* Berikan Yayınevi.
- Öz, M.** (2006). "Müntecebüddîn el-Kummî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* c.32, s. 26.
- Özcan, A.** (2003). "Madras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 27, s. 310.
- Özel, A.** (2000a). "İbnü'l-Kâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 100-102.
- Özel, A.** (2000b). "İmrânî, Yahyâ B. Ebü'l-Hayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 22, s. 234.
- Özel, A.** (2004a). "Melibârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* c. 29, s. 48-49.
- Özel, A.** (2004b). "Merverrûzî, Ebû Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, s. 232-233.
- Özel, A.** (2004c). "Mervezî, Ebû İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, s. 234-235.

Özen, Ş. (1999). "İbn Süreyc, Ebü'l-Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 20. s. 363-366

Özen, Ş. (2006). "Müzenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, s. 246-250.

Özkan, H. (2010). "Süyûti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 38, s. 188-198.

Prange, S. R. (2018). *Monsoon Islam: Trade and faith on the medieval Malabar Coast*. Cambridge University Pres.

Râfî, E. K. A. b. (2005). *el-Muharrer, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail*. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Raḡattāni, H. (2010). *Makhdūmuḡ Ponnāniyuḡ*. Jumu'attu Paḷli Paripālana Committee.

Remli, Ş. M. b. (1984). *Nihâyetü'l-Muhtâc İlâ Şerhi'l-Minhâc* c. 8, Dâru'l Fikr.

Renu Elizabeth, A. (2020). *History Writing and Global Encounters in Sixteenth-Century Kerala*, (Doktora tezi). University of Kent, Porto.

Samad, M. A. (1998). *Islam in Kerala Groups and Movements in the 20th Century*. Laurel Publications. Michigan Üniversty.

Shokoohy, M. (2003). *Muslim Architecture of South India*. Routledge Curzon.

Shokoohy, M. (1998). The Town of Cochin and Its Muslim Heritage on the Malabar Coast, South India. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 8(3), 351-394.

Siddique, S., Hussain, Y., & Ibrahim, A. (1985). *Readings on Islam in Southeast Asia*. Institute of Southeast Asian studies.

Sizgen, İ. (2017). *Şâfî Fukahâsından Râfî El-Kazvîni'nin Hayati Ve Mezhepteki Konumu*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Sönmez, M. A. (1991). "Asbağ b. Ferec", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 3, s. 463.

Subrahmanyam, S. (2017). *Europe's India: Words, people, empires, 1500-1800*. Harvard University Press.

Sübkî, E. N. T. (1992). *Tabâkâtu's-Şâfîyyeti'l-Kübrâ*. thk., Abdulfettah Muhammed el-Hilû. Hicr li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzîl.

Şâfî, E. A. M. (1990). *Kitâbü'l-Üm*. Dâru'l Fikr.

- Şâliyâti, A. K.** (2013). *Mecmû' Hamsi Resaili -el-Menhecü'l-Vâdih fî Şerhi İhkâmi Ahkâmi'n-Nikâh thk. Abdun' nasîr Ahmed eş-Şâfiû' el-Melibârî. Dâru'n Nûr.*
- Şeyh Muhammed, İ .** (1990). *Âb-i Kevser* (14. bs.).
- Şibl, Dr. Y. bin A.** (2012). *ed-Duraru'l-Behiye ale'l-Manzume'z-Zemzemiyye fi Ulûmi'l-Kur'ân. Daru'l Kunûz.*
- Şîrâzî, E. İ. İ.** (1995). *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiû. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.*
- Şîrbîni, M. b.** (1994). *Muğni'l-Muhtâc. Dâru'l Kütüb İlmiyye.*
- Tâhîr, M. S.** (2022). *Mebâsimu'l-ezhâru fi meâlimi'l-Melibârî. Kûfe Akademi.*
- Taştan, T. K.** (2020). *Adilşahlar Devleti Ve Portekiz Krallığı İle Olan İlişkileri (kuruluşundan I. Ali Adil Şah'ın Ölümüne Kadar). (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Tirmizî, E. İ. M. b.** (1970). *Sünen'üt-Tirmizi, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Şeriketu Mektebe ve Matba'a.*
- Toksarı, A.** (1988). Rü'yet-i Hilâlin Şahitlik Açısından Tahlili. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 309-318.
- Welch, A., & Crane, H.** (1983). The Tughluqs: Master Builders of the Delhi Sultanate. *Muqarnas*, 1(1), 123-166. <https://doi.org/10.2307/1523075>
- Yaşar, M. A.** (2020). Hint Alt Kitasi Şâfiû Fıkıh Birikimine Bir Örnek Olarak Zeynüddîn El-Melibârî Ve Fethu'l-Mu'în Bi Şerhi Kurrati'l-'Ayn Adlı Eseri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (52), 7-38. <https://doi.org/10.21054/deuifd.765287>
- Yaşar, M. A.** (2018). Kavlı Kadim Ve Kavlı Cedid Ayrımının İmam Şâfiû'nin Usûl Anlayışına Yansıması. *Turkish Studies Comperative Religious Studies*. 13(17), 353-380.
- Yazıcı, T.** (1999). "İbn Hafîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 19, s. 535-537.
- Yemenî, M. e. S.** (2004). *es-Sinâü'l-Bâhiri bi Tekmîli'n-Nûri es-Sâfiri thk. İbrâhîm bin Ahmed el-Mesahfî. Mektebetü'l-İrşâd.*
- Yücel, İ.** (1998). "Hilâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 18, s. 1-11.
- Zehebî, E. A. Ş.** (1996). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm, thk., Ömer Abdusselam Tedmûrî. Daru'l-Kütübi'l-'Arabî.*

Zerkeşî, B. (1992). *el-Bahru'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkh*. Daru's-Safvet.